

БИЛИМДИ БААЛОО ЖАНА ОКУТУУ УСУПДАРЫ БОРСОРУ
ЦЕНТР ОЦЕНКИ В ОБРАЗОВАНИИ И МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ
CENTER FOR EDUCATION ASSESSMENT AND TEACHING METHODS

Окуучулардын билим алуу жетишкендиктерин улуттук деңгээлде баалоо (ОБЖУБ) 2014-ж. 4 класс

Изилдөөнүн негизги жыйынтыктары жөнүндө отчет

Бишкек 2014-жыл

БИЛИМДИ БААЛОО ЖАНА ОКУТУУ УСУЛДАРЫ БОРБОРУ
ЦЕНТР ОЦЕНКИ В ОБРАЗОВАНИИ И МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ
CENTER FOR EDUCATIONAL ASSESSMENT AND TEACHING METHODS

Окуучулардын билим алуу жетишкендиктерин улуттук деңгээлде баалоо (ОБЖУБ) 2014-ж.

Изилдөөнүн негизги жыйынтыктары жөнүндө отчет

**Бишкек
2014-жыл**

УДК 37.
ББК 74.00
О-52

О-52 Окуучулардын билим алуу жетишкендиктерин улуттук деңгээлде баалоо (ОБЖУБ) 2014 ж.: Билимди баалоо жана окутуу усулдары борборунун отчету (ББОУБ). – Б.: 2014. – 136 б.
ISBN 978-9967-456-52-5

Сиздердин көңүлүнүзгө **Окуучулардын билим алуу жетишкендиктерин улуттук деңгээлде баалоо (ОБЖУБ)** изилдөөсүнүн жыйынтыктарын камтыган отчетту сунуштайбыз. Изилдөө 2014 жылы Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлигинин буюртмасы боюнча **READ** долбоорунун алкагында жана Дүйнөлүк банктын каражаттарына Билимди баалоо жана окутуу усулдары борбору тарабынан жүргүзүлдү. Бул изилдөөнүн максаты – Кыргызстандагы билим берүүнүн абалы жөнүндө объективдүү жана илимий негизделген түшүнүк алуу болуп эсептелет. Бул анын андан ары өнүгүшүнө негизделген чечимдерди кабыл алууга жардам берет.

Отчетто 4-класстын окуучуларынын окуу жана түшүнүү, метаматика жана мекен таануу боюнча негизги жыйынтыктары жалпы өлкө, окутуу тили, мектеп категориялары, гендер, ж.б. боюнча маалымат берилет.

Отчет билим берүү тармагындагы кызматкерлерге, ата-энелерге, жарандык коомдун өкүлдөрүнө жана бардык билим берүүнүн суроолору менен кызыктар болгон адамдарга багытталган.

ББОУБ жамааты Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлигинин, **READ** долбоорунун өкүлдөрүнө, билим берүүнүн аймактык башкармалыктарынын кызматкерлерине, жана изилдөөгө катышкан окуучуларга, билим берүү мекемелеринин жетекчилерине жана мугалимдерине терең ыраазычылыгын билдирет.

Отчеттун үстүндө иштегендер:

п.и.к. И. П. Валькова,
Н. И. Наумова,
И. А. Зеленцова,
Н. В. Лантухова,
К. В. Титов,
Ч.Э. Батракеева,
К. С. Усенов.

Кыргыз тилине которгон: М. С. Давлетов

О 4303000000-14

УДК 37.0

ББК 74.00

ISBN 978-9967-456-52-5

© ББОУБ, 2014

Мазмуну

1. Киришүү	4
2. Окуучулардын окуу жана түшүнүү, математика жана мекен таануу боюнча жалпы өлкө боюнча жетишкендиктери	4
3.1 Төртүнчү класстын окуучуларынын окуу жана түшүнүү боюнча жыйынтыктары (мектеп категориялары, окутуу тили, гендер жана Кыргызстандын облустары боюнча)	9
3.2 Төртүнчү класстын окуучуларынын математика боюнча жыйынтыктары (мектеп категориялары, окутуу тили, гендер жана Кыргызстандын облустары боюнча)	15
3.3 Төртүнчү класстын окуучуларынын мекен таануу боюнча жыйынтыктары (мектеп категориялары, окутуу тили, гендер жана Кыргызстандын облустары боюнча)	19
4.1 4-класстын окуучулары окуу жана түшүнүү боюнча эмне билишет жана эмне жасай алышат	23
4.2 4-класстын окуучулары математика боюнча эмне билип, эмне жасай алышат.....	35
4.3 Төртүнчү класстын окуучулары мекен таануудан эмне билишет жана эмнени жасай алышат.	52
5. Анкеталоо. ОБЖУБ жыйынтыктарына эмне таасир берди?	67
5.1 Мектеп администрациясы үчүн анкетанын суроолоруна берилген жооптор.....	67
5.1.1 Мектеп администраторлорунун анкеталарынан келип чыккан тыянактар.....	72
5.2 Мектеп мугалимдери үчүн анкеталардын жооптору	73
5.2.1 Башталгыч класстын мугалимдеринин жоопторун талдоонун натыйжасы боюнча тыянактар	78
5.3 Төртүнчү класстын окуучулары үчүн анкеталардын жооптору	80
5.3.1 4-класстын окуучуларынын анкеталарынан чыгарылган корутундулар.....	84
6. Корутундулар	85
7. Сунуштамалар	90
8. Окуу жана түшүнүү боюнча тапшырмалардын мисалдары. 4-класс.....	92
9. Математика боюнча тапшырмалардын мисалдары. 4-класс	106
10. Мекен таануу боюнча тапшырмалардын мисалдары. 4-класс.....	118
11. Баалоо стандарттарын түзүүдө негиз болуп берген программалар менен окуу китептеринин мүнөздөмөлөрү	130

1. Киришүү

Окуучулардын билим алуу жетишкендиктерин улуттук баалоо (ОБЖУБ) изилдөөсү Кыргызстанда үчүнчү жолу өткөрүлүүдө. **ОБЖУБдун максаты** болуп өлкөдө колдонулуп жаткан стандарттарга ылайык окуучулар кандай билим алып, эмне жасай билгендиги жана алардын билим алуу жетишкендиктерине кандай факторлор олуттуу таасир бергендиги жөнүндө объективдүү жана илимий негизделген түшүнүк алуу эсептелет.

Биринчи жолу бул изилдөө Кыргызстанда 2007-жылы Билимди баалоо жана окутуу усулдары борбору тарабынан *Айылдык билим берүү* долбоорунун алкагында Билим берүү жана илим министрлигинин буюртмасы боюнча Дүйнөлүк банктын гранттык каражаттарына жүргүзүлгөн. Изилдөө 4- жана 8-класстарда математика, окуу жана түшүнүү жана табигый илимдер боюнча өткөрүлгөн. *Изилдөөнүн экинчи айланымы* ошол эле долбоордун алкагында 2009-жылы өткөн. 2009-жылкы баалоо изилдөөнүн биринчи айланымы менен бирдей предметтер боюнча жана ошол эле класстарда жүргүзүлгөн. 2014-жылы кайра эле КР Билим берүү жана илим министрлигинин буюртмасы боюнча *изилдөөнүн үчүнчү айланымы* өткөрүлдү. Ал READ долбоорунун алкагында жүргүзүлдү. Үчүнчү айланымда төртүнчү класстын окуучуларынын гана билимдери менен билгичтиктерине баа берилди. Баалоого мурдагы айланымдардагы предметтик чөйрөлөр: окуу жана түшүнүү, математика жана мекен таануу (табигый илимдердин негиздери) алынды. Изилдөөнүн жыйынтыктары заманбап мектеп билим берүүсүнүн күчтүү жана алсыз жактарын, анын биринчи кезектеги муктаждыктарын аныктап, андан мурунку баалоодон кийин өткөн убакыттын ичиндеги өзгөрүүлөрдү көрсөтөт. Изилдөөнүн жыйынтыктары отчет түрүндө берилет. Отчет Билим берүү жана илим министрлигине, райондук жана шаардык билим берүү бөлүмдөрүнүн кызматкерлерине, мектеп директорлоруна, мугалимдерге, ата-энелерге, ошондой эле бардык кызыктар тараптар менен кеңири коомчулукка даректелет. Изилдөөнүн жыйынтыктары өлкөдөгү билим берүүнү реформалоо боюнча негизделген чечимдерди кабыл алууга жана практикалык иш-чараларды иштеп чыгууга негиз болууга тийиш. Бул сыяктуу изилдөөлөр дүйнөнүн бардык индустриалдык жактан жогору өнүккөн өлкөлөрүндө жана экономикасы өнүгүп жаткан өлкөлөрдүн көбүндө өлкөдөгү билим берүүнүн абалын байкап билүүгө мүмкүндүк берген курал катары такай колдонулуп, мектептеги билим берүү системасын өркүндөтүү боюнча негизделген жана уюшулган аракеттерди жасоо, ошондой эле бул жаатта стратегиялык пландаштыруу үчүн негиз болуп берет. Окуучулардын жетишкендиктерин ырааттуу негизде улуттук деңгээлде баалоону жүргүзүү окуучуларды окутуунун натыйжаларындагы өзгөрүштөрдү жана жылыштарды көрүүгө, аларды билим берүү жаатында көрүлгөн чаралар менен байланыштырып, үзүрдүүлүгүн чагылдырууга мүмкүнчүлүк берет.

Мурда өткөрүлгөн изилдөөлөрдөй эле, 2014-жылкы изилдөө да Кыргыз Республикасынын бардык аймагында *стратификациялык ылгоонун* (выборка) негизинде жүргүзүлдү. Бул үчүн төмөнкүдөй страталар белгиленди: мектеп категориялары (Бишкек ш., облус борборлору жана чакан шаарлар, айыл жериндеги мектептер), окутуу тилдери (кыргыз, орус, өзбек), Кыргызстандын административдик облустары.

Окуучулардын билим алуу жетишкендиктерин улуттук деңгээлде баалоонун (ОБЖУБ) куралы болуп *тесттер* жана окуучулар, мектеп администрациясы менен мугалимдери үчүн *анкеталар* эсептелет.

2. Окуучулардын окуу жана түшүнүү, математика жана мекен таануу боюнча жалпы өлкө боюнча жетишкендиктери

2014-жылкы ОБЖУБ изилдөөсүнө катышуу үчүн 204 мектептен турган ылгоо белгиленген. Бардыгы болуп изилдөөгө 5 871 окуучу катышты.

1-Таблица. Мектептердин саны

Класс	Бардыгы болуп мектептер	Кыргыз тилинде окуткан мектептер	Орус тилинде окуткан мектептер	Өзбек тилинде окуткан мектептер
4	204	130	55	19

2-Таблица. Изилдөөгө катышкан окуучулардын саны

Окутуу тили	4-класс	
	Пландалган окуучулар	Катышкан окуучулар
Кыргыз	3 783	3 606
Орус	1 816	1 692
Өзбек	599	573
Бардыгы	6 198	5 871

Окуучулардын жетишкендиктеринин улуттук изилдөөлөрүнүн баалоо практикасында алынган жыйынтыктар *окуучулардын жетишкендиктеринин деңгээлдерине* салыштырылат. Аталган изилдөөдө *билим алуу жетишкендиктеринин төрт деңгээли* колдонулат: *базалык деңгээлден төмөн деңгээл (1-деңгээл), базалык деңгээл (2-деңгээл), базалык деңгээлден жогору деңгээл (3-деңгээл) жана окуучулардын жетишкендиктеринин жогорку деңгээли (4-деңгээл). Эң төмөнкү жарамдуу деңгээл болуп базалык деңгээл (2) эсептелет.*

Окуучулардын жетишкендиктеринин деңгээлдери 2007-жылы жалпысынан да, изилденип жаткан предметтик тармактардын ар бири үчүн өзүнчө да аныкталып, тигил же бул деңгээлдеги окуучуну мүнөздөгөн жыйынтыктар өлкөдө колдонулган стандарттар менен программалардын чегинде сыпатталган. Ар бир предметтик тармакка байланыштуу мындай мүнөздөмөлөр 3-бапта келтирилген. Төмөн жактагы таблицада окуучулардын төрт деңгээлдин ар бириндеги жетишкендиктеринин эң жалпы мүнөздөмөлөрү берилди.

3-Таблица. Окуучулардын ар бир деңгээлдеги жетишкендиктеринин мүнөздөмөсү

Окуучулардын жетишкендиктеринин деңгээлдери	Сыпаттамасы
Базалык деңгээлден төмөн (1-деңгээл)	Окуучунун ар кайсы тема боюнча алган билими тайкы, чаржайыт, өз ара байланышпаган. Аздыр-көптүр өз алдынча процедуралык билгичтиктери менен практикалык көндүмдөрү болгону менен, үйрөнүп жаткан предметтик тармактардын базалык түшүнүктөрүн баамдаганы көрүнбөйт. Ал маселе чыгаруунун жана тапшырма аткаруунун жөнөкөй стандарттык жол-жоболорунан да ката кетирет. Көп учурда чыныгы турмушта оңой эле маселелерди чечүү үчүн мектептен алган билим-көндүмдөрүн колдоно албайт. Базалык деңгээлден төмөн болгон окуучунун билимдери менен билгичтиктери билим алуу программасын андан ары үзүрлүү өздөштүрүү үчүн жетишсиз. Бул деңгээлдеги окуучу өз окуусунда кошумча жардамга муктаж.
Базалык деңгээл (2-деңгээл)	Окуучунун үйрөнүп жаткан сабак жөнүндө жалпы түшүнүгү бар. Ал предмет боюнча негизги базалык түшүнүктөрдү өздөштүрүп, аларды көбүнесе репродуктивдик деңгээлде пайдалана билет. Маселе чыгаруунун стандарттык жол-жоболорун колдоно алат, жөнөкөй графиктер менен диаграммаларды түшүнөт. Кыска болсо да, өз ойлорун билдире алат, аны ырастаган маалыматтарды таба алат. Окуган тексттин негизги оюн аныктай алат. Чыныгы турмушта жөнөкөй маселелерди чечүү үчүн мектептен алган билим-көндүмдөрүн пайдалана алат. Окуусун улантуу

Окуучулардын жетишкендиктеринин деңгээлдери	Сыпаттамасы
	үчүн зарыл болгон негизги билимдерге, билгичтиктерге жана көндүмдөргө ээ.
Базалык деңгээлден жогору (3-деңгээл)	Окуучу бардык керектүү концепциялык билимдерге ээ, маселелерди чыгаруу же көйгөйлөрдү чечүү үчүн интеграцияланган процедуралык билимдерди ырааттуу түрдө колдонот. Маалыматтарды талдап, маалыматты талдоодон корутунду чыгара билет, өз оюн билдирип, аны тийиштүү маалымат жана жүйөлүү далилдер менен тастыктай билет. Окуучу өздөштүргөн билимин чыныгы турмуштагы маселелерди чыгаруу үчүн жигердүү пайдаланат.
Жогорку деңгээл (4-деңгээл)	Окуучу ийгиликтүү окуу үчүн зарыл болгон бардык концепциялык билимдерге, билгичтиктерге жана көндүмдөргө ээ. Ал татаал жана стандарттык эмес маселелерди чыгарууда интеграцияланган билимдер менен көндүмдөрдү ОБЖУБда каралган бардык бөлүмдөрдүн контекстинде ийгиликтүү колдонот. Окуучу маалыматты талдап, логикалык корутундуларды чыгарат, тигил же бул маселени чыгаруу (тапшырманы аткаруу) процессин баскыч-баскыч кылып түшүндүрүп бере алат. Өз ой жүгүртүүлөрүндө окуучу ага берилген даяр маалыматтын чегинен чыгат, негизделген болжолдоолорду жасайт. Окуучу өз оюн так жана ырааттуу билдире алат, сунушталган пикирди жөндүү далилдер менен жактай алат.

Изилдөөнүн методикасы өткөрүлгөн үч айланымда окуучулар көрсөткөн жыйынтыктарды предметтик чөйрөлөрдүн ар бири боюнча салыштырууга мүмкүнчүлүк берет.

Үч изилдөө тең төртүнчү класстын окуучуларынын 60%дан ашыгы предметтик чөйрөлөрдүн (окуу жана түшүнүү, математика, мекен таануу) биринде да эң жогорку деңгээлге жете албаганын көрсөттү. Төмөн жакта окуучулар окуу жана түшүнүү, математика, мекен таануу боюнча көрсөткөн эң жалпы жыйынтыктар келтирилди.

Текстти окуу жана түшүнүү

Бардык предметтерди окуп үйрөнүнүн негизинде окуучулардын ар кандай, жаш-курагына ылайыктуу тексттерди окуу жана түшүнүү билгичтиги жатканы белгилүү. Окуу бардык башка дисциплиналардын негизинде жатат. Маселенин шартын же окуу китебинин тийиштүү параграфын түшүнүү кыйынчылык туудурса, математиканы же мекен таанууну жакшы окуп үйрөнүү мүмкүн эмес. Окуунун жана маалымат менен иштөөнүн мааниси дайыма PIRLS, PISA сыяктуу ар кандай өлкөлөрдө жүргүзүлгөн улуттук жана эл аралык изилдөөлөрдүн борборунда турат. Кыргызстанда окуй жана түшүнө билүү окуучулардын жетишкендиктерин улуттук деңгээлде изилдөөсүндө, он беш жашар окуучулардын функциялык сабаттуулугу боюнча эл аралык PISA изилдөөсүндө, USAID долбоору 1-4-класстарда жүргүзгөн башталгыч мектеп окуучуларынын окуу жөндөмүн изилдөөнүн, мектепти бүтүргөндөн кийин Кыргызстан ЖОЖдоруна өтүү үчүн өткөрүлгөн Жалпы республикалык тесттин жүрүшүндө изилденет.

Өткөрүлгөн изилдөөлөр Кыргызстанда окуп түшүнүүгө үйрөтүү жагынан башталгыч мектептен тартып орчундуу көйгөйлөр бар болгонун көрсөттү. Башталгыч мектепти бүтүргөн окуучулардын жетишкендиктерин улуттук деңгээлде изилдөөнүн бардык айланымдарында (изилдөөлөр окуу жылынын аягында жүргүзүлгөн) балдардын 60%дан ашыгы сабактарда колдонулган тексттер менен бирдей эле тексттерди эң төмөнкү канааттандырырлык деңгээлде да окуй жана түшүнө албаганы аныкталды.

Изилдөөнүн үч айланымынын тең окуу жана түшүнүү боюнча жыйынтыктары 1-диаграммада берилип, анда 2007-, 2009- жана 2014-жылкы окуучулардын жыйынтыктарынын жалпы өлкөдөгү жетишкендиктердин деңгээлдери боюнча бөлүштүрүлүшү көрсөтүлгөн.

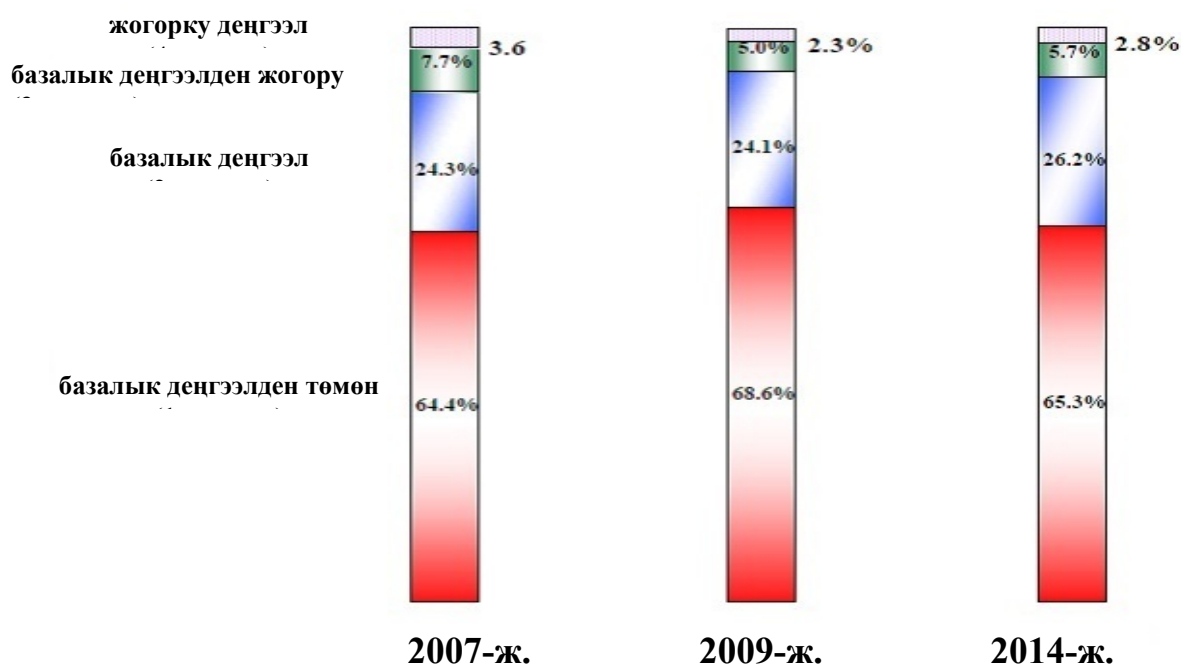
Диаграммаларда пайыз түрүндө окуучулардын жыйынтыктары изилдөөнүн ар бир айланымында жетишкендиктердин деңгээли боюнча кандай бөлүштүрүлгөнү көрсөтүлгөн. Маселен, **2007-жылы**, баалоо биринчи ирет жүргүзүлгөндө, окуу жана түшүнүү боюнча үч айланымдын ичинен эң жогорку жыйынтык алынган. Бирок ошондо да окуучулардын 35.6%ы гана 2- жана андан жогору деңгээлдеги жетишкендиктерди көрсөтө алган, ал эми тесттен

өткөн окуучулардын 64.4%ы эң төмөнкү канааттандырырлык деңгээлге – 2-деңгээлге да жете алышкан эмес. 3-Таблицага кайтсак, ошол деңгээлдеги окуучулардын жетишкендиктеринин жалпы мүнөздөмөсүн көрсөк болот. Мындай окуучуларда андан ары ийгиликтүү окуп кетүү үчүн жетиштүү билимдер жана билгичтиктер жок. Бул деңгээлдеги окуучуларга окуу жагынан кошумча жардам талап кылынат. Окуучулардын 8%ы гана базалык деңгээлден жогору деңгээлге (3), 3%ы гана жогорку деңгээлге (4) жете алышкан.

Эки жылдан кийин, 2009-жылы өткөрүлгөн изилдөөнүн жыйынтыктары башталгыч мектепти бүтүргөн окуучулардын текстти окуу жана түшүнүү жөндөмүнүн 2007-жылга салыштырмалуу начарлагандыгын көрсөттү. Базалык деңгээлге (2) жетпей калган окуучулардын пайыздык үлүшү 4.2%га өсүп, 68.6%га жетти. Ошону менен бирге 3- жана 4-деңгээлдердеги, демек, базалык деңгээлден жогору турган окуучулардын пайыздык үлүшү азайды.

Быйылкы изилдөөнүн жыйынтыктары 2014-жылы окуу жана түшүнүүдө окуучулардын жетишкендиктери 2009-жылга караганда бир аз болсо да алга жылгандыгын көрсөттү. Базалык деңгээлге (2) жетпей калган окуучулардын пайыздык үлүшү 3.3%га азайып, дээрлик 2007-жылкы көрсөткүчкө кайтты. Жогорураак (3- жана 4-) деңгээлдерде өзгөрүүлөр жок десе болот. Базалык жана андан жогору деңгээлге окуучулардын 34.7%ы жетти. Базалык деңгээлден жогорку 3- жана 4-деңгээлдердеги (эң күчтүү) окуучулар бирге тесттен өткөн төртүнчү класстын окуучуларынын 8.5%ын гана түздү.

1-диаграмма. Текстти окуу жана түшүнүү. 2007-, 2009- жана 2014-жж. ОБЖУБга катышкан бардык мектеп окуучуларынын билим алуу жетишкендиктерине жараша бөлүштүрүлүшү (% түрүндө)

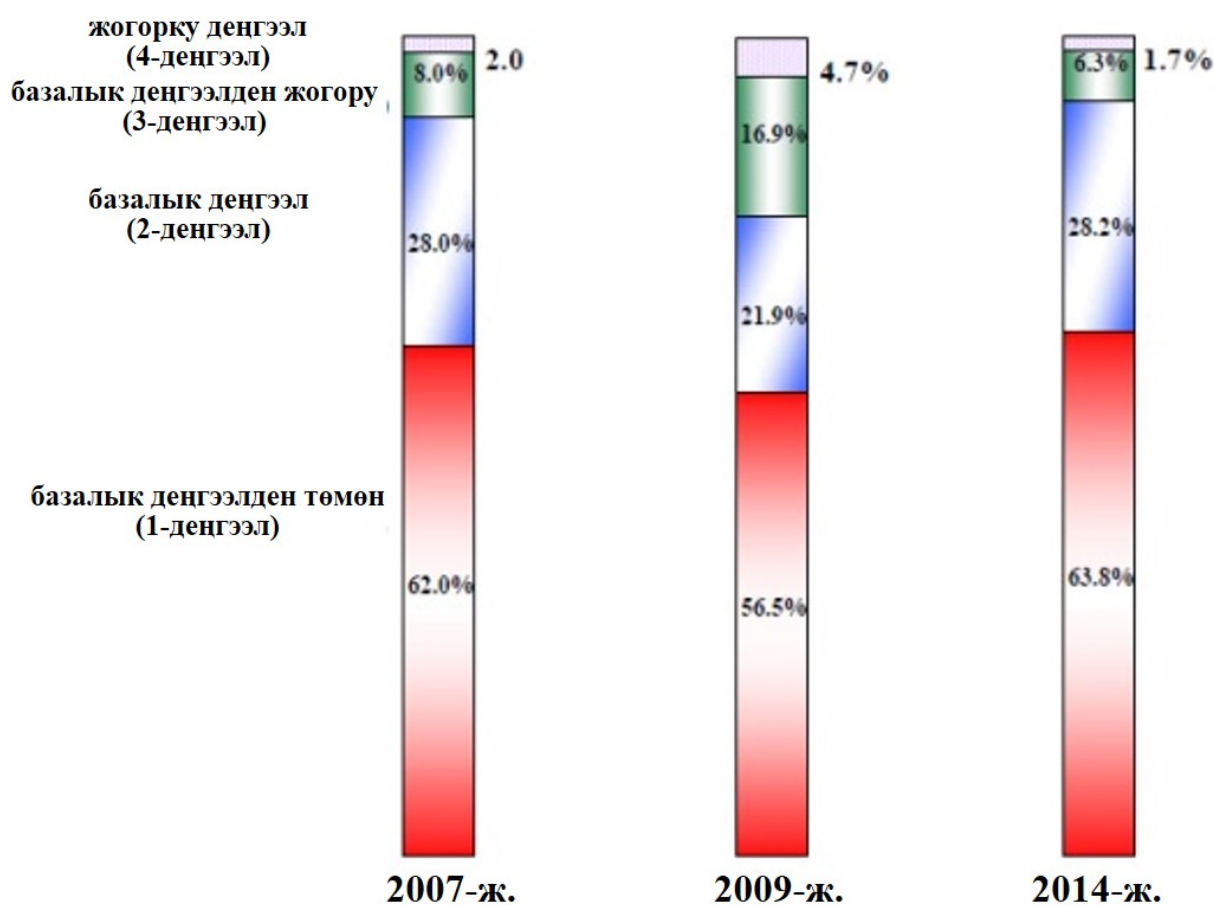

Математика

Изилдөөнүн өткөн ар бир айланымындагы математика боюнча окуучулардын жыйынтыктары төмөн жакта келтирилген 2-диаграммада чагылдырылган. Андан көрүнүп тургандай, 2009-жылы, 2007-жылкы биринчи айланымга караганда, математика боюнча жыйынтыктардын белгилүү бир өсүшү орун алган. Муну базалык деңгээлден төмөн окуучулар 5.5%га азыраак болгонунан байкаса болот. Ошондой эле жыйынтыктары базалык деңгээлден жогорку 3-деңгээлде болгон окуучулардын саны кыйла өстү. 2007-жылкыга караганда, алар 8.9%га (эки эседен ашык) көбөйдү. Эң жогорку 4-деңгээл да 2.7%га өстү. Бирок 2014-жылы төртүнчү класс окуучуларынын математика жаатындагы жыйынтыктары кайра төмөндөп, дээрлик 2007-

жылдын деңгээлине түштү. Жыйынтыктар төмөндөгөнү 3- жана 4-деңгээлдерде өзгөчө билинет. 3-деңгээлде (базалыктан жогору) окуучулардын 6.3%ы гана калып, бул изилдөөнүн мурунку айланымындагыдан 10.6%га азыраак. 4-деңгээлде окуучулардын 1.7%ы калды. Ошол эле мезгилде 1-деңгээлдеги окуучулар 7.3%га көбөйдү. Башталгыч мектепти бүтүргөндөн кийин бул балдар орто мектептин мугалимдеринин өзгөчө көңүл буруусун талап кылышат, анткени математика билиминдеги көптөгөн жетишпегендиктер билим алууну өз алдынча ийгиликтүү улантууга мүмкүнчүлүк бербейт. Мындай учурда мугалимге убакыттын көбүн 1- жана 2-деңгээлдеги окуучуларга бөлүүгө туура келип, 3- жана 4-деңгээлдердеги окуучулар үчүн ылайыксыз окуу шарттары түзүлүп калышы ыктымал. Бүгүнкү жагдай математиканы андан ары окууга гана терс таасир бербестен, мектеп мерчиминдеги так илимдерди жалпы окуп үйрөнүүгө кедерги болуп кала алат.

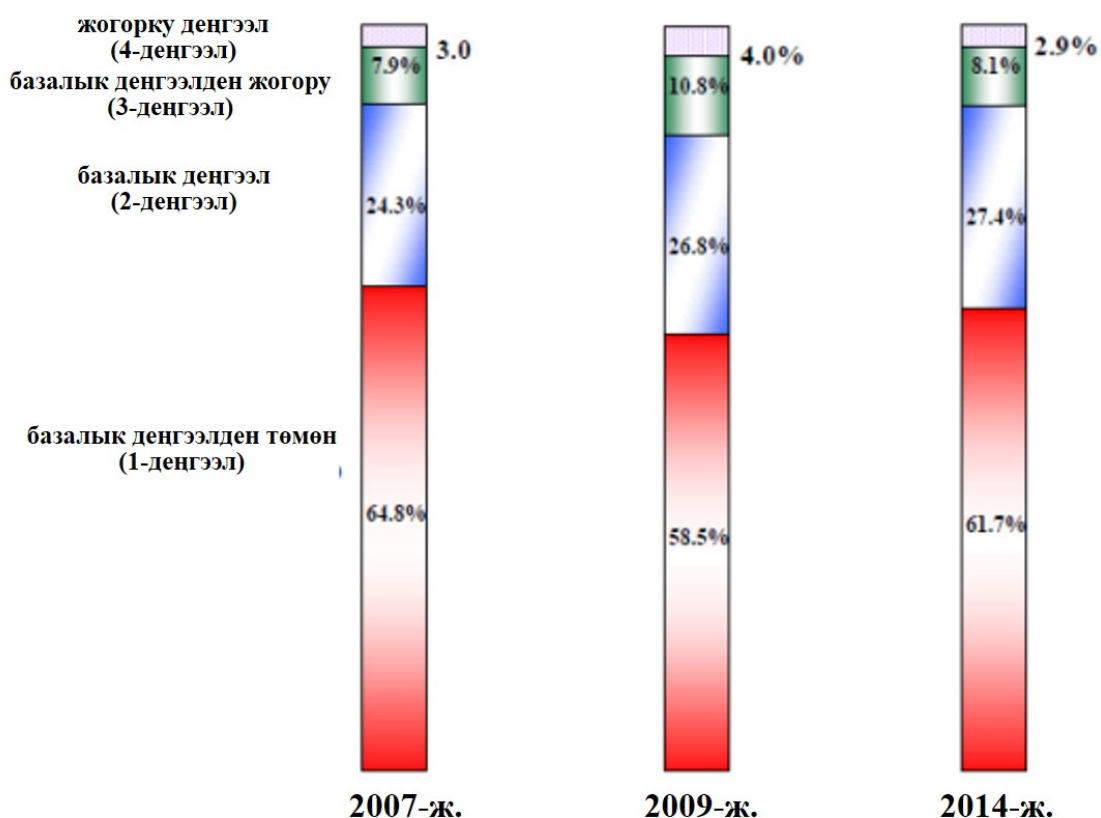
2-диаграмма. Математика. 2007-, 2009- жана 2014-ж.ж. ОБЖУБга катышкан бардык мектеп окуучуларынын билим алуу жетишкендиктерине жараша бөлүштүрүлүшү (% түрүндө)

Мекен таануу

Эгерде окуучулардын мекен таануудагы жетишкендиктерин изилдөөнүн айланымдары боюнча карап чыкса (3-диаграмма), мындагы жагдай кайсы бир даражада математикадагы жагдайга окшош экенин байкаса болот. Тактап айтканда, экинчи айланымда (2009-ж.) биринчи айланымга (2007-ж.) караганда байкалган оңолуунун ордуна 2014-жылы (математикага караганда кыйла азыраак болсо да) начарлоо орун алган. Мурунку айланымга салыштырмалуу, 1-деңгээлдеги окуучулардын саны 3.2%га көбөйүп, 3- жана 4-деңгээлдеги окуучулардын саны бир аз азайды. Башка предметтик тармактардай эле, мында да эң ийгиликтүү окуучулар орун алган 3- жана 4-деңгээлдер өтө аз сандуу. “Мекен таануу” предмети, бир жагынан, баланы өз айлана-чөйрөсүндө жашоого даярдаса, экинчи жагынан, ал табигый илимдерди (химияны, биологияны, физиканы, астрономияны, географияны) орто жана жогорку класстарда андан ары окууга даярдоо курсу да болуп эсептелет.

3-диаграмма. Мекен таануу. 2007-, 2009- жана 2014-ж.ж. ОБЖУБга катышкан бардык мектеп окуучуларынын билим алуу жетишкендиктерине жараша бөлүштүрүлүшү (% түрүндө)

3.1 Төртүнчү класстын окуучуларынын окуу жана түшүнүү боюнча жыйынтыктары (мектеп категориялары, окутуу тили, гендер жана Кыргызстандын облустары боюнча)

Окуу жана түшүнүү мектепте өзүнчө предмет катары окутулбайт. Аны адабият жана эне тил сабактары менен чаташтырбоо керек. Окуу жана түшүнүү өз ичине ар түрдүү тексттер менен иштөө үчүн зарыл болгон негизги билгичтиктерди камтыйт. Бул билгичтиктер окуучуга жазма текст менен иштөөгө туура келген бардык дисциплиналарда (математика, химия, тарых же адабият болобу) өстүрүлөт. Мисалы, математика сабагында өзгөчө математикалык тилди, математикалык формулаларды, символдорду, маселенин шарттарын, аныктамаларды, эрежелерди, жазуунун өзгөчө таризин ж.б. түшүнүү талап кылынат. Биология, физика, химия сабактарында терминдердин мазмунун түшүнүү, аларды колдоно билүү шарт; бардык жерде себеп-натыйжа байланышын түшүнүү, окуганыңдын эң маанилүү жерин аныктоо, текстке таянып тыянак чыгаруу, биринчи жана экинчи кезектеги нерселерди ажырата билүү ж.б. зарыл. Предмет боюнча окуу китеби окулабы, параграфтан кийинки суроолорго же мугалимдин суроолоруна жооп берилеби, кошумча адабият менен иш жүргүзүлөбү же тексттин негизинде практикалык маселе чечилеби, окуучуга жазма маалымат менен иштөө билгичтиктери керек. Демек, окуганын түшүнө билүү кайсы бир предмет эмес, бардык предметтер боюнча сабактарда калыптанып, окуганын түшүнүү талаптары мектепте өтүлгөн ар бир предметтин программалары менен стандарттарына киргизилген. Мектеп окуучуларынын окуудагы жетишкендиктери алардын окуп, окуганын түшүнө билүүсүнө түздөн-түз көз каранды. Текст окуу көндүмдөрү анча өнүкпөгөн, жай жана кыйналып окуган, окуганын жакшы түшүнө албаган бала, адабий чыгарма болобу, маселенин шарты болобу, окуу китебиндеги параграфта берилген маалымат болобу, текстти окуп түшүнүүгө байланыштуу тапшырмаларды аткарууда орчундуу кыйынчылыктарга учурайт.

Жогоруда айтылгандай, бул изилдөөдө окуучулардын жыйынтыктары жетишкендиктердин деңгээлдери менен салыштырылат. Андай деңгээлдер төртөө: базалыктан төмөнкү деңгээл (1), базалык деңгээл (2), базалыктан жогорку деңгээл (3) жана жогорку деңгээл (4).

Төмөн жактагы 4-таблицада төртүнчү класстын окуучуларынын окуу жана түшүнүү боюнча жетишкендиктеринин ар бир деңгээлдеги мүнөздөмөлөрү келтирилген.

4-таблица. Билим алуу жетишкендиктеринин деңгээлдери. Окуу жана түшүнүү. 4-класс.

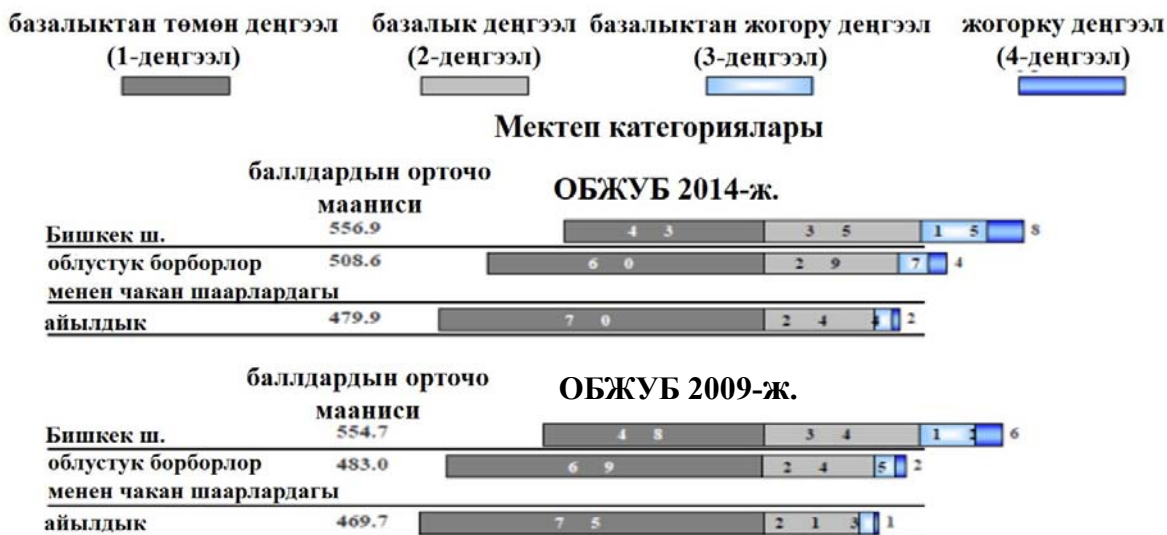
Деңгээл	Сыпаттамасы
Базалык деңгээлден төмөн (1-деңгээл)	Бул деңгээлдеги төртүнчү класстын окуучусу базалык деңгээлдеги билимдерге, билгичтиктерге жана көндүмдөргө (бул таблицанын кийинки бөлүмүн караныз) жалпысынан ээ эмес. Ал адабий же маалымат берүүчү текстти окуп-түшүнүү боюнча айрым көндүмдөргө (текст эмнеге арналганын, анын башкы каарманы ким болгонун ж.б.у.с. аныктоо) ээ болуп, бирок оңой эле тапшырмаларды аткарууда ката кетириши мүмкүн. Бул мектептеги бардык предметтерди өздөштүрүүгө тоскоол болот.
Базалык деңгээл (2-деңгээл)	Төртүнчү класстын бул деңгээлдеги окуучусу текстти жалпысынан түшүнгөнүн көрсөтүшү керек. Ал тексттен керектүү маалыматты таба алгандай, текст менен анда окугандан калган таасирдин ортосундагы айкын байланышты аныктай алгандай, жөнөкөй корутунду жасоо аркылуу тексттеги идеяны уланта билгендей болууга тийиш. Адабий текстти окуп, төртүнчү класстын окуучусу жалпысынан андагы окуя эмне жөнүндө болгонун түшүндүрүп, өзүнүн текст тууралуу түшүнүгүн ырастаган далилдерди таба алышы жана тексттин мазмунун өзүнүн окурмандык таасирлери менен байланыштыра билиши керек. Маалымат берүүчү текстти окуп, төртүнчү класстын окуучусу ошол текст эмнеге арналганын жана аны эмне үчүн окуш керектигин түшүндүрүп, өз пикирин бышыкташ үчүн тексттен мисалдарды тандай билиши жана тексттин мазмунун мурда алган билимдери жана турмуштук тажрыйбасы (жашоосу) менен байланыштыра билиши керек.
Базалык деңгээлден жогору (3-деңгээл)	Бул деңгээлдеги төртүнчү класстын окуучусу текстти толук (ар тараптуу) түшүнгөнүн көрсөтүшү керек: бул үчүн адабий мааламатка гана эмес, андан тышкаркы (илимий же турмуштук) маалыматка таянуу зарыл. Башка тексттер же турмуш менен байланыш түзүү аркылуу тексттеги ойду уланта алууга, тыянак чыгарып, өзүнүн турмуштан алган таасири (тажрыйбасы) менен байланыштыра билүүгө тийиш. Тексттин жана окуучу жасаган корутундунун (болжолдоонун) ортосундагы байланыш айкын жана жүйөлүү болушу керек. Адабий текстти окуп, бул деңгээлде төртүнчү класстын окуучусу аны жалпылай билүүгө, жалпы текст жана үзүндүнүн мазмуну жөнүндө корутунду чыгара билүүгө, тексттен себеп-натыйжа байланыштарын таба билүүгө, каармандардын иштерин жана сөздөрүн түшүндүрө билүүгө тийиш. Маалымат берүүчү текстти окуп, бул деңгээлде төртүнчү класстын окуучусу маалыматты жалпылап, автордун максатын же милдетин ажырата билүүгө тийиш. Тексттин негизинде жүйөлүү тыянак чыгара билүүгө, себеп-натыйжа байланыштарын таба билүүгө, тексттеги тигил же бул корутунду кандай негизде жасалганын түшүндүрө билүүгө (өзөктүү белгисин көрсөтө билүүгө) тийиш.
Жогорку деңгээл (4-деңгээл)	Жогорку деңгээлге жеткен төртүнчү класстын окуучусу окуганын жалпылап, автор ар кандай адабий ыкмаларды кандайча (кандай максатта) пайдаланганын көрсөтө билиши керек. Өз деңгээлине туура келген текстти сын көз менен баалап, жалпы текст боюнча суроолорго ойлонулган жоопторду бере билүүгө тийиш. Адабий текстти окуп, төртүнчү класстын окуучусу бул деңгээлде тексттин мазмунун жалпылап, текст жөнүндөгү пикирин турмуштук тажрыйбасы менен негиздей билиши, ошондой эле бул тексттин темасына байланыштуу мурда окуган башка тексттерди пайдалана билиши керек. Жомок, тамсил, аңгеме, ыр сыяктуу айрым адабий жанрларды тааный билүүгө, каймана сөз сыяктуу адабий ыкмаларды көрө билүүгө тийиш. Маалымат берүүчү текстти окуп, төртүнчү класстын окуучусу бул деңгээлде автор тексттеги тигил же бул ыкманы же материалды кандай максатта колдонгонун түшүндүрө билиши керек. Окуучу тексттин таризи жана мазмуну боюнча өзүнүн сын оюн айта билүүгө жана эмне үчүн ошондой деп эсептегенин түшүндүрө билүүгө тийиш.

Изилдөөдө мектептердин төмөнкүдөй категориялары белгиленди: Бишкек ш. мектептери, облустук борборлор менен чакан шаарлардагы мектептер жана айылдык мектептер. Жыйынтыктардын мектеп категориясы, окутуу тили, гендер жана КР облустары боюнча талданышы 4-7-диаграммаларда чагылдырылган.

Эң алды жыйынтыктардын төртүнчү класстагылар кайсы жерде окугандыгы боюнча бөлүштүрүлүшү текши болбогондугу өзүнө көңүлдү бурат. Диаграммалардан эң жогорку жыйынтыктарды Бишкек ш. окуучулары көрсөткөнү көрүнүп турат. Бишкекте төртүнчү класстын окуучуларынын 58%ы 2-, 3- жана 4-деңгээлге жетишип, эң жогорку 3- жана 4-деңгээлдерде окуучулардын 23%ы турат. Мектеп категориясы өңүтүнөн алганда бул өлкө боюнча эң жогорку пайыздык көрсөткүч болуп эсептелет. Базалык 2-деңгээлге жетпей калган балдар Бишкекте башка категориялардагы мектептерге караганда азыраак. Айылдык мектептердеги жагдай эң татаал, бул жерде окуучулардын 70%ы жарамдуу эң төмөн деңгээлге (2-деңгээлге) жетпей калган. Алардын 24%ы гана экинчи деңгээлге жетип, бирин-серин окуучулар гана андан жогорку жыйынтык көрсөтө алышты. Облустук борборлор менен чакан шаарлардагы мектептер ортоңку орунду алышты. Бул мектептердеги төртүнчү класстын окуучуларынын 40%ы 2-деңгээлге, 11%ы андан жогорку деңгээлдерге жете алышты.

2009-жылкы изилдөөнүн жыйынтыктары менен салыштыруу көрсөткөндөй, биз 2014-жылы окуу жана түшүнүү боюнча көргөн бир аз жакшыруу мектептердин бардык категорияларында орун алган. Жыйынтыктардын эң чоң өсүшү облустук борборлор менен чакан шаарлардагы мектептерде белгиленет: бул жерде экинчи деңгээлге окуучулардын өткөн мерчимге караганда 9%га көбүрөөгү жетишип, 3- жана 4-деңгээлдер бирге 4%га өстү.

4-диаграмма¹. 2009- жана 2014-жж. ОБЖУБга катышкан бардык КР мектептериндеги окуучулардын билим алуу жетишкендиктеринин деңгээлдери боюнча бөлүштүрүлүшү. Окуу жана түшүнүү. 4-класс
Мектеп категориялары

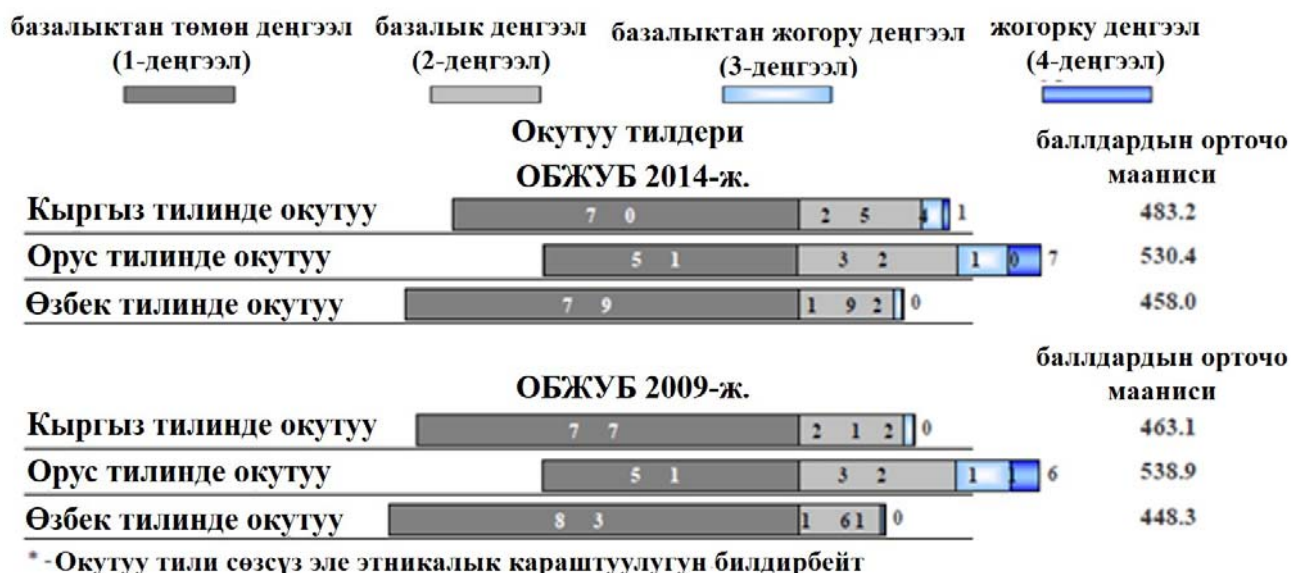

ОБЖУБ үч тилде: кыргыз, орус жана өзбек тилдеринде жүргүзүлөт. Окуучулар берген жооптордун жетишкендиктердин деңгээлдери боюнча окутуу тилдери өңүтүнөн алгандагы бөлүштүрүлүшүн 5-диаграммдан көрсө болот.

¹ Диаграммалардын бул түрүндө эсептөө программасы сандарды тегеректеген үчүн билим алуу жетишкендиктеринин бардык деңгээлдериндеги суммалык пайызы 100гө барабар болбошу мүмкүн.

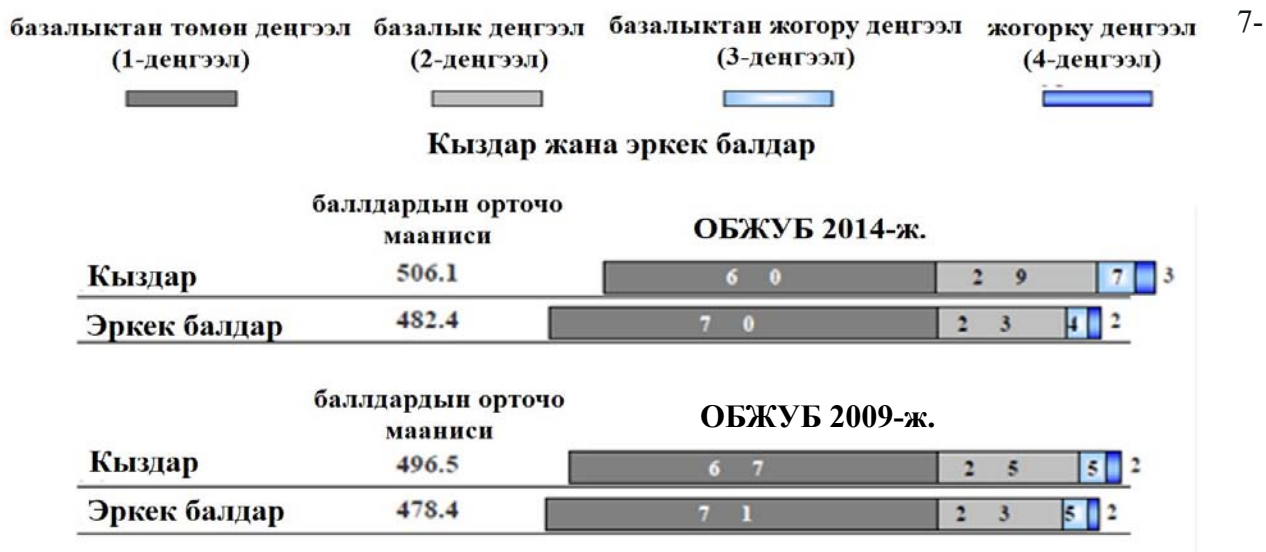
Диаграмманы талдап чыкканда, мурунку айланымдардагыдай эле, текст окуу жагынан эң чоң ийгиликке *орус тилинде окуган* мектептердин окуучулары жетишкенин көрсө болот. Орус тилинде окуган мектептердеги окуучулардын жарымына жакыны эң төмөнкү алгылыктуу 2-деңгээлге жетишти. 2014- жана 2009-жылдардын орус тилиндеги жыйынтыктары бардык деңгээлдерде дээрлик бирдей болуп чыкты. *Окутуу кыргыз тилинде* жүргөн мектептерде окуучулардын 30%ы гана текст окуу боюнча 2-деңгээлге жетишти, ал эми 3- жана 4-деңгээлдерде төртүнчү класстын окуучуларынын 5%ы гана орун алган. Бирок, изилдөөнүн мурунку мерчимине караганда, *кыргыз тилинде* окугандардын жыйынтыктары кыйла жакшырганын белгилесе болот. Эгерде 2009-жылы окуучулардын 77%ы текст окуу боюнча минималдык 2-деңгээлге жетпесе, 2014-жылы мындай окуучулардын саны 7%га азайды. Өзбек тилинде окуган мектеп окуучуларынын жыйынтыктары баарынан төмөн болду. 2-деңгээлге жетпей калган төртүнчү класстын окуучуларынын пайыздык үлүшү өзбек мектептеринде 79%ды түздү, бирок, кантсе да, бул жыйынтык 2009-жылкыдан жогору: анда базалык деңгээлге жетпеген окуучулардын үлүшү 83% болгон.

5-диаграмма. 2009- жана 2014-жж. ОБЖУБга катышкан бардык КР мектептериндеги окуучулардын билим алуу жетишкендиктеринин деңгээлдери боюнча бөлүштүрүлүшү. 4-класс
Окутуу тилдери

Текст окуу жагынан кыздардын жыйынтыктары эркек балдардыкынан салттуу түрдө жогору (6-диаграмма). Кыздардын 40%ы 2- жана андан жогорку деңгээлге жетишти, эркек балдар арасында бул көрсөткүч 30% гана. Анын үстүнө, мурунку мерчимге караганда, кыздардын жыйынтыктары өстү, эркек балдардыкы болсо дээрлик ошол эле деңгээлде калды.

6-диаграмма. 2009- жана 2014-жж. ОБЖУБга катышкан бардык КР мектептериндеги окуучулардын билим алуу жетишкендиктеринин деңгээлдери боюнча бөлүштүрүлүшү. 4-класс
Кыздар жана эркек балдар

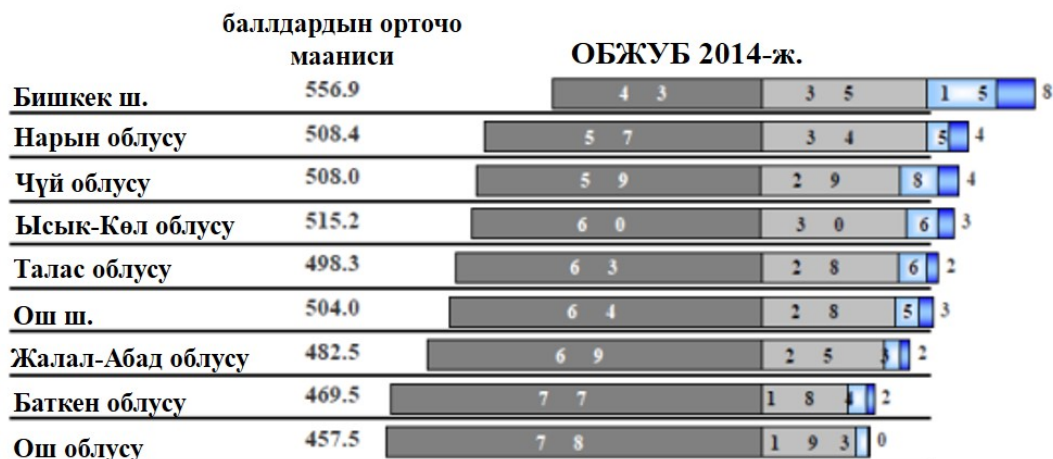
Диаграммада окуучулардын **КР административдик облустары** боюнча жыйынтыктары көрсөтүлгөн. Андан көпчүлүк облустарда 1- жана 2-деңгээлдердеги жыйынтыктар 2009-жылга караганда жакшырганын байкаса болот. Бул аларда эң төмөнкү алгылыктуу 2-деңгээлге жетпей калган окуучулардын пайыздык үлүшү азайганын билдирет. Мында эң чоң өзгөрүүлөр Бишкек ш. мектептеринде эмес (аларда жагдай 5%га жакшырды), Нарын облусунда (15%), Ош ш. (15%) жана Талас облусунда (14%) белгиленди. Чүй облусунда базалык деңгээлге жетпеген окуучулардын үлүшү азыраак азайды (7%), Ош облусунда жагдай 6%га, Жалал-Абад облусунда 5%га жакшырды. Баткен жана Ысык-Көл облустары изилдөөнүн мурунку айланымы менен бирдей жыйынтыктарды көрсөтүштү. 2009-жылы бардык жерде текст окуу жыйынтыктарынын бир топ төмөндөшү байкалып, Ысык-Көл облусунда гана бир аз өсүш (3%) болгону эсибизде. Ошентсе да, бир аз оңолуу орун алганы менен, 2014-жылы Ош жана Баткен облустарындагы жыйынтыктар өтө эле төмөн бойдон калууда (77% жана 78%). Жалпы өлкө боюнча, биз көргөндөй, окуучулардын 60%дан ашыгы базалык 2-деңгээлге жетпей жатышат.

7-диаграмма. 2009- жана 2014-жж. ОБЖУБга катышкан бардык КР мектептериндеги окуучулардын билим алуу жетишкендиктеринин деңгээлдери боюнча бөлүштүрүлүшү. 4-класс
Кыргыз Республикасынын облустары

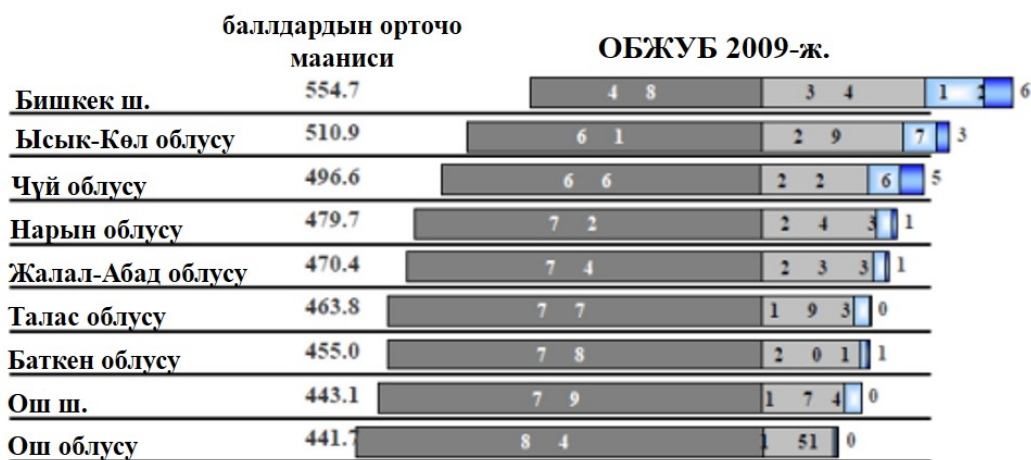
базалыктан төмөн деңгээл (1-деңгээл) базалык деңгээл (2-деңгээл) базалыктан жогору деңгээл (3-деңгээл) жогорку деңгээл (4-деңгээл)

Кыргыз Республикасынын облустары

Облустар базалыктан төмөн деңгээлдеги окуучулардын үлүшүнө жараша улам азаюу тартибинде жайгашкан

Облустар базалыктан төмөн деңгээлдеги окуучулардын үлүшүнө жараша улам азаюу тартибинде жайгашкан

3.2 Төртүнчү класстын окуучуларынын математика боюнча жыйынтыктары (мектеп категориялары, окутуу тили, гендер жана Кыргызстандын облустары боюнча)

Төмөн жакта, 5-таблицада, төртүнчү класстын окуучуларынын математика боюнча ар бир деңгээлдеги жетишкендиктеринин мүнөздөмөлөрү келтирилген.

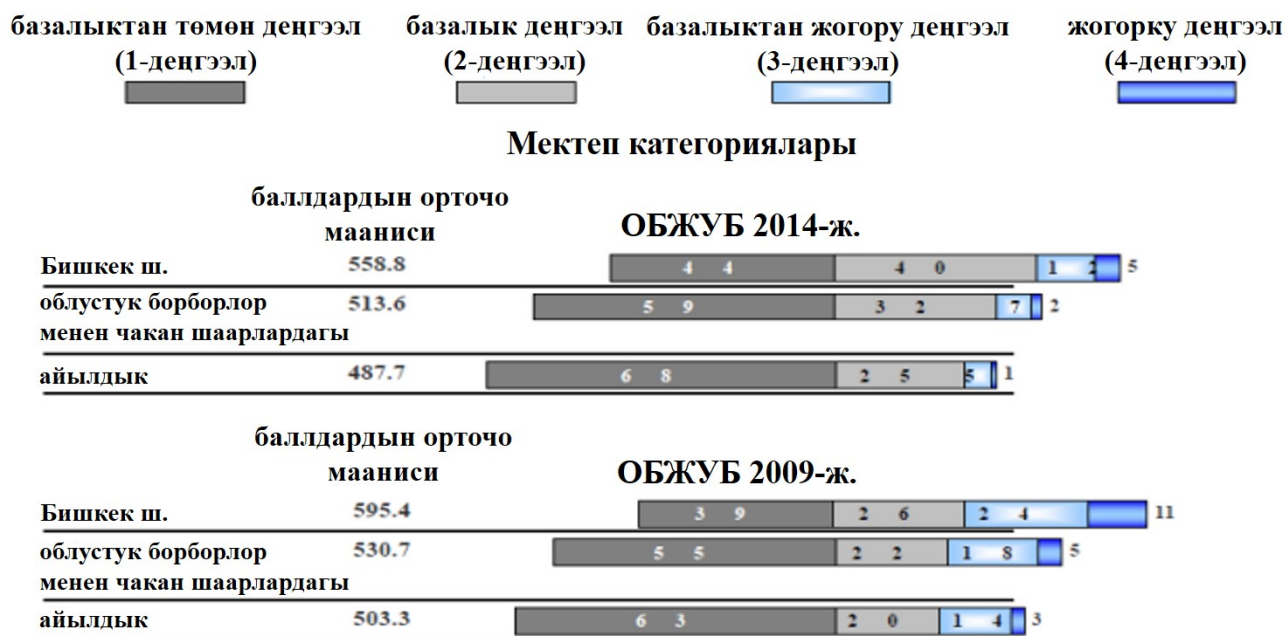
5-таблица. Билим алуу жетишкендиктеринин деңгээлдери. Математика. 4-класс.

Деңгээл	Сыпаттамасы
Базалык деңгээлден төмөн (1-деңгээл)	Билим алуунун бул деңгээлинде төртүнчү класстын окуучусу өзүнчө терминдерди, фактыларды, эрежелерди, аныктамаларды жана амал ыкмаларын; айрым чондуктарды өлчөө бирдиктерин билет. 4-класстын окуучусу бул деңгээлде бир кадамдуу тапшырмаларды үлгү боюнча аткара алат, бирок жөнөкөй маселелерди да чыгарууда ката кетирет. Анын мектепте андан ары ийгиликтүү окуу үчүн жетиштүү билимдери жана билгичтиктери жок.
Базалык деңгээл (2-деңгээл)	Базалык деңгээлдеги билимди көрсөткөн төртүнчү класстын окуучусу төмөнкүлөрдү жасай билиши керек: эрежелер менен аныктамаларды кайра айтуу; даяр сүрөттөрдүн арасынан ар кандай геометриялык фигураларды аныктап таануу; чийме шаймандарын (сызгыч менен бурчтукту) жөнөкөй геометриялык фигураларды ченөө жана куруу үчүн колдонуу; кээ бир чондуктардын өлчөө бирдиктерин жана алардын негизги ара катыштарын билүү; керектүү жол-жобону (өлчөө, эсептөө, математикалык объектилерди жана чондуктарды салыштыруу) тандап, пайдалануу; бир кадамдуу тапшырмаларды аткаруу; сүрөт, текст, таблица түрүндө берилген маалыматты окуу; чакан эки кадамдуу тапшырмаларды үлгү боюнча аткаруу, анын ичинде маселе чыгаруу. Базалык деңгээлге жеткен төртүнчү класстын окуучусу материалды түшүнүп, аны типтүү жагдайларда колдоно билиши керек, бирок туура чыгаруу учурунда да ал олуттуу каталарды кетириши мүмкүн. Маселе чыгаруунун жүрүшүн ал өтө кыска жазып, аны түшүндүрбөйт.
Базалык деңгээлден жогору (3-деңгээл)	Бул деңгээлге жеткен төртүнчү класстын окуучусу, жогоруда саналган билимдер, билгичтиктер жана көндүмдөр менен катар дагы төмөнкүлөрдү жасай билиши керек: татаал эмес маселелерди чыгаруу үчүн сандык туюнтмаларды түзүү; эң жөнөкөй тамгалык туюнтмаларды жазуу; шаймандардын (сызгыч, бурчтук жана циркуль) жардамы менен чийүү жана, чакмак барак берген мүмкүнчүлүктөрдү пайдаланып, негизги жалпак фигураларды тартуу; сүрөт, текст, таблица түрүндө берилген маалыматтарды талдоо жана тыянак чыгаруу; үйрөнгөн эрежелерди, аныктамаларды, математикалык объектилердин касиеттерин, алгоритмдерди, арифметикалык, алгебралык мүнөздөгү мыйзам ченемдүүлүктөрдү, көп кадамдуу тапшырмаларды (маселелерди, математикалык туюнтмаларды) чыгаруу үчүн пайдалануу. Базалыктан жогорку деңгээлге жеткен төртүнчү класстын окуучусу математикалык фактылар менен көз карандылыктарды жакшы билиши жана аларды типтүү жагдайларда колдоно алышы керек, бирок ал өз чыгарылышын жетиштүү түрдө жакшы жана толук жаза билбеши мүмкүн..
Жогорку деңгээл (4-деңгээл)	Төртүнчү класстын жогорку деңгээлге жеткен окуучусу, буга чейинки эки деңгээлде саналган билимдерден, билгилерден жана көндүмдөрдөн тышкары, дагы төмөнкүлөрдү жасай билиши керек: интеграцияланган билимдер менен көндүмдөрдү, ошондой эле концепциялык түшүнүүнү чыныгы турмуштук же жаңы, мурда көрбөгөн жагдайда пайдалана билүү (сунуш кылынган жагдайдын математикалык моделин түзүү; белгилүү же атайын иштелип чыккан жол-жоболордун жардамы менен маселени чыгаруу); ашыкча маалымат берилген маселелерди чыгаруу ж.б. Билим алуунун жогорку деңгээлине жеткен төртүнчү класстын окуучусу маселени чыгаруунун жолун негиздеши жана жаза билиши, ошондой эле арадагы амалдардын туура жасалышын көзөмөлдөшү керек. Бул аны акыры туура натыйжага алып келет.

8-11-диаграммалар төртүнчү класстын окуучуларынын математика боюнча жыйынтыктарын алар окуган **мектептин категориясына** (Бишкек ш., облустук борборлор менен чакан шаарлардагы, айылдык мектептер), окутуу тилине, гендерге жана КР облустарына жараша бөлүштүрүп көрсөтөт.

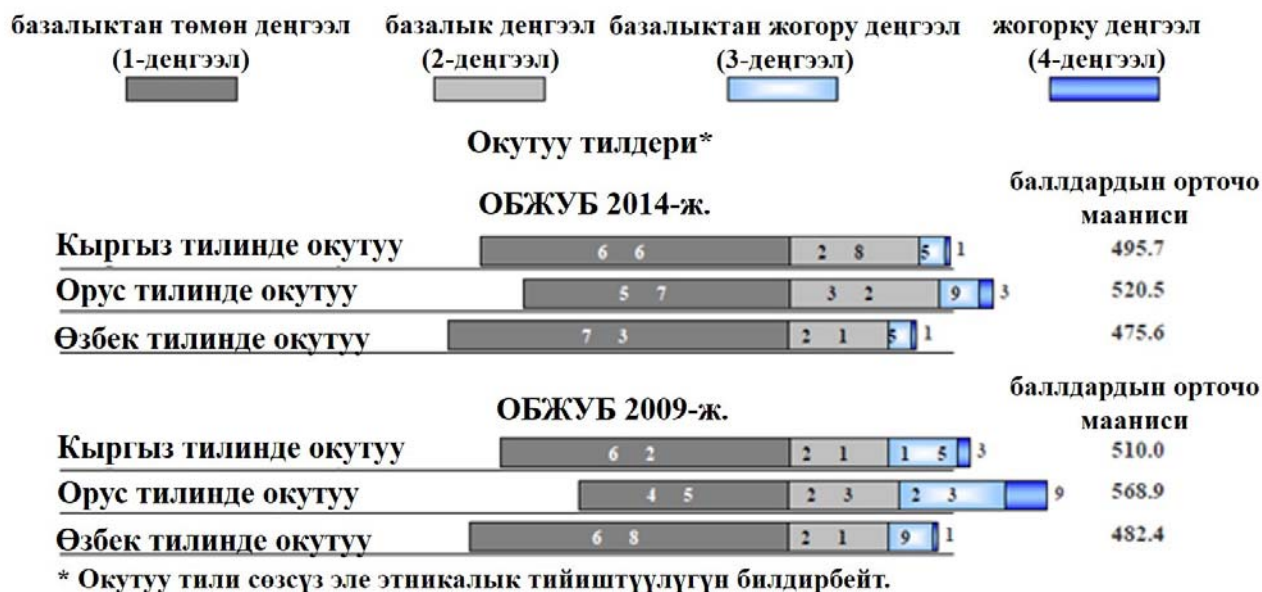
Диаграммалардан жагдай 1- жана 3- менен 4-деңгээлдерде начарлаганын көрсө болот. Бул бардык мектеп категорияларына тийиштүү. Эң чоң жоготууларга Бишкек ш. мектептери учурады. Мында 1-деңгээлдеги окуучулар 5%га көбөйдү. Ошондой эле 3- жана 4-деңгээлдер 18%га кыскарып, 2014-жылы 17%ды гана түзгөнүн белгилесе болот (2009-жылы 35% болгон). Демек, Бишкек 5 жылдын ичинде эң төмөнкү алгылыктуу деңгээлге жетпеген окуучулардын пайызын гана көбөйтпөстөн, математика боюнча күчтүү окуучуларынын жарымынан көбүн да жоготту. Ошондой эле жагдай калган мектеп категорияларында да байкалат. Айрыкча кооптуу кырдаал айылдык мектептерде түзүлүүдө: ал жакта балдардын 68%ы математика боюнча эң төмөнкү талаптарга жооп бербей калган. Жакшы жана мыкты жыйынтык көрсөткөн окуучулардын пайыздык үлүшү айылдык мектептерде да, облустук борборлор менен чакан шаарлардагы мектептерде да кыйла төмөндөдү.

8-диаграмма. 2009- жана 2014-жж. ОБЖУБга катышкан бардык КР мектептериндеги окуучулардын билим алуу жетишкендиктеринин деңгээлдери боюнча бөлүштүрүлүшү. Математика. 4-класс
Мектеп категориялары

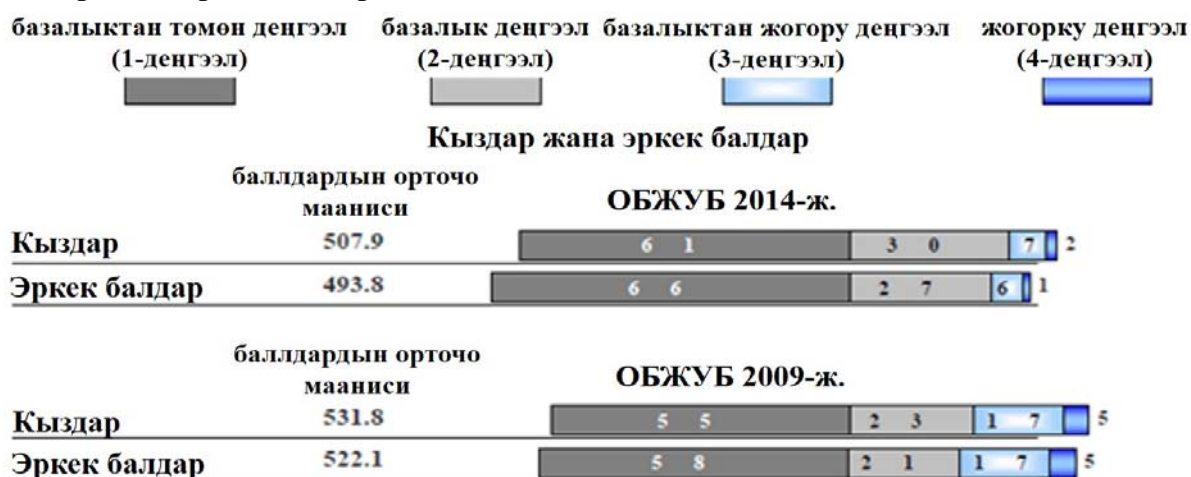
Төртүнчү класстын окуучуларынын жыйынтыктарын **окутуу тили боюнча** талдоо (9-диаграмма) эң чоң терс өзгөрүүлөр **орус тилинде** окуткан мектептерде орун алганын көрсөтүп турат. Бул жерде 1-деңгээл 12%га өсүп, 3- жана 4-деңгээлдер жалпы 20%га (2,7 эсе) кыскарды. **Кыргыз тилинде** окуткан мектептерде (азыраак даражада болсо да) окшош жагдай байкалат. Иштин жайы өзбек тилинде окуткан мектептерде да өтө начар: бул жерде эң төмөн алгылыктуу 2-деңгээлге окуучулардын 27%ы гана жете алды.

9-диаграмма. 2009- жана 2014-жж. ОБЖУБга катышкан бардык КР мектептериндеги окуучулардын билим алуу жетишкендиктеринин деңгээлдери боюнча бөлүштүрүлүшү. Математика. 4-класс
Окутуу тилдери

Эркек балдар кыздарга караганда бир аз начарыраак жыйынтык көрсөтүштү (10-диаграмма). Бирок кыздар да, эркек балдар да күчтүү окуучуларын (3- жана 4-деңгээл) дээрлик бирдей даражада жоготушту. Кыздар менен эркек балдардын 1-деңгээлдеги айырмасы бир аз чоңойду. 5%га көбүрөөк эркек балдар базалык 2-деңгээлге жетпей калышты.

10-диаграмма. 2009- жана 2014-жж. ОБЖУБга катышкан бардык КР мектептериндеги окуучулардын билим алуу жетишкендиктеринин деңгээлдери боюнча бөлүштүрүлүшү. Математика. 4-класс
Кыздар жана эркек балдар

Төмөн жактагы 11-диаграмма окуучулардын жетишкендиктерин **КР административдик облустары боюнча** бөлүштүрүп көрсөтөт. Келтирилген маалыматтардан Кыргызстандын бардык облустарында математика боюнча жыйынтыктардын төмөндөгөнү көрүнүп турат. Эң чоң төмөндөө Ош облусунда белгиленип, андагы мектептер 3- жана 4-деңгээлдердеги окуучулардын дээрлик баарын жоготкон. 1-деңгээл болсо 13%га өсүп, 75%га жеткен. Демек, Ош облусунда 25% окуучулар гана эң төмөн алгылыктуу 2-деңгээлге жетип, андан жогорку деңгээлдерде окуучулар жокко эсе. Ош облусунан кийин мурда окуучулар

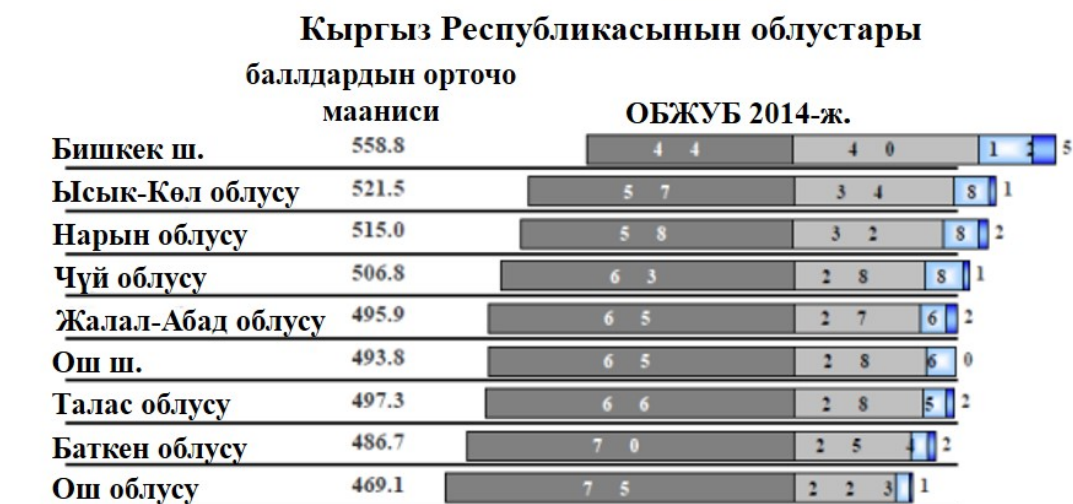
жыйынтыктарынын жакшы өсүшүн көрсөткөн Ысык-Көл облусу турат. 2014-жылы бул облустун мектептериндеги 1-деңгээл 7%га өсүп, 3- жана 4-деңгээлдерде 2009-жылкы 25%дын ордуна 9% окуучулар гана калды. Кийинки орунда Бишкек турат. Мындагы жоготуулар жогору жакта сыпатталган. Бишкек салттуу түрдө эң жогорку жыйынтыктарга ээ. 2014-жылы да бул ошондой эле, бирок жоготууларды алсак, алар Бишкекте эң олуттуу, анткени эң чоң жоготууларга 3- жана 4-деңгээлдер учурады. Бул орто мектепке жакшы жана мыкты билимдери менен өткөн окуучулардын саны 5 жыл мурункуга караганда дээрлик үч эсе азайганын билдирет.

3- жана 4-деңгээлдердеги окуучулар бардык облустарда азайды, бирок Нарын облусундагы мектептерде базалык деңгээлге жетпей калган окуучулардын пайыздык үлүшүнүн өсүшү белгиленген жок, ал эми Чүй облусунда ал 1% менен гана чектелди. Окуучулар 4-классты бүтүргөндөн кийин алган билимдер менен билгичтиктер алардын орто мектептеги окуусун баштоодо таянган негизи болуп эсептелет.

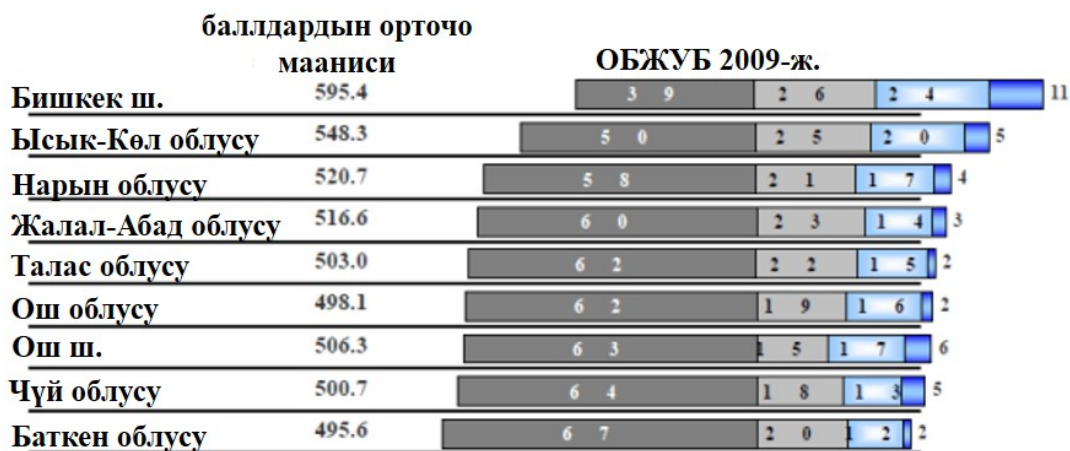
11-диаграмма. 2009- жана 2014-жж. ОБЖУБга катышкан бардык КР мектептериндеги окуучулардын билим алуу жетишкендиктеринин деңгээлдери боюнча бөлүштүрүлүшү. Математика. 4-класс

Кыргыз Республикасынын облустары

базалыктан төмөн деңгээл (1-деңгээл) базалык деңгээл (2-деңгээл) базалыктан жогору деңгээл (3-деңгээл) жогорку деңгээл (4-деңгээл)

*Облустар базалыктан төмөн деңгээлдеги окуучулардын үлүшүнө жараша улам азаюу тартибинде жайгашкан

*Облустар базалыктан төмөн деңгээлдеги окуучулардын үлүшүнө жараша улам азаюу тартибинде жайгашкан

3.3 Төртүнчү класстын окуучуларынын мекен таануу боюнча жыйынтыктары (мектеп категориялары, окутуу тили, гендер жана Кыргызстандын облустары боюнча)

Биринчи эки айланымдагыдай эле, төртүнчү класстын окуучуларынын мекен таануу боюнча жетишкендиктерин текшерүү үчүн өз ичине мамлекеттик стандарттарга ылайык жандуу жана жансыз жаратылыш жөнүндөгү суроолорду камтып, окуучулардын орто мектептен табигый илимдерди андан ары окууга канчалык даяр экенин көрсөткөн тест түзүлгөн.

6-таблицада төртүнчү класстын окуучуларынын жетишкендиктеринин ар бир деңгээл боюнча мүнөздөмөлөрү келтирилген.

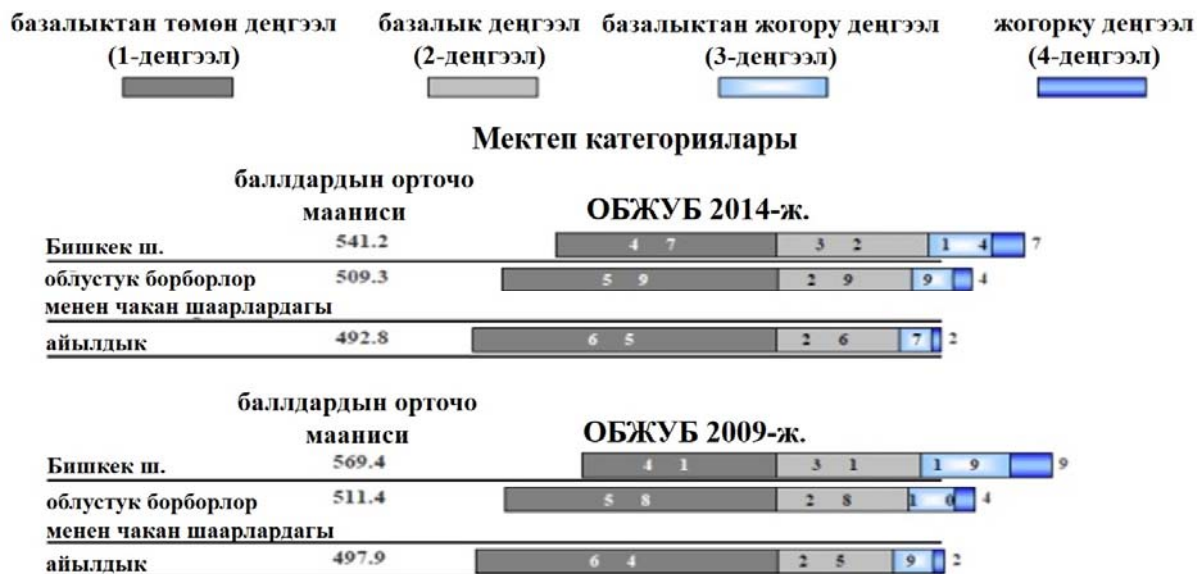
6-таблица. Билим алуу жетишкендиктеринин деңгээлдери. Мекен таануу. 4 класс

Деңгээл	Сыпаттамасы
Базалык деңгээлден төмөн (1-деңгээл)	Төртүнчү класстын мекен таануу боюнча базалыктан төмөн деңгээлде турган окуучусу айрым фрагментардык билимдерге жана өз алдынча практикалык көндүмдөргө гана ээ болуп, мекен таануу курсунда окутулган базалык түшүнүктөрдү баамдаганын көрсөтпөйт, чыныгы турмуштагы жөнөкөй эле маселелерди чече албайт. Ошентип, ал мектепте андан ары ийгиликтүү окуу үчүн жетиштүү билимдерге жана көндүмдөргө ээ эмес.
Базалык деңгээл (2-деңгээл)	Мекен таануу боюнча базалык деңгээлге жеткен төртүнчү класстын окуучусу Жер, физикалык дүйнө жана жандуу жаратылыш сыяктуу илимий чөйрөлөрдү түшүнүү үчүн зарыл болгон билимдерди көрсөтүшү жана аларды кайра айта билиши керек. Ал татаал эмес схемаларды жана графиктерди окуганды, салыштырганды билип, жандуу жана жансыз жаратылыш объектилерин системалаштыруу жөнүндөгү түшүнүккө ээ болууга тийиш. Ал табигый материалдар менен иштей билиши, корутунду жасай билиши керек, бирок алган натыйжаларды жетишерлик так түшүндүрүп бере албайт. Карта менен планды пайдалана билиши керек. Анда Кыргызстандын географиялык абалы, пайдалуу кендери, жаратылышы, жаныбарлар жана өсүмдүктөр дүйнөсү жөнүндө маалымат болууга тийиш. Аба менен суунун касиеттери жана адам жашоосундагы мааниси жөнүндө түшүнүгү болушу керек. Ал өсүмдүктөрдүн негизги органдарын жана функцияларын билиши керек. Өсүмдүктөр менен жаныбарлардын жашоосундагы мезгилдүү өзгөрүүлөрдү түшүнүшү керек. Ал адамдын организминин негизги органдарынын түзүлүшү жана жайгашуусу жөнүндө элементардык түшүнүккө ээ болууга тийиш. Жандуу жаратылышты изилдөөнүн байкоо ыкмасын колдоно, чыныгы турмуштагы жөнөкөй маселелерди чыгара билиши керек. Ошентип, төртүнчү класстын бул деңгээлге жеткен окуучусу мектептеги окууну улантуу үчүн зарыл негизги билимдерге, көндүмдөргө жана билгичтиктерге ээ.
Базалык деңгээлден жогору (3-деңгээл)	Табият таануу боюнча бул деңгээлге жеткен төртүнчү класстын окуучусу баалоонун базалык деңгээлинде көрсөтүлгөн бардык зарыл концепциялык билимдерге ээ болуп, билимдерди чыныгы маселелер менен проблемаларды чечүү үчүн колдонот. Маалыматтарды талдап, ошондон тыянак чыгара билет. Алган билимдерин окуучу чыныгы турмуштагы маселелерди чечүү үчүн жигердүү колдонот. Мындан тышкары, ал Жер, физикалык дүйнө жана жандуу жаратылыш жөнүндө алган маалыматтарды түшүнгөнүн негиздей алат жана окуп үйрөнгөн маселелер боюнча жөнөкөй корутунду жасай алат. Өз ой жүгүртүүлөрүндө ал график жана схема түрүндө берилген маалыматтарды (картаны, планды, схеманы, графикти, диаграмманы ж.б.у.с.) пайдалана билгенин көрсөтөт. Төртүнчү класстын бул деңгээлдеги окуучусу адам организминин түзүлүшүн жана функцияларын, объектинин касиеттерин жана аны пайдалануу ыкмаларын байланыштыра билет. Ошондой эле ал негизделген божомол жасап, өз көз карашын түшүндүрүп бере алат.

Денгээл	Сыпаттамасы
Жогорку деңгээл (4-денгээл)	Төртүнчү класстын табият таанууда жогорку деңгээлге жеткен окуучусу окуучулардын табигый илимдер жаатындагы жетишкендиктерин баалоонун базалык деңгээлинде кенен сыпатталган табигый илим маселелери боюнча өрчүгөн жана туруктуу билимдерди көрсөтүшү керек. Ошондой эле ал ошол билимдерди жаңы турмуштук жагдайларда колдоно билүүгө тийиш. Окуучу жөнөкөй тажрыйбаларды (өлчөөлөрдү) жүргүзө алат, боло турган натыйжаларды пландаштырууну, болжолдоону жана кыскача мүнөздөөнү, ошондой эле аларды турмуштук тажрыйбасы жана мурда алган билимдери менен негиздөөнү билет. Объектилердин жана жаратылыш кубулуштарынын ортосундагы байланыштарды аныктап таап, алган билиминин негизинде табигый кубулуштардын пайда болуш себептерин ырааттуу түшүндүрүп бере алат. Бул деңгээлдеги окуучу өз ой жүгүртүүлөрүндө берилген маалыматтын чегинен чыгып, негиздүү болжолдоолорду жасайт.

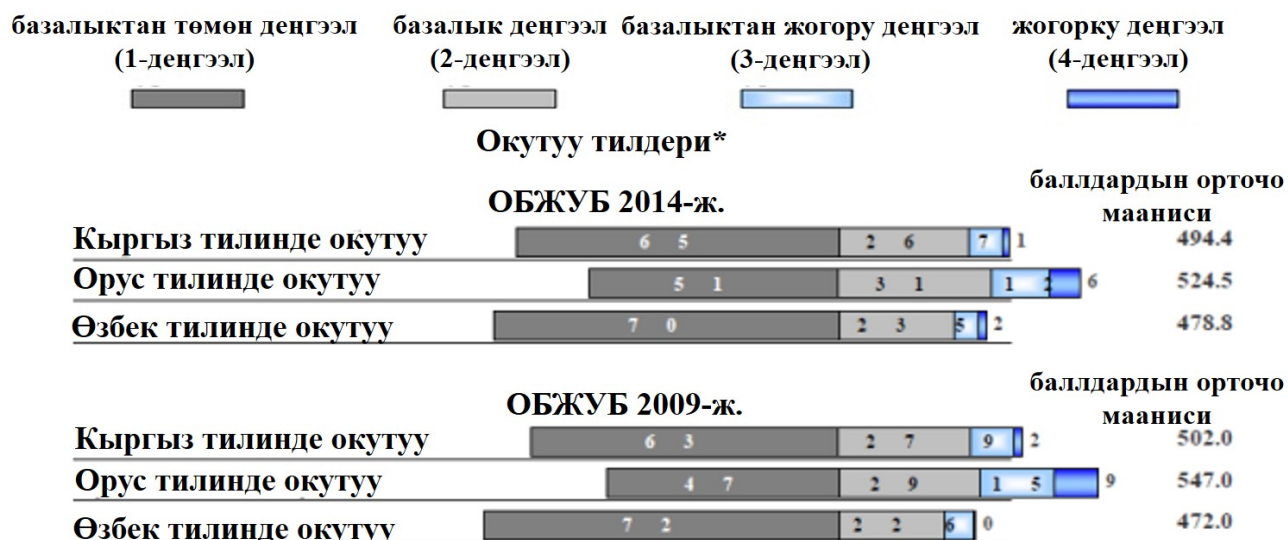
Мекен таануу жаатындагы жыйынтыктарды **мектеп категориялары** боюнча талдоо (12-диаграмма) окуучулар жыйынтыктарынан эң көп жоготуу Бишкек ш. мектептеринде болгонун көрсөтөт. Айыл мектептеринде жана облустук борборлор менен чакан шаарлардагы мектептерде жагдай 1-2%га начарласа, Бишкек ш. мектептеринде 6%га начарлоо белгиленди. Ошондой эле 3- жана 4-денгээлдердеги жыйынтыктар да төмөндөдү. Бул күчтүү окуучулардын жыйынтыктары жайгашкан деңгээл. Аталган эки деңгээлдеги жоготуулар жалпысынан 7%ды түздү. Ошентип, Бишкекте жыйынтыктар мурдагыдай эле эң жогорку бойдон калса да, бул жердеги терс өзгөрүүлөр да эң көп болууда.

12-диаграмма. 2009- жана 2014-жж. ОБЖУБга катышкан бардык КР мектептериндеги окуучулардын билим алуу жетишкендиктеринин деңгээлдери боюнча бөлүштүрүлүшү. Мекен таануу. 4-класс
Мектеп категориялары

Окутуу тили өнүтүнөн алганда (13-диаграмма), мурдагыдай эле, эң жогорку жыйынтыктар орусча окуган мектептерден алынды, бирок ошол эле мектептерде мекен таануу боюнча жыйынтыктардын эң көп төмөндөшү да белгиленди. Маселен, 1-денгээлде орус мектептин окуучулары 4%га көбөйдү, ал эми жогорку 3- жана 4-денгээлдерде – 6%га азайды. Кыргызча окуган мектептерде да жагдай начарлап, бирок ал 1-3%га гана өзгөрдү. Ошого карабай, аларда эң төмөн алгылыктуу 2-денгээлге жетпей калган окуучулардын пайыздык үлүшү абдан жогору (65%), ал эми 3- жана 4-денгээлдерге окуучулардын 8%ы гана жетти. Өзбек мектептеринде 2-денгээлге жетпей калган окуучулардын пайыздык үлүшү өлкө боюнча эң чоң. Ал 70%ды түзөт, бирок, ошол эле учурда, бул мектептердеги жыйынтыктар жалпы начарлаган жок. Ал турсун, 1-денгээлдеги окуучулар, 2009-жылга караганда, 2%га азайды.

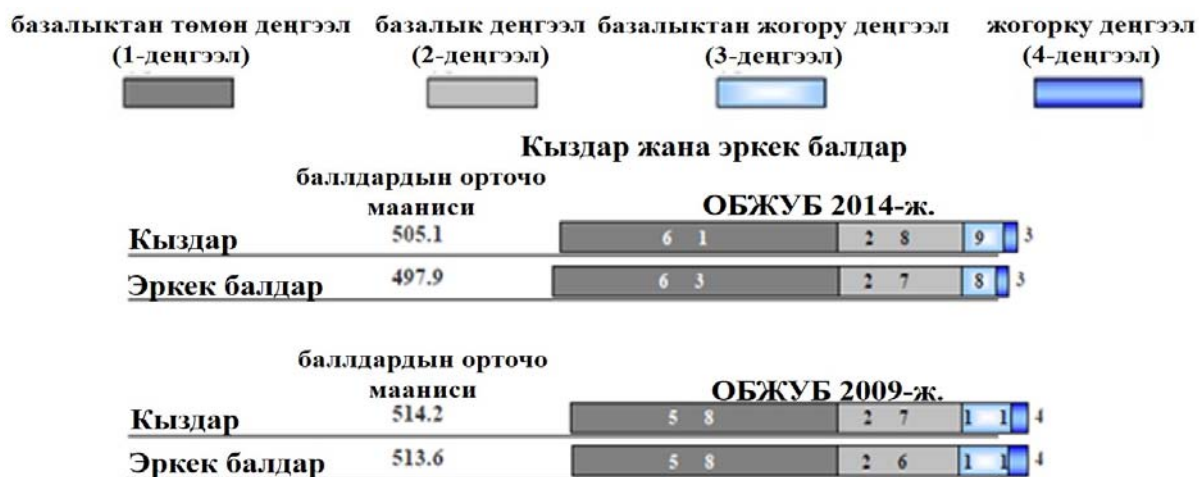
13-диаграмма. 2009- жана 2014-жж. ОБЖУБга катышкан бардык КР мектептериндеги окуучулардын билим алуу жетишкендиктеринин деңгээлдери боюнча бөлүштүрүлүшү. Мекен таануу. 4-класс. Окутуу тилдери

* Окутуу тили сөзсүз эле этникалык тийиштүүлүгүн билдирбейт.

Кыздар менен эркек балдардын жыйынтыктарындагы айырма (14-диаграмма) чоң эмес, мурунку изилдөөлөрдө айырма такыр жок болгон. Эки топто тең жыйынтыктар бир аз төмөндөп кеткен, бирок эркек балдардын тобунда начарлоо көбүрөөк. 1-деңгээлде кыздар, 2009-жылга караганда, 2%га көбүрөөк, ал эми жогорку деңгээлдерде 3%га азыраак болуп калды. 1-деңгээлдеги эркек балдар, 2009-жылга караганда, 5%га көбөйүп, 3- жана 4-деңгээлде 4%га азайды.

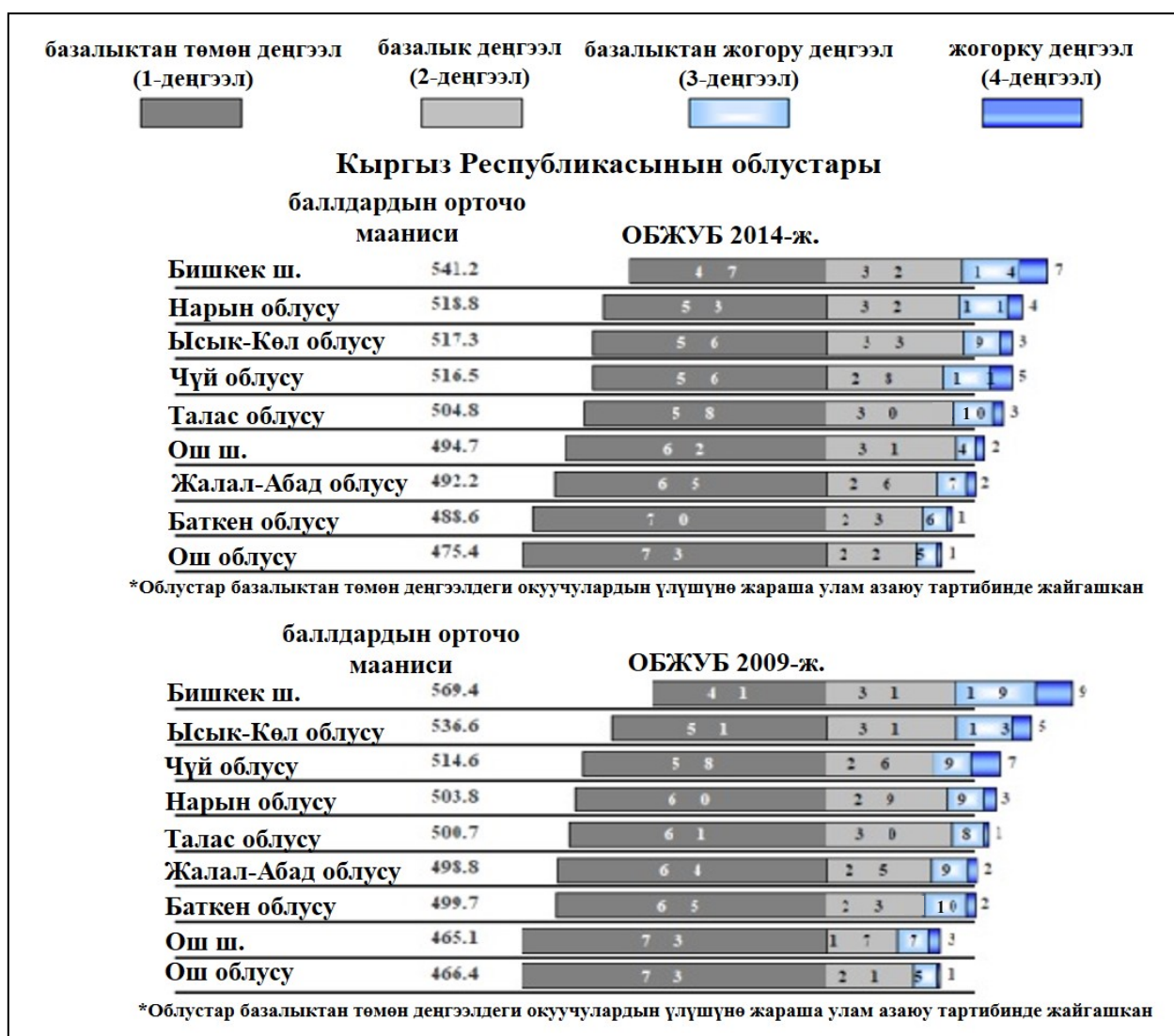
14-диаграмма. 2009- жана 2014-жж. ОБЖУБга катышкан бардык КР мектептериндеги окуучулардын билим алуу жетишкендиктеринин деңгээлдери боюнча бөлүштүрүлүшү. Мекен таануу. 4-класс. Кыздар жана эркек балдар

Окуучулардын КР административдик облустары боюнча жыйынтыктары (15-диаграмма) бир кылка эмес. Жалпы өлкө боюнча базалык 2-деңгээлге жетпеген окуучулардын пайызы өскөндүгү белгиленгени менен, кылдат талдоо ар кандай аймактарда жагдай ар кандай болгонун көрсөтөт. Окуучулардын жыйынтыктары кыйла начарлаган, терс өзгөрүүлөр анча билинбеген жана, тескерисинче, өткөн мезгилде 1- жана 2-деңгээлдердеги жыйынтыктар бир аз жакшырган аймактарды бөлүп караса болот. Бишкек ш. жыйынтыктары начарлаганы жөнүндө жогоруда айтылды. Ал Кыргызстандын бардык аймактарынын ичинен эң көп начарлаганын белгилөө керек. Ошентсе да, Бишкек ш. жыйынтыктары өлкө боюнча эң жогору бойдон калууда. Баткен облусунда 1-

деңгээлдеги окуучулар 5%га көбөйдү. Мында окуучулардын 30%ы гана 2-деңгээлге жетти. Жогорураак деңгээлдерде окуучулардын 7%ы гана жайгашкан. Ысык-Көл облусунда да 1-деңгээлдеги окуучулар 5%га көбөйдү. Жалал-Абад жана Ош облустары дээрлик 2009-жылдын деңгээлинде калды. Кантсе да, Ош облусунда мекен таануу боюнча базалык деңгээлге жетпеген окуучулардын эң чоң үлүшү байкалууда. Башталгыч мектепти бүткөн балдардын 28%ы гана Ош облусунда 2-деңгээлдин чегинен өтө алды. 3- жана 4-деңгээлде окуучулардын 6%ы гана турат. Бирок мекен таануудан жыйынтыктары кыйла жакшырган аймактар дагы бар. Эң алды Ош ш. мектептерин белгилеп кетүү керек. 2009-жылы Ош ш. мектептеринде жагдай кескин начарлап кеткен, Оштогу окуучулар өлкө боюнча эң акыркысынын алдындагы жыйынтыкты көрсөтүшкөн (төртүнчү класстын 73% окуучулары 1-деңгээлден орун алган). Бул жолу 1-деңгээлдеги окуучулар 11%га азыраак болду. Эми 1-деңгээлде Ош шаарындагы мектептердин 62% окуучулары турат, бул түштүктүн башка аймактарындагыдан кыйла аз. Ошол эле учурда 3- жана 4-деңгээлдерде окуучулар 4%га азайганын да белгилей кетүү шарт. Жыйынтыктардын белгилүү жакшырышы Нарын облусунда да орун алды. Бул жерде 1-деңгээл 7%га кыскарды. Айта кетчү нерсе, Нарын облусу менен Ош шаарында базалык 2-деңгээлге жетпеген окуучулардын үлүшү окуу жана түшүнүүдөн да азайган, ал эми математикадан начар окуучулардын саны 2009-жылга караганда дээрлик көбөйгөн жок.

15-диаграмма. 2009- жана 2014-жж. ОБЖУБга катышкан бардык КР мектептериндеги окуучулардын билим алуу жетишкендиктеринин деңгээлдери боюнча бөлүштүрүлүшү.

Мекен таануу. 4-класс. Кыргыз Республикасынын облустары

4.1 4-класстын окуучулары окуу жана түшүнүү боюнча эмне билишет жана эмне жасай алышат

Окуучулар үчүн тапшырмалардын кайсы түрү эң татал болуп чыкты

Окуу жана түшүнүү тестинде, башка предметтер боюнча тесттердегидей эле, тапшырмалардын үч түрү пайдаланылды:

- **жообу тандалуучу тапшырмалар**, анда окуучу сунуш кылынган бир нече жооптун бирин тандап, белгилеши керек;
- **жообу кыскача түзүлүүчү тапшырмалар**, анда окуучу өз жообун бир нече сөз же сүйлөм түрүндө өз алдынча жазып бериши керек;
- **жообу кеңири түзүлүп берилүүчү тапшырмалар**, анда окуучу кандайча ой жүгүрткөнүн жазышы, өз алдынча мисал келтириши, жалпылашы, жеке корутунду чыгарышы ж.б.у.с. жасашы керек.

Окуу жана түшүнүү боюнча жыйынтыктарды талдоо төртүнчү класстын окуучулары үчүн жооп өз алдынча түзүлүүчү, тактап айтканда, өз алдынча бир нерсе жазып берүүнү талап кылган тапшырмалар эң кыйын болгонун көрсөттү (7-таблица). Кыска жооп суралган тапшырмаларга жана кеңири жооп суралган тапшырмаларга жооп берүүгө аракеттенбеген

окуучулардын пайыздык үлүштөрү болжол менен бирдей эле болду. Тапшырмалардын эки түрүнө тең берилген туура жооптордун пайызы да болжолу бирдей чыкты: таблица көрсөткөндөй, окуучулардын 35,9%ы жообу кыска түзүлүүчү тапшырмаларды, 37%ы – кенен жооп берилүүчү тапшырмаларды калтырып коюшту. Туура жооп болсо биринчисине окуучулардын 18.8%ы, экинчисине – 20%ы тарабынан гана берилди. Калган 43% жана 45.3% окуучулар туура эмес жооп беришти. Бул тапшырмалардын кыйындыгы, бир жагынан, текстти түшүнүүгө, экинчи жагынан, тапшырмада эмне жасоо керектигин түшүнүүгө байланыштуу. Жазма кеп көндүмдөрүнүн жоктугу начар окуучуларга кошумча кыйынчылык туудурат. Жазма жоопту талап кылган тапшырмаларды жасап да көрбөгөн окуучулардын үлүшү жогору болушу мектеп практикасына ойду жазма түрдө билдирүүнү, окуганынан тыянак чыгарууну, мисал же далил келтирүүнү ж.б. сунуш кылган тапшырмаларды киргизүүнүн зарылчылыгын айгинелеп турат.

Бир нече сунушталган жооптон туурасын тандоо керек болгон тапшырмаларды окуучулар оңоюраак көрүшүп, көп учурда аларга жооп берүүгө аракет кылышат. Алардын 16.7%ы гана мындай тапшырмаларды өткөрүп жиберешкен. Бул өз жообун түзүү керек болгон тапшырмалардан эки эсе аз. Бирок туура жооптордун пайыздык үлүшү кыйла төмөн болуп чыкты (35.3%). Демек, дал ушул, туура жооп тандалуучу тапшырмаларга туура жооп таба албаган окуучулар эң көп болду (48.4%). Начар окуган окуучулар бул тапшырмаларды оңоюраак деп ойлоп, аларга жооп берүүгө көбүрөөк көңүлдөнүшөт, бирок бул жаңылыш ой. Тапшырмалардын ар бир түрүндө эң алды эмне жөнүндө суралып жатканын туура түшүнүү керек, бирок окуу жана түшүнүү билгичтиктери жакшы өнүкпөгөн окуучу ушул жерден эле чоң кыйынчылыкка туш болот. Ал эми жоопту “тобокелге салып” тандоо туура эмес жооптордун көп болушуна алып келет.

7-таблица. Окуучулардын тапшырмалардын ар кандай түрлөрү боюнча көрсөткөн жыйынтыктары (% түрүндө). Окуу жана түшүнүү. 4-класс

ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер		Окуучулардын % үлүшү	
Тапшырманын түрү	тапшырмалардын саны	тапшырманы аткара алгандар	жооп берүүгө аракет кылбагандар
Жообу тандалуучу тапшырма	46	35,3%	16,7%
Жообу кыскача түзүлүүчү тапшырма	13	20,0%	37,0%
Жообу кеңири түзүлүүчү тапшырма	14	18,8%	35,9%

Окуучулар тексттерди эмне үчүн окушат. Төртүнчү класстын окуучуларынын жыйынтыктарын текст окуу маселелери боюнча талдоо.

Бүтүндөй мектеп билим берүүсү текст окууга жана окуганын түшүнүүгө байланыштуу. Окуучу алган билимдин баары сөзгө салынган, китепке жазылган, мугалимден окуучуга берилет, окуучу тарабынан ойлонулат жана ал тараптан кайра эле сөз аркылуу уюшулган маалымат түрүндө колдонулат. Окуганды билмейин, окуганын түшүнмөйүн билим алуу да, коомдо ийгиликке жетүү да мүмкүн эмес. Психологдордун акыркы изилдөөлөрү балдардын китеп окууга кызыга баштаган жаш-курагынын жана алардын андан аркы интеллектуалдык өнүгүшүнүн ортосунда байланыш бар экенин айгинелеп турат. Мында мектепке чейин эле китеп окуй баштоо жөнүндө кеп болуп жатат. 4-класстын окуучулары – бул башталгыч мектептин бүтүрүүчүлөрү. Орто мектептеги ийгиликтер толугу менен алардын башталгыч мектепте алган билгилерине, баарыдан мурда – текст окуй жана окуганын түшүнө билүүсүнө көз каранды болот.

Билим алуу процессинде балдар негизинен тексттердин эки түрүнө учурайт: маалыматтык (окуу китептериндеги тексттер, балдар энциклопедиясы, балдардын таанып билүү журналдары ж.б.) жана көркөм (окуу сабактарында, класстан тышкаркы убакта өтүлүүчү

тексттер жана өз алдынча окулуучу көркөм чыгармалар). Ошон үчүн изилдөөдө окуп-түшүнүүнүн эки негизги милдети бөлүнүп каралат:

1. **Адабий билим алуу үчүн окуу.** Буга 4-класстын окуу сабактарында, ошондой эле үйдөн өз алдынча окулган көркөм адабияттарга окшогон тексттер кирет. Адабий билим алуу үчүн окуу окурманды адабий чыгарманы, анын өзгөчөлүгүн, темаларын, идеяларын, көйгөйлөрүн, окуяларын, каармандарын, тилдик сүрөттөп-көрсөтүү каражаттарын өздөштүрүүгө тартат. Окурман чыгарманы өзүнүн окурмандык жана турмуштук тажрыйбасынын негизинде талдайт. Ал каармандарга жана алардын иштерине баа берет, окуялардын болжолдуу өнүгүшү ж.б.у.с. жөнүндө ой жүгүртөт. Көркөм текст окурманды адеп-ахлакка байланыштуу тыянак чыгарууга түртөт.
2. **Маалымат алуу үчүн окуу.** Буга окуу китептериндеги же илимий-популярдуу журналдардагы макалалар сыяктуу маалымат берүүчү, таанытып билдирүүчү тексттер кирет. Окуунун бул түрү, демейде, окуу китептерине, жардамчы окуу куралдарына, гезит-журналдардагы, маалымдамалардагы, энциклопедиялардагы макалаларга байланыштуу. Бул тексттер маалымат алуу жана түшүнүү үчүн окулат. Бул үчүн тексттен башкы ойду белгилөө, керектүү маалыматты табуу, башкысы менен экинчи катардагы нерселерди ажырата билүү, тексттен кандай маалымат алса болорун, кандайын болбосун түшүнүү, ойдун логикасын жана далилдерди баамдоо керек болот. Тексттен туура багыт алып, окурман бүтүндөй текст менен да, анын үзүндүлөрү менен да иштей алат.

Төмөн жакта келтирилген диаграммаларда окуучулар аталган текст милдеттеринин ар бирине жараша тапшырмаларды жалпы өлкө боюнча кандай аткарышканы көрсөтүлгөн.

16-диаграммдан окуучулар адабий билим алуу үчүн окууга тийиштүү тапшырмаларды, ал эми 17-диаграммдан маалымат алуу үчүн окууга тийиштүү тапшырмаларды кандай аткарышканын көрсө болот. Төмөн жактагы маалыматтардан көрүнгөндөй, адабий билим алуу үчүн окуу окуучулар үчүн маалымат алуу үчүн окуудан жеңилерээк болду. Көркөм текстке байланыштуу тапшырмаларды, маалымат алуу тексттерине салыштырмалуу, окуучулардын азыраак пайызы өткөрүп жиберишкен (19.6% жана 28.6%). Адабий тексттер боюнча тапшырмаларды маалымат тексттерине караганда көбүрөөк (8.7%га) окуучулар аткара алышты. Бирок бул төртүнчү класстын окуучулары адабий окуу милдетин жакшы аткара алганын билдирбейт, анткени алардын 33.7%ы гана мындай тапшырмаларды 2- жана андан жогорку деңгээлде аткара алды. Маалымат берүүчү тексттерге байланыштуу тапшырмаларды аткарган окуучулардын үлүшү аларга жооп берүүдөн баш тарткан окуучулардыкынан бир аз азыраак болду. Окуучулар адабий окуу тапшырмаларын жакшыраак аткарганынын себеби адабий чыгармаларды окууга мектепте атайын көңүл бурулуп, убакыт бөлүнгөнүндө болушу керек. Окуучулар өлкөдө кабыл алынган стандарттар менен программалар боюнча, сунушталган окуу китептеринин негизинде ыр, аңгеме, повесттердин, романдардын үзүндүлөрү, фольклордук чыгармалар ж.б.у.с. көркөм чыгармаларды талдоого үйрөнүшкөн өзүнчө окуу сабак бар. Ошол эле мезгилде, окуучулар билим алуу процессинде маалыматтык тексттерге көбүрөөк кабылса да, мындай тексттер сабак учурунда талдоого алынбай, жөн гана кайталап айтылат (мүмкүн болушунча, текстке жакыныраак), бул болсо маалыматтык тексттин мазмунун түшүнүүгө жана аны менен иштөөгө үйрөнүүгө көп жардам бербейт. Мугалимдерди сурамжылоо көрсөткөндөй, кошумча адабияттардан (окуу китебинен башка) алар адабий окуу сабактарында көбүрөөк, ал эми мекен таануу сабактарында эң аз пайдаланышат. Бирок энциклопедиялар, илимий-популярдуу жана таанытып билдирүүчү адабияттар дал ушул, мекен таануу сабактарында абдан чоң жардам бере алмак. Демек, төртүнчү класстын окуучуларынын адабий жана маалыматтык тексттерди окуудагы ийгиликтери эки башка болгондугу ушуну менен да шартталат десе болот.

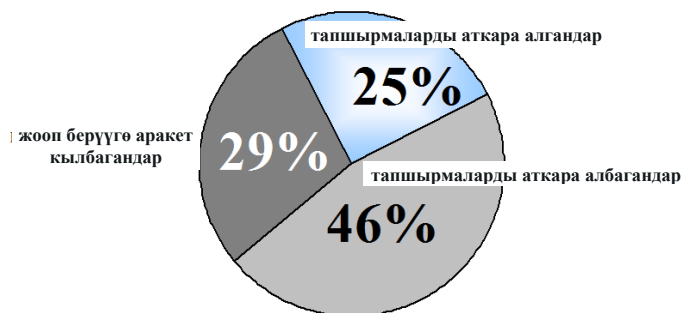
16-диаграмма

Окуунун максаты:
Адабий билим алуу үчүн окуу

17-диаграмма

Окуунун максаты:
Маалымат алуу үчүн окуу

Кеңири талдоо (8-9-таблицаар) көрсөткөндөй, мектеп категориялары өңүтүнөн да, окутуу тили өңүтүнөн да алганда, маалыматтык тексттерди окуу жана түшүнүү төртүнчү класстын окуучулары үчүн татаалыраак болду.

Адабий тексттерди окуу боюнча ийгиликтүү аткарылган тапшырмалардын эң жогорку пайызы Бишкекте (48,1%) жана ошондой эле орусча окуткан мектептерде (42,6%) болду. Туура жооптордун эң төмөн пайызы маалыматтык тексттердин тапшырмаларынан айылдык мектептерде (22,1%) жана өзбекче окуткан мектептерде алынды (17%). Окуу жана түшүнүү жагынан ар кандай мектеп категорияларынын жана ар кандай тилде окуткан мектептердин ортосундагы чоң айырмачылык өлкөдө башталгыч билим берүү жаатында жагдай кыйла бирдей эмес экенин күбөлөндүрүп турат. Каралган бардык чен-өлчөмдөр боюнча Бишкек ш. мектептери бардык алынган жыйынтыктардын эң жогоркуларын, айыл мектептерди – эң төмөнкүлөрүн көрсөтүп жатат. Облустук борборлор менен чакан шаарлардагы мектептер ортоңку орунда турат. Окутуу тили жагынан алганда, биринчилик орусча окуган мектеп окуучуларында, андан кийин – чоң айырма менен – кыргыз мектептери, эң начар жетишкендиктер – өзбекче окуган мектеп окуучуларында.

Таблицадагы маалыматтар кыздар да, эркек балдар да адабий билим алуу үчүн окуу милдетин жакшыраак аткарышканын көрсөттү. Ошол эле учурда эки окуу милдетинен тең эркек балдардын жыйынтыктары начарыраак болуп чыкты. Кыздар, эркек балдарга караганда, тапшырмаларды өткөрүп жиберген учурлар да азыраак болду.

Алынган жыйынтыктарды 2009-жылкы² изилдөөнүн жыйынтыктарына салыштыруу 2009-жылы окуу милдеттери боюнча жыйынтыктар бир аз башкача болгонун көрсөттү. Жалпы өлкө боюнча адабий билим алуу үчүн окуу тапшырмаларын аткарган окуучулардын саны, маалымат алуу үчүн окуу тапшырмаларын аткара алгандардан 2,2%га аз болгон (22.6% жана 24.8%). Бишкектик мектептерде мындай айырмачылык байкалган эмес: окуунун эки милдети тең бирдей деңгээлде аткарылган. Окутуу орусча жүргөн мектептерде ошондой эле окуучулар адабий чыгармаларды маалымат алуу текстеринен жакшыраак окушкан. Ал эми айылдык мектептерде, облустук борборлор менен чакан шаарлардагы мектептерде, кыргыз жана өзбек мектептеринде, маалыматтык тексттерге караганда, окуучулар адабий тексттерди окуу милдетин начарыраак аткарышкан. Жагдайдын 2014-жылы өзгөрүп кеткени 2010-жылы башталгыч класстарда окуу сааттарынын бөлүштүрүлүшү өзгөрүп кеткенине байланыштуу болушу мүмкүн. Окуу сабактарына аптасына бир саат кошулган. Алар бир жумада 3 жолу өткөрүлө баштаган. Төртүнчү класстын окуучулары маалымат-

² Окуучулардын билим алуу жетишкендиктерин улуттук деңгээлде баалоо (ОБЖУБ)/Изилдөөнүн негизги жыйынтыктары жөнүндө отчет (кыскартылган түрү). Бишкек, 2010; 54-55-бб.

тык тексттерге учураган мекен таануу сабагы болсо 2009-жылдан тартып аптасына эки жолу эмес, бир жолу өтүлө баштаган: экинчи сааты мектептерде окуу китеби жок болгон «Этика» предметине берилген. Бул өзгөрүүлөр 2014-жылкы жыйынтыктарга таасир бериши мүмкүн.

8-таблица. Окуучулардын текст окуу милдеттери боюнча жыйынтыктарынын мектеп категориялары, окутуу тили жана гендер боюнча бөлүнүшү (% түрүндө). Окуу жана түшүнүү. 4-класс

Адабий билим алуу үчүн окуу

Топтор	окуучулардын % үлүшү	
	тапшырманы аткара алгандар	тапшырманы аткарууга аракет кылбагандар
ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер	33,7%	19,6%
Мектеп категориялары		
Бишкек ш. мектептери	48,1%	9,3%
Обл. борбор. жана чакан шаар.	36,4%	17,1%
Айыл мектептери	30,5%	22,0%
Окутуу тилдери		
Кыргызча окутуу	30,9%	20,2%
Орусча окутуу	42,6%	15,0%
Өзбекче окутуу	25,3%	29,2%
Гендер		
Кыздар	36,7%	17,5%
Эркек балдар	30,6%	21,7%

9-таблица. Окуучулардын тексти окуу милдеттери боюнча жыйынтыктарынын мектеп категориялары, окутуу тили жана гендер боюнча бөлүнүшү (% түрүндө). Окуу жана түшүнүү. 4-класс

Маалымат алуу үчүн окуу

Топтор	окуучулардын % үлүшү	
	тапшырманы аткара алгандар	тапшырманы аткарууга аракет кылбагандар
ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер	25,0%	28,6%
Мектеп категориялары		
Бишкек ш. мектептери	38,3%	13,7%
Обл. борбор. жана чакан шаар.	27,7%	25,1%
Айыл мектептери	22,1%	32,1%
Окутуу тилдери		
Кыргызча окутуу	22,9%	29,4%
Орусча окутуу	32,3%	22,7%
Өзбекче окутуу	17,0%	40,6%
Гендер		
Кыздар	27,1%	26,9%
Эркек балдар	22,9%	30,2%

***Төртүнчү класстын окуучулары эмнени жакшыраак жасай алышат?
Жыйынтыктарды окуунун аспектилери жана стандарттары боюнча талдоо.***

Жогоруда аталган милдеттердин ар биринин чегинде – адабий билим алуу үчүн окуу жана маалымат алуу үчүн окуу – окуунун **аспектилери** бааланды. Мындай аспектилер төртөө:

- текстти жалпы түшүнүү;
- текстти чечмелөө;
- окурман менен тексттин ортосундагы байланыш;
- текст формасынын мазмундуулугу.

Ар бир аспект, өз кезегинде, баалоонун бир катар стандартын камтыйт. Ар бир стандарт – бул текстти окуу жана түшүнүү боюнча мамлекеттик стандарттарда жазылган, бааланып жаткан кайсы бир билгичтик. Бул мындай көрүнөт (10-таблица).

10-таблица. Төртүнчү класстын окуучуларынын окуу жана түшүнүү көндүмдөрүн баалоо

Окуу аспекти- лери Окуу милдеттери	1. Текстти жалпы түшүнүү	2. Текстти чечмелөө	3. Окурман менен тексттин өз ара байланышы	4. Текст формасынын мазмундуулугу
Адабий билим алуу үчүн окуу	1.1. Окуучу тексттеги башкы ойду/анын темасын аныктап таба билет. * 1.2. Окуучу тексттен керектүү маалыматты таба билет. * 1.3. Окуучу тексттин аталышы менен иштей билет. *	2.1. Окуучу сүрөттөлгөн окуялардын, кубулуштардын себептерин аныктап таба билет. * 2.2. Окуучу каармандын иштери менен сөздөрүн түшүндүрө билет. * 2.3. Окуучу каармандын кулк- мүнөзүнүн негизги жактарын аныктап таба билет. * 2.4. Окуучу сөздүн же айтымдын контекстке жараша маанисин аныктап таба билет. *	3.1. Окуучу тексттин таалим болуучу маанисин таба билет. 3.2. Окуучу далил келтиргенди билет. *	4.1. Окуучу тексттердин түрлөрүн жана жанрларын таанып билет.
Маалымат алуу үчүн окуу	1.4. Окуучу ушул тексттен кандай маалымат алса болорун/болбосун аныктай билет.	2.5. Окуучу алынган маалыматтан тыянак чыгара билет. 2.6. Окуучу алынган маалыматты системалаштыра билет. *	3.3. Окуучу тексттин мазмунун өзүнүн дүйнө жөнүндөгү билимдери менен байланыштыра билет. *	4.2. Окуучу тексттин түзүлүштүк өзгөчөлүктөрүн түшүнө билет. *

Стандарттардын * белгиси менен белгиленгендери адабий билим алуу тексттерине да, маалымат алуу тексттерине да тийиштүү

Төртүнчү класстын окуучуларынын жыйынтыктарын жалпы өлкө боюнча жогоруда көрсөтүлгөн окуу аспектилерине бөлүп карап көрөлү (18-диаграмма).

18-диаграмма. Окуу аспектилерин боюнча окуучулардын жыйынтыктары

Көрүнүп тургандай, жалпы өлкө боюнча төртүнчү класстын окуучулары *текстти чечмелөө* тапшырмаларын калгандарынан жакшы аткара алышты. Бирок бул көрсөткүч да тестке катышып, тапшырма аткара алган бардык окуучулардын 35%ын гана түзөт. Алардын 45%ы текстти чечмелөө тапшырмаларын аткара албай, 20%ы – аткарууга аракет жасап да көргөн эмес. Ал эми текстти чечмелөө текст окуу сабактарында биринчи класстан баштап эле эң маанилүү орунда турат. Бала *чыгармадагы каармандын иштерин түшүнүүгө жана түшүндүрүүгө, анын мүнөзүнүн негизги жактарын аныктап табууга, болгон окуялардын себептерин түшүнүүгө, окуганынан корутунду чыгарууга ж.б.у.с. үйрөнүүгө* тийиш.

Ийгиликтүү аткаруу жагынан *текстти жалпы түшүнүү* экинчи орунда турат. Окуунун бул аспектиси текстти бир бүтүндүк катары кароону камтып, төмөнкүдөй билгичтиктерге баа берүүнү талап кылат: *тексттеги баиык ойду аныктоо, тексттин аталышы менен иштөө, тексттен керектүү маалыматты табуу, бул тексттен кандай маалымат алса болорун, кандайын алууга болбосун аныктоо*. Окуу сабактарында текстти жалпысынан түшүнүү өтө маанилүү орунду ээлейт, ага башталгыч мектепте бир топ убакыт бөлүнөт. Бирок тексттин жыйынтыгы көрсөткөндөй, окуучулардын 28%ы гана бул аспектидеги тапшырмаларды аткара алды, ал эми аткара албагандар 48%ды, аткарууга киришпегендер 26%ды түздү.

Аткаруу ийгилиги боюнча акыркысынан мурунку орунда *текст формасынын мазмундуулугу* аспектиси турат. Окуунун бул аспектисинде тексттин түрүн, жомок жана аңгеме жанрларын таануу, тексттин түзүлүштүк өзгөчөлүктөрүн аныктап табуу билгичтиктерине баа берилген. Окуунун бул аспектисине да окуу жана тил сабактарында атайын убакыт берилет. Төртүнчү класстын аягында балдар аңгеме, жомок, макал, табышмак сыяктуу жанрларды жана алардын өзгөчөлүктөрүн таанып калышат. Төртүнчү класстын окуучулары тексттин мааниси боюнча бөлүктөргө бөлүнөрүн билиши, ошондой бөлүнүүнүн негизинде эмне жатканын түшүнүшү, жөнөкөй план түзүшү, тексттин бөлүктөрүнө ат коё билиши керек. Бирок окуучулардын бул аспект боюнча көрсөткөн жыйынтыктары өтө төмөн, бул аспектинин үстүндө окуу жана тил сабактарында жетиштүү иш жүргүзүлбөгөнүн күбөлөндүрүп турат. Бул аспектидеги тапшырмаларды тест тапшыргандардын төрттөн бир бөлүгү гана аткара алды. Тапшырманы аткарууга киришпеген окуучулардын пайыздык үлүшү дал ушул аспектиде эң чоң (31%) болду.

Окуунун окуучулар үчүн эң кыйын аспектиси – *окурман менен тексттин ортосундагы байланыш*. Бул аспектидеги тапшырмалар, эң алды, окуучу тексттин чегинен чыгууга жана турмуштук, окурмандык тажрыйбасына таянып, өз алдынча ой жүгүртүүгө, окуганда алган билимдерин күнүмдүк жашоосуна жана тегерегиндеги адамдардын жашоосуна, чыныгы окуяларга байланыштырууга канчалык жөндөмдүү экенин аныктоого багытталган.

Тесттин бул бөлүгү үчүн төмөнкүдөй стандарттарды аткарууну талап кылган

тапшырмалар түзүлгөн: *тексттен таалим боло турган маанини табуу, далил келтирүү, тексттин мазмунун өзүнүн дүйнө жөнүндө билгендери менен байланыштыра билүү*. Окуучулардын 20%ы гана бул аспектидеги тапшырмаларды аткара алышты. Жарымы аткара албай, 30%ы аткарып көргөн да жок.

Алынган жыйынтыктар окуучулар мектептеги билимдерди мектептен тышкаркы чыныгы турмуш менен анча байланыштыра албаганын көрсөттү. Мектепте бул аспекти менен, башка аспектилерге караганда, кыйла аз иш жүргүзүлөт.

Бишкектеги окуучулардын (11-14-таблица) 49.2%ы чечмелөө тапшырмаларын жакшы аткара алышты. Айыл мектептеринде мындай окуучулар 31.5%ды гана түздү. Ал эми алардын 22.6%ы тапшырма аткарууга аракет жасашкан да эмес. Төртүнчү класстын орус тилинде окуган окуучулары, кыргызча жана өзбекче окугандарга караганда, чечмелөө тапшырмаларын бир топ жакшы аткарышты (орус мектептеринде жооптордун 43.2%ы, кыргыз мектептеринде 32.2%ы, өзбек мектептеринде 25.2%ы туура болду). Кыздардын көрсөткүчтөрү эркек балдардыкынан жогору болду.

Ошол эле тенденциялар окуунун калган аспектилери боюнча жыйынтыктарда да сакталат: эң жакшы жагдай Бишкекте, эң начары – айыл мектептеринде, облустук борборлор менен чакан шаарлардагы мектептер – ортоңку орунда; окутуу тили жагын алсак, орусча окуган мектептер кыргызча мектептерден жогорураак жыйынтык көрсөтүүдө, өзбекче мектептер эң төмөн көрсөткүчтөргө ээ; кыздар тапшырмаларды эркек балдардан жакшы аткарып, алардын аткарбай, өткөрүп жиберген тапшырмалары да азыраак.

Өзбек тилинде окуган мектептерде окуунун бардык аспектилери боюнча туура аткарылган тапшырмалардын пайыздык үлүшү өтө төмөн. Тек гана чечмелөө тапшырмаларынан окуучулардын төрттөн бири тапшырмаларды аткара алды, башка аспектилерде аткарылган тапшырмалар 20%га да жетпейт, аткарылбай, калтырылган тапшырмалардын пайыздык үлүшү да өтө чоң болуп, 40% деңгээлинде калууда.

11-14-таблица. Окуучулардын текст окуу аспектилерин боюнча жыйынтыктарынын мектеп категориялары, окутуу тили жана гендер боюнча бөлүнүшү (% түрүндө). Окуу жана түшүнүү. 4-класс

Окуу аспекти: Текстти чечмелөө

Топтор	окуучулардын % үлүшү	
	тапшырманы аткара алгандар	тапшырманы аткарып көрбөгөндөр
ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер	34,7%	20,1%
Мектеп категориялары		
Бишкек ш. мектептери	49,2%	9,4%
Обл. борбор. жана чакан шаар.	37,3%	17,4%
Айыл мектептери	31,5%	22,6%
Окутуу тилдери		
Кыргызча окутуу	32,2%	20,5%
Орусча окутуу	43,2%	15,9%
Өзбекче окутуу	25,2%	29,9%
Гендер		
Кыздар	37,3%	18,6%
Эркек балдар	32,0%	21,5%

Окуу аспекти: Окурман менен тексттин байланышы

Топтор	окуучулардын % үлүшү	
	тапшырманы аткара алгандар	тапшырманы аткарып көрбөгөндөр
ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер	20,2%	30,3%
Мектеп категориялары		
Бишкек ш. мектептери	32,8%	15,3%
Обл. борбор. жана чакан шаар.	22,0%	27,0%
Айыл мектептери	17,6%	33,7%
Окутуу тилдери		
Кыргызча окутуу	17,8%	31,6%
Орусча окутуу	27,5%	23,4%
Өзбекче окутуу	13,9%	42,3%
Гендер		
Кыздар	22,8%	27,2%
Эркек балдар	17,6%	33,5%

Окуу аспекти: Текстти жалпы түшүнүү

Топтор	окуучулардын % үлүшү	
	тапшырманы аткара алгандар	тапшырманы аткарып көрбөгөндөр
ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер	28,3%	23,9%
Мектеп категориялары		
Бишкек ш. мектептери	42,9%	10,4%
Обл. борбор. жана чакан шаар.	31,4%	21,2%
Айыл мектептери	25,1%	26,9%
Окутуу тилдери		
Кыргызча окутуу	25,7%	24,5%
Орусча окутуу	36,7%	18,7%
Өзбекче окутуу	20,2%	35,1%
Гендер		
Кыздар	30,8%	22,6%
Эркек балдар	25,8%	25,2%

Окуу аспекти: Текст формасынын мазмундуулугу

Топтор	окуучулардын % үлүшү	
	тапшырманы аткара алгандар	тапшырманы аткарып көрбөгөндөр
ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер	25,1%	31,1%
Мектеп категориялары		
Бишкек ш. мектептери	36,0%	16,7%
Обл. борбор. жана чакан шаар.	28,5%	26,6%
Айыл мектептери	22,2%	34,8%
Окутуу тилдери		
Кыргызча окутуу	22,8%	32,5%
Орусча окутуу	32,0%	24,0%
Өзбекче окутуу	18,9%	43,5%
Гендер		
Кыздар	27,3%	28,6%
Эркек балдар	22,9%	33,5%

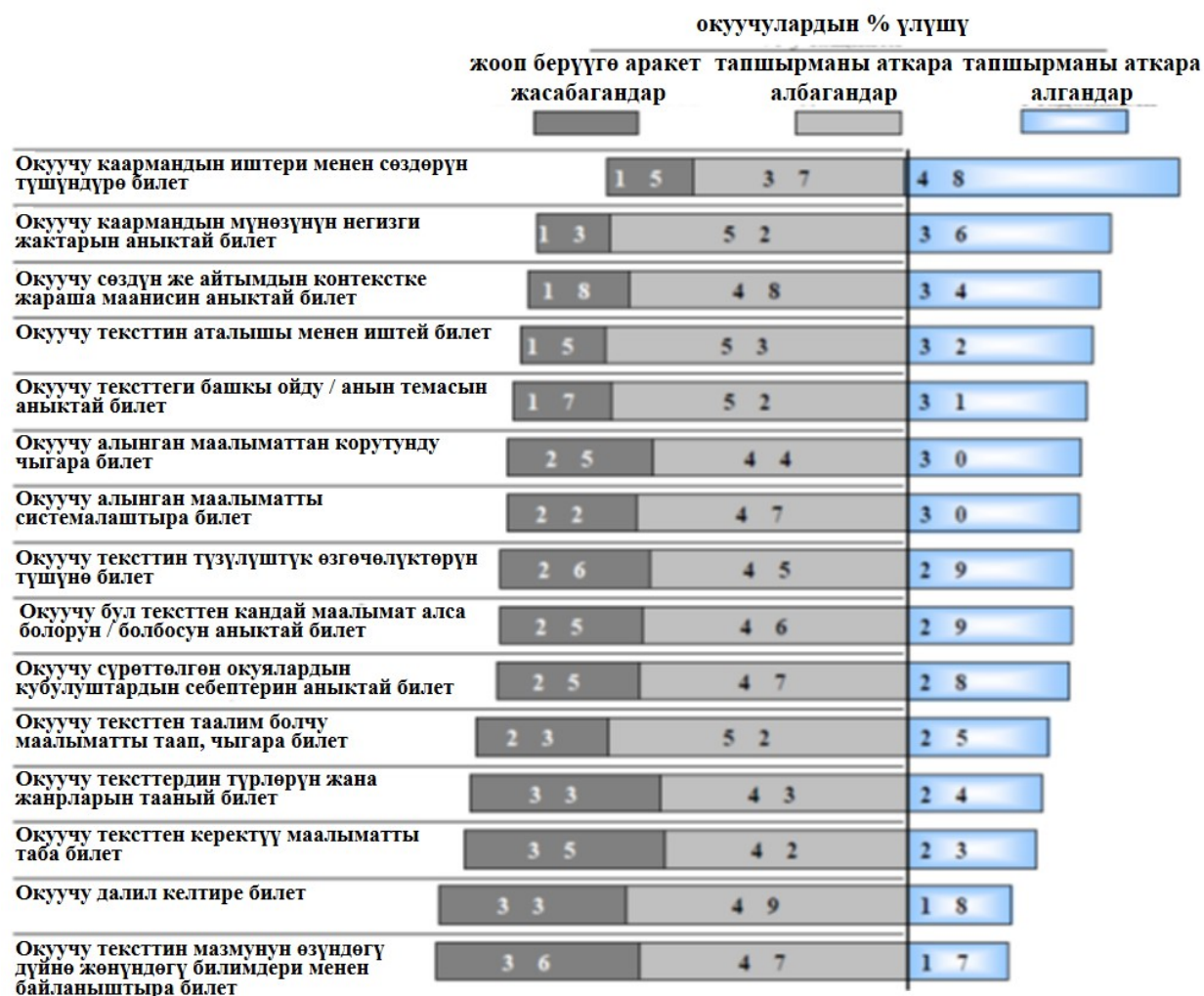
Алынган жыйынтыктар эмнени билдирет? Төртүнчү класстын окуучуларынын жыйынтыктары баалоо стандарттары боюнча

Жогоруда белгиленгендей, окуу боюнча тесттин түзүмү окуу аспектилеринин ар бири ар кандай, ушул изилдөөнүн чегинде баалоо стандарттары³ деп аталган 3-6 билги түрүндө аныкталгандай кылып курулган (жогорудагы 10-таблицаны караңыз).

Төртүнчү класстын окуучулары кайсы билгилерди эң көп көрсөтө алышып, кайсылары алар үчүн чоң кыйынчылык туудурду? Бул суроонун жообу 19-диаграммада берилген. Анда окуучулардын жалпы өлкө боюнча жыйынтыктары окуп-түшүнүүнүн баалоо стандарттары боюнча бөлүштүрүлгөн.

³ Баалоо стандарттары азыркы учурда колдонулган мамлекеттик стандарттар менен программаларга негизделген.

19-диаграмма. Окуучулардын жыйынтыктары баалоо стандарттары боюнча

Эң алды, бир дагы стандарт толугу менен же жогорку деңгээлде аткарылбаганы көңүлдү өзүнө бурат. Ошондой эле төртүнчү класстын окуучулары жакшы көрсөтө алган биринчи эки стандарт – бул окуучуларга эң белгилүү болгон билгичтиктерге байланыштуу стандарттар. Балдардын баарынан жакшы аткарган тапшырмаларында *тексттеги каармандын иштери менен сөздөрүн түшүнгөнүн* көрсөтүү талап кылынган. Чыгармадагы каармандардын иши менен сөздөрүн түшүнүү билгичтиги мектепке чейин эле калыптанат.

Эң кичине курагынан эле аларга окулган китептерден балдар жакшы менен жаман эмне экенин, эмне үчүн бир каарман аларга жагып, башкасы айыптоого татыганын түшүнүүгө үйрөнүшөт. Кандай иш кылса болорун, кандайын болбой турганын үйрөнүшөт. Кийин, мектептен, ушул көндүмдү өстүрүүгө окуу сабактарында көп убакыт бөлүнөт. Эми бала каармандардын кылганы чыгармада сүрөттөлгөн шарттарга жана башкалар менен болгон мамилеге канчалык көз каранды болгонун түшүнүүгө үйрөнөт, бул болсо каармандын мүнөзүнүн өрчүү логикасына, акыры болсо – тексттин негизги оюна байланыштуу.

Жогорудагы диаграммалардан бул стандарттагы тапшырмаларды окуучулардын 48%ы жакшы аткарып, 37%ы туура эмес жооп берип, 15%ы аткарып көргөн да эмес экенин көрсө болот. Туура эмес жооптордун пайызы кыйла бийик. Демек, башталгыч мектепти бүтөр алдында бир топ балдардын чыгарманын каарманы эмне себептен дал ушундай иш кылганын түшүнүү үчүн жетиштүү окурмандык тажрыйбасы жок болот.

Ийгиликтүү аткарылган экинчи стандарт дагы чыгарманын каарманына баа берүүгө байланыштуу. Мында тест *каармандын мүнөзүнүн негизги өзгөчөлүктөрүн аныктоо* билгичтигин текшерет. Бул каармандын кылган ишин түшүнүүдөн кийинки кадам. Бул жерде каармандын иштери менен сөздөрүн жалпылап, ошонун негизинде анын мүнөзү жөнүндө корутунду чыгара билүү талап кылынат. Каармандын мүнөзүнүн негизги

жактарын аныктоо зарылчылыгына окуучулар окуу сабактарында такай учурайт. Башталгыч мектепте окуучулар демейде жомокторду көп окуйт, аларда болсо адатта каармандын мүнөзүнүн кайсы бир жагы ачык-айкын көрүнүп турат. Жомоктун каармандары жакшы, жаман, куу, тапкыч, ачкөз ж.б. болот. Төртүнчү класстын окуу сабактарында учураган кыска жомоктордо каармандардын мүнөзү татаалыраак болушу да мүмкүн. Бул курактагы окуучунун окурмандык тажрыйбасы анча көп болбосо да, ал башкы каармандардын мүнөзүндөгү даана көрүнүп турган жактарды ажырата билиши керек. Диаграммадагы маалыматтардан бул стандарт төртүнчү класстын окуучулары үчүн мурункусунан бир топ кыйын болгону көрүнүп турат. Алардын 36%ы гана мындай тапшырмаларды аткара алды. Айта кетчү нерсе, мында өткөрүлүп жиберилген тапшырмалардын үлүшү мурунку стандартка караганда азыраак болгону менен (13%), каталардын үлүшү абдан чоң – 52%. Демек, окуучулар бул тапшырмаларды татаал деп эсептеген эмес, бирок каармандын мүнөзүн аныктоого алардын билими жеткен жок.

Текстти туура түшүнүү үчүн дагы *сөздүн же айтымдын маанисин контекстке жараша аныктай билүү* да зарыл. Текст окууга үйрөнүү процессинде окуучулардын сөз байлыгын өстүрүү өтө маанилүү. Түшүнүүнүн тереңдиги окурман текстте колдонулган сөздөрдү жана айтымдарды канчалык жакшы түшүнгөнүнө абдан байланыштуу.

Ар бир тилде көп маанилүү, мааниси түз маанисинен айырмаланган сөздөр, туруктуу сөз айкаштары, эскирген сөздөр же адамдардын белгилүү топторунда гана колдонулган (кесиптик, диалектилик ж.б.) сөздөр бар. Тилдерге дагы элестүүлүк да мүнөздүү, маселен, иронияда, каймана сөздө маани баштапкысынан айырмаланып, ал турсун ага карама-каршы да келиши мүмкүн. Тилдин мындай өзгөчөлүктөрүнө балдар кичине кезинен эле учурашып, угулган же окулган сөздүн маанисин туура түшүнүүгө үйрөнүшөт. Ошондон улам мектепте эне тили жана окуу сабактарында сөздүк иш чоң мааниге ээ. Окуучуларга сөздүн маанисин түшүнүүгө жардам беришип, сөздүктөр менен иштөөгө үйрөтүшүп, тил сезимин калыптандырышат. Туура уюштурулган сөздүк иш окуучулардын окуганын түшүнүүсүнө өбөлгө түзөт. Изилдөөлөр мектепте ушул билгичтик жагынан чоң көйгөлөр бар экенин көрсөттү. Окуучулардын 34%ы гана сөздүн же айтымдын контекстке жараша маанисин аныктоо билгичтигин текшерген тапшырмаларды аткара алды, тесттен өткөндөрдүн дээрлик жарымы (48%) бул тапшырмаларды аткара алышпай, дагы 18%ы жооп берүүгө аракеттенген да жок.

Текстти түшүнүү жана маалымат менен иштөө үчүн зарыл болгон дагы мындай билгичтиктер анча көрүнгөн жок: *тексттин башкы оюн/темасын аныктап табуу, алынган маалыматтан корутунду жасай билүү, алынган маалыматты системалаштыра билүү, тексттин негизинде болгон окуялардын же кубулуштардын себебин аныктай билүү*. Аталган стандарттар боюнча тапшырмалар окуучулардын 29-31%ы тарабынан гана аткарылды. Мында окуучулардын 17%дан 25%га чейинкиси жооп берүүгө киришпегени тынчсыздандырат. Бул билгичтиктер ар бир эле текст менен иштөө үчүн керек. Алар аркылуу алган маалыматты талдоо, маанилүүсүн ажыратып алуу, автор окурманга кандай ойду жеткиргиси келгенин аныктоо, тексттин ар кандай жеринде келтирилген маалыматтарды табуу жана жалпылоо ж.б. билгичтиктери калыптанат.

Төртүнчү класстын окуучулары үчүн төмөнкүдөй үч билгичтик эң кыйын болуп чыкты: *тексттен керектүү маалыматты табуу, далил келтирүү жана тексттин мазмунун окуучунун дүйнө жөнүндөгү жеке билими менен байланыштыруу*. Балдардын 23%ы гана тексттен маалымат издөө боюнча тапшырмаларды аткара алды. Бул тапшырмаларда текстти чечмелөө да, жалпылоо да талап кылынбай, тапшырмада көрсөтүлгөн нерсени табуу жана дептерге жазуу гана суралганы менен (грамматикалык каталарга көңүл бурулган жок), балдардын 42%ы аларды аткара албай, 35%ы аткарып көргөн да жок. Орундуу далил келтирүү керек болгон тапшырмаларды аткаруу 18% окуучулардын гана колунан келип, 49%ы аткара албай, 33%ы жооп берүүгө аракеттен жок. Эң кыйыны

окуучудан текстте баяндалгандарды өзүнүн тажрыйбасына байланыштыруу талап кылган тапшырмалар болду. Балдардын 17%ы гана муну жасай алышты. Алардын 36%ы жооп берүүгө аракет кылышпады. Көпчүлүк балдар үчүн мектепте окулган нерселер менен мектептен тышкары жашоонун ортосунда чоң ажырым бар. Балдар көп учурда класстан алган билимдерин жана көндүмдөрүн турмушта кантип колдонсо болорун түшүнүшпөйт, андыктан билимдер турмуштан ажырап, маңызсыз бойдон калууда. Мугалимдер сабактарда өтүлгөндөрдүн практикалык пайдасы менен пайдалануу мүмкүнчүлүгүн көрсөтүүгө аз көңүл бурушат, балдарга үйрөнгөнүн күнүмдүк турмушта колдонуу жолдорун көрүүгө жардамдашпайт. Пайдалануу деңгээли – эң керектүү, ансыз билим адегенде өлүк жүк болуп, акыры эстен чыгат. Мугалимдер болсо аны көз жаздымда калтырып жатышат.

Эл аралык PISA салыштыруу изилдөөсүнүн жыйынтыктары боюнча да Кыргызстандын он беш жашар өспүрүмдөрү ушуга окшош көрсөткүчтөргө ээ болушканын айтып коюу керек. Маалыматты таап, чыгарууга байланыштуу билгичтиктер, ошондой эле ойлоонууну жана баа берүүнү талап кылган билгичтиктер окуучулар үчүн эң кыйын, ал эми чечмелөө, жалпылоо суралгандары эң жеткиликтүү болуп чыккан. Мындан Кыргызстандын мектептеринин 8- жана 9-класстарында аныкталган көйгөйлөр балдар башталгыч мектепти бүтүрүп жатканда эле калыптанып калганын көрсө болот.

Айрым тыянактар:

- 2014-жылы, 2009-жылга салыштырмалуу, төртүнчү класстын окуучуларынын окуп, түшүнгөнүндө бир аз алдыга жылуу бар экенин белгилеп кетсе болот.
- Окуучулар адабий билим алуу үчүн окууда жогорураак көрсөткүчтөргө жетишти. Маалымат алуу үчүн окуу алар үчүн көбүрөөк кыйынчылык туудурат. Бирок текст окуунун бир дагы милдетин окуучулар жетишерлик деңгээлде аткара алышкан жок. 2009-жылкы изилдөөдө алар маалымат алуу тексттерин жакшыраак окуй алышканы белгиленет. Бул *окуу жана мекен таануу* сабактары боюнча башталгыч мектепте бөлүнгөн сааттардын өзгөргөндүгү менен байланышта болушу мүмкүн.
- Жообу өз алдынча түзүлүүчү тапшырмалар окуучулар үчүн тапшырмалардын эң татаал түрү болду. Мындай тапшырмаларды окуучулар өткөрүп жиберген учурлар эң көп. Жообу тандалып алынуучу тапшырмаларды окуучулар азыраак калтырышты, бирок жаңылыш жооптордун пайызы аларда эң көп белгиленди.
- Текст окуунун төрт аспектисинен окуучулар *Текстти чечмелөөнү* эң жакшы аткарышты, ал эми эң чоң кыйынчылыктар *Окурман менен текст ортосундагы байланыш* аспектисинде болду. Аспектилердин биринен да окуучулар окуганын түшүнүүнүн жакшы деңгээлин көрсөтө алышкан жок.
- Эң жакшы өнүккөн билгичтиктер болуп *каармандын иши менен сөздөрүн тексттеги маалымат менен түшүндүрүү, каармандын мүнөзүнүн негизги жактарын аныктап табуу*, ошондой эле *сөздүн же айтымдын контекстке жараша маанисин аныктоо* билгичтиктери саналат. Алардын баары *Текстти чечмелөө* аспектисине тиешелүү. Эң аз өнүккөнү *тексттен керектүү маалыматты табуу, далил келтирүү жана тексттин мазмунун окуучунун дүйнө жөнүндөгү өз билимдери менен байланыштыруу* билгичтиктери.
- 15 жашар окуучулардын текстти окуу жаатындагы сабаттуулугу боюнча Эл аралык изилдөөнүн (PISA 2009) корутундусу көрсөткөндөй, Кыргызстандын мектептериндеги 8-9-классынын окуучулары үчүн эң кыйыны болуп *маалыматты табуу жана чыгаруу билгичтиги*, ошондой эле *ой жүгүртүүнү жана баа берүүнү талап кылган билгичтиктер* саналат. *Чечмелөө* жана *жалпылоо* тапшырмаларынан окуучулар чоңураак ийгиликке жетише алышкан. Бул изилдөө да башталгыч мектептеги окуучулардын ошондой эле өнүгүү жагдайын көрсөтүп турат. Бул жогорку

класстарда аныкталган көйгөйлөр башталгыч мектептин акыркы классында эле эбак калыптанып калганын билдирет.

- Төртүнчү класстын окуучуларынын билгичтиктери ар кандай өнүккөнүнө карабастан, алардын бири да жетишерлик деңгээлде өнүккөн эмес деп тыянак чыгарса болот. Окуу жана түшүнүү тапшырмалары кандай гана билгичтикти талап кылбаса да, баары окуучуларга олуттуу кыйынчылык туудуруп жатты.
- Үч категориядагы мектептердин ичинен тестте текшерилүүчү бардык аспектилер боюнча эң жогорку жыйынтыктарды Бишкектин төртүнчү классынын окуучулары көрсөттү. Облустук борборлор менен чакан шаарлардагы мектептерде окугандарда андан төмөнүрөөк натыйжалар, ал эми эң төмөнү айылдагы мектеп окуучуларында болду.
- Орусча окуган мектептердеги окуучулар окуу боюнча тапшырмаларды кыргызча окугандарга караганда жакшыраак аткарышып, өзбекче окугандардын жыйынтыгы баарынан төмөн болуп чыкты. Ошентсе да, белгилей кетчү нерсе, жалпы өлкө боюнча кыргыз тилинде окуган мектептерде жыйынтыктардын жакшырышы орун алып, орус мектептеринде жагдай 2009-жылкыдай эле калып, өзбек мектептеринде бир аз начарлады.
- Кыздар окуу жана түшүнүү боюнча, эркек балдарга караганда, жогорураак жетишкендиктерди көрсөтө алышты.

4.2 4-класстын окуучулары математика боюнча эмне билип, эмне жасай алышат

Окуучулардын жыйынтыктарын тапшырмалардын түрлөрү боюнча талдоо

Тесттин жүрүшүндө төртүнчү класстын окуучуларына сунушталган төрт вариант жооптун бирин тандоо керек болгон 42 тапшырманы жана жообун өз алдынча түзүү керек болгон ачык түрдөгү 33 тапшырманы аткарууга туура келди. Ачык түрдөгү 23 суроого окуучулар, эч түшүндүрмө бербей, кыска жооп (санды, сандардын тобун, туюнтманы) жазып бериши керек болгон. Ачык түрдөгү тапшырмалардын арасында кеңири жоопту (чыгарылышын кеңири жазып берүүнү, жасалган корутундуну негиздөөнү ж.б.) талап кылган 10 тапшырма бар болчу. Мындай тапшырмалар математиканы үйрөнүү жаатындагы татаал жетишкендиктерге, анын ичинде маселенин математикалык моделин куруу, аны чыгаруу алгоритмин түзүү, алынган натыйжаны баалоо, ошондой эле өз оюн сабаттуу түрдө сунуш кылуу билгичтиктерине баа берүүгө мүмкүнчүлүк берет.

Изилдөөнүн жыйынтыктары көрсөткөндөй, 4-класстын окуучуларынын тапшырма аткаруу пайызы жалпысынан кыйла төмөн. Ошол эле учурда **тапшырмалардын жабык түрүн** тест тапшыргандардын 42,1%ы, б.а. жарымынан азы туура аткарды (жооптун сунушталган төрт вариантынын ичинен туурасын таба алды). Кыскача жообу өз алдынча түзүлгөн ачык түрдөгү тапшырмаларды аткаруу окуучулардын болжолу менен төрттөн бир бөлүгүнүн (25,7%) колунан келди. Ал эми кеңири жоопту талап кылган тапшырмаларды окуучулардын 9,8%ы гана аткара алды. 2009-жылкы изилдөөнүн жыйынтыктары боюнча төртүнчү класстын окуучулары маселенин чыгарылышын жазып берүү билгичтигинн 17,5% учурда көрсөтө алышканын белгилей кетүү шарт.

Жыйынтыктарды талдоодо тапшырманы аткара алган окуучулардын сандык көрсөткүчү (жалпы санынан пайыз түрүндө) гана эмес, жооп берүүгө аракет кылбаган окуучулардын пайызы да эске алынды. Жообу тандалуучу тапшырмаларды окуучулардын 12,9%ы гана өткөрүп жиберди. Окуучулардын төрттөн бир бөлүгү (24,8 %) жообу кыскача түзүлүүчү тапшырмаларга киришкен жок. Т.а., 4-класс окуучуларынын төрттөн үч бөлүгү гана берилген суроого өз алдынча кыска жооп берүүгө аракет кылышат. Ал эми кеңири жоопту талап кылган тапшырмаларды аткарууга окуучулардын 41,3%ы киришкен эмес.

Тесттин катышуучулары **кеңири жооп бере турган тапшырмаларга** сунуш кылган жоопторду талдап чыгуу окуучулар тапшырманын мындай түрүн жакшы аткара албаганын аныктады.

Кеңири жооп берилүүчү маселелердин чыгарылышын жазууда көп окуучуларда керектүү түшүндүрмөлөр, чыгарылыштын өзөктүү жерлеринин негизделиши жок болуп, эсептөө менен өзгөртүп түзүүлөр гана берилген. Мунун себеби – математикалык аргументтерди жазма түрдө берүү, далилдөөчү ойлорду келтирүү көндүмдөрүнүн жетиштүү өнүкпөй калгандыгында. Андан тышкары, тесттин жыйынтыктары калыптанып калган бир көйгөйдү – узун сүйлөм түрүндө жазылган тапшырманын маанисин начар түшүнгөнүн, текстте берилген жагдайды математикалык операциялардын тилине өткөрө албаганын дагы бир ирет ырастады. Ошондон улам окуучулардын басымдуу көпчүлүгү маселенин негизделген чыгарылышын жазып берүүгө жөндөмсүз болууда.

Жогоруда айтылгандардын баары башталгыч мектепте эле билим берүү процессинде окуучулардын өз алдынча ойлоо жөндөмүн өстүрүүгө, математикалык аракеттердин чындык өңдүү ой жүгүртүү, жоромол сунуштоо жана текшерүү, далилдөө жана төгүндөө сыяктуу түрлөрүн үйрөтүүгө көбүрөөк көңүл буруу зарыл экенин айтууга негиз болот. Жогоруда саналган көндүмдөрдүн баары окууну ийгиликтүү улантуу үчүн керек.

Төртүнчү класстын окуучуларынын жыйынтыктарын математика бөлүмдөрү боюнча талдоо

Башталгыч мектепте математикалык билимдердин негизи салынат.

Башталгыч мектептин математика боюнча программасынын негизги мазмунун бүтүн сандар жана алар катышкан амалдар түзөт. Математика курсунда маалыматтардын жана арифметикалык амалдардын ортосундагы айрым көз карандылыктар, ошондой эле үлүштөр окулат.

Ошону менен катар программа метрикалык ченемдер менен убакыт ченемдерин окууну, аларды өлчөө үчүн колдонуу билгилерин өздөштүрүүнү, көрсөтмөлүү геометриянын кээ бир элементтерин билип алууну – геометриялык фигураларды таанып алууну, өлчөө жана чийүү көндүмдөрүн (тик бурчтук менен квадратты чийүү, кесиндилерди, жалпак фигуралардын аянттарын өлчөө) өстүрүүнү сунуш кылат.

Алынган билимдер менен көндүмдөрдү окуучулар маселелерди жана жөнөкөй эсептерди чыгарууда пайдаланышы керек. Маселе чыгаруу окуучуларга амалдардын так маанисин, аларды колдонуунун ар кандай учурларын түшүнүүгө, чоңдуктардын ортосундагы көз карандылыкты аныктоого, анализ менен синтездин баштапкы көндүмдөрүн өздөштүрүүгө жардам берет. Маселе чыгарууда балдар чоңдуктардын көз карандылыгынын ар кандай түрлөрүнө кезигишет.

Ошондой эле башталгыч мектептин математика сабактарында окуучулар өлчөмдөр жана формалар жөнүндө билим алып, мейкиндикте туура багыт алууну, логикалык жана аналитикалык операцияларды аткарууну үйрөнүшөт; математика сабактары аларды ойлоого үйрөтүп, интеллектин өстүрөт. Ушул көндүмдөргө ээ болгондо гана бала айлана-чөйрөсүндөгү дүйнөнү толук кандуу өздөштүрүп, таанып биле алат.

Башталгыч мектеп окуучуларынын математикалык сабаттуулугуна баа берүү үчүн баалоо стандартында төмөнкүдөй бөлүмдөр белгиленген: *«Сандар жана эсептөөлөр», «Чоңдуктар жана аларды ченөө», «Алгебранын элементтери», «Геометриянын элементтери», «Маалымат талдоонун элементтери».*

Математиканы окуп үйрөнүүнүн баштапкы баскычтарында эле эң маанилүү болуп академиялык маселелерди жана тегеректеги турмуштан алынган маселелерди аныктап белгилөө жана чыгаруу, математикалык жагдайды сыпаттоо, чыныгы фактылык жыйынтыктарды күтүлгөн жыйынтыктар менен салыштыруу жана чечмелөө билгичтиктери эсептелет. 4-класстын окуучулары мектептен алган математикалык билимдерин күнүмдүк турмушта колдонууга, математиканы практика жана таанып билүү маселелерин чечүү үчүн пайдаланууга канчалык даяр экенин анализдеп көрүү үчүн баалоонун *«Ар кандай темалар менен бөлүмдөрдөгү математикалык билимдерди чыныгы жагдайда колдонуу»* стандарты киргизилген.

Ар бир бөлүм, өз кезегинде, ичине баалоо стандарттарынын топтомун камтыйт. Баалоо стандарты – бул башталгыч мектеп үчүн математика боюнча мамлекеттик стандарттарда жазылган, бааланып жаткан кайсы бир билгичтик.

Төмөн жакта келтирилген алты диаграмма төртүнчү класстын окуучулары башталгыч мектептин бүтүрүүчүлөрүнүн математика боюнча жетишкендиктерин баалоонун алты стандартына тийиштүү тапшырмаларды кандай аткарышканын көрсөтөт.

20-25-диаграммалар.

Математика бөлүмдөрү боюнча окуучулардын жыйынтыктары (% түрүндө)

Математиканын бөлүмү:
Чондуктар жана аларды өлчөө

Математиканын бөлүмү:
Ар кандай темалардагы, бөлүмдөрдөгү математикалык билимдерди пайдалануу

Математиканын бөлүмү:
Сандар жана эсептөөлөр

Математиканын бөлүмү:
Алгебра элементтери

Математиканын бөлүмү:
Маалымат талдоонун элементтери

Математиканын бөлүмү:
Геометрия элементтери

Келтирилген маалыматтардан көрүнгөндөй, окуучулар “Сандар жана эсептөөлөр” жана “Алгебра элементтери” бөлүмдөрүн баарынан жакшы аткарышты. Бирок бул бөлүмдөрдө да тапшырмаларды алардын жарымынан азы аткара алды (“Сандар жана эсептөөлөр” – 37%, “Алгебра элементтери” – 42%).

Төртүнчү класстын окуучуларынын үчтөн биринен азы “Маалымат талдоонун элементтери”, “Геометрия элементтери” жана “Чондуктар жана аларды өлчөө” бөлүмдөрүнө жооп бере алышты (30%, 28% жана 26%). Ал эми жооп берүүгө такыр аракет жасабаган окуучулар 19%, 23% жана 18% болду.

Геометриялык пропедевтика башталгыч математикалык билимдин маанилүү бөлүгү болуп эсептелет. Ал мейкиндүү ойлоо менен элестетүүнүн өрчүшүнө гана эмес, логикалык

ойлоонун өнүгүшүнө да өбөлгө түзүп, кенже окуучуларды орто мектептен (7-класстан) геометриянын системалык курсун окууга гана эмес, геометриянын элементтерин 5-6-класстардан эле үйрөнө баштоого даярдайт.

Бул учурда абстракттуу түшүнүктөрдүн калыптанышы үчүн реалдуу негиз салынып калышы керек. Ошентип, “Геометрия элементтери” бөлүмүнүн тапшырмаларын тест катышуучуларынын үчтөн биринен азы аткара алганы башталгыч мектепте геометриялык пропедевдикага жетиштүү көңүл бурулбагандыгы жөнүндө айтып турат.

Башталгыч мектепте окуучулар негизги чоңдуктар: кесиндинин узундугу, фигуранын аянты, нерсенин массасы, убакыт; кээ бир туунду чоңдуктар (бир калыптагы кыймылдын ылдамдыгы); ошондой эле чоңдуктардын ортосундагы ар кандай байланыштар менен таанышат. Майда класстардын окуучулары чоңдуктар жөнүндөгү билимдерди көбүнесе практикалык маселелерди (баа, сан, нарк, ылдамдык, убакыт, аралык) чыгаруу учурунда алышат. Башталгыч мектептин бүтүрүүчүлөрү чоңдуктарды өлчөө бирдиктери жөнүндө анык түшүнүк алып, чоңдуктарды өлчөө бирдиктеринин жалпы кабыл алынган белгилерин билүүгө тийиш.

4-класстын окуучулары үчүн эң кыйыны “Ар кандай темалардагы жана бөлүмдөрдөгү математикалык билимдерди чыныгы жагдайда колдонуу” бөлүмүндөгү тапшырмалар болду. Суроолорго жооп берүүгө аракет жасабаган окуучулардын эң жогорку пайызы дал ушул бөлүмдө болуп (40%), бул башка бөлүмдөрдөгүдөн болжолу менен эки эсе көп. Жарымынан көбү тапшырмаларды аткара албай калып (51%), окуучулардын тек гана 9%ы туура жооп беришти.

Бул бөлүмдөгү тапшырмаларды аткаруу үчүн окуучулардан мурда учураган, бирок андан тажрыйба албаган жагдайды чечмелөө билгичтиги талап кылынат. Мындай маселелерди чыгарууда ойлор тизмегин түзүү же, татаал эмес эсептөөлөрдү аткарып, жасалган амалдарды түшүндүрүү керек.

Бишкек мектептеринин, облустук борборлор менен чакан шаарлардагы мектептердин жана айылдык мектептердин жыйынтыктарын бардык аталган аспектилер боюнча салыштырып талдоо тапшырмаларды аткара алган бишкектик окуучулардын пайыздык үлүшү облустук борборлор менен чакан шаарлардагы мектептердин тийиштүү үлүшүнөн чоң болгонун көрсөттү. Айырмасы 8%дан 11%га чейин. Облустук борборлор менен чакан шаарлар мектептеринин жана айылдык мектептердин тапшырма аткаруудагы айырмасы 3%дан 7%га чейин.

Орус тилинде билим алган окуучулар тапшырмаларды жакшыраак аткара алышты. Тапшырма аткарган окуучулардын пайыздык үлүшүндөгү айырма орус жана кыргыз мектептери үчүн орто эсеп менен 5-6%ды түздү. “Геометрия элементтери” бөлүмүнүн тапшырмаларын гана кыргыз тилинде окугандар жакшыраак аткарышты (айырмасы болжолу менен 3%). Кыргызча жана өзбекче окугандардын айырмасы анча чоң эмес (2%дан 4 %га чейин). “Геометрия элементтери” бөлүмүнүн тапшырмаларын аткарууда гана кыргызча окугандардын жыйынтыгы 8,2%га жогорураак болду. Изилдөөнүн математика бөлүмдөрү боюнча кененирээк жыйынтыктары таблицада берилди (www.testing.kg сайтындагы 2-Тиркемени караңыз).

Баалоонун математика бөлүмдөрүнө (мазмундук багыттарына) тийиштүү стандарттар тобу боюнча жыйынтыктарын талдоо

4-класс окуучулары жалпы баалоо стандарттары боюнча эмнени жана канчалык жакшы жасай аларын 26-31-диаграммалардан билсе болот.

Белгилей кетчү нерсе, баалоонун бир дагы стандарты боюнча 100%дык аткаруу жок. Баалоо стандарттары ар бир бөлүмдө кандай аткарылганын кунт коюп карап көрөлү.

Окуучулар **“Сандар жана эсептөөлөр”** бөлүмүндөгү тапшырмаларды канчалык жасай алышты?

4-класстын окуучуларынын ушул бөлүмдү өздөштүрүүдөгү жыйынтыктарын баалоо үчүн төмөнкүдөй баалоо стандарттары түзүлдү:

- Окуучу сандардын натуралдык катарын түзүүнүн, сандарды позициялык жазуунун принцибин түшүнөт
- Окуучу миллион чегиндеги натуралдык сандарды окууну, жазууну, салыштырууну, сандарды разряддуу кошулуучулар түрүндө көрсөтүүнү билет
- Окуучу кашаалуу жана кашаасыз сандык туюнтмалардагы арифметикалык амалдарды аткаруунун тартибин билет
- Окуучу эсептөөнү рационалдаштыруу үчүн арифметикалык амалдардын касиеттерин колдоно билет
- Окуучу миллион чегиндеги кандай болсо да көп орундуу сандар менен кошуу, алуу амалдарын аткара билет
- Окуучу көп орундуу сандарды бир орундуу жана эки орундуу сандарга көбөйтүү, бөлүү амалдарын жасай алат, анын ичинде калдык менен бөлүүнү билет
- Окуучу сандын ар кандай үлүштөрүн тапканды билет
- Окуучу “мынчага көп / аз”, “мынча эсе көп / аз” түшүнүктөрүн камтыган маселелерди чыгара билет.

Төртүнчү класстын окуучулары миллиондун чегиндеги сандарды кошуу жана алуу боюнча тапшырмаларды баарынан жакшы аткарышты. Бирок мында да биз 61% аткарууларга гана күбө болдук. Окуучулардын 10%ы тапшырмага киришкен жок, 28%ы ката кетиришти.

Ал эми көп орундуу сандарды бир орундуу жана эки орундуу сандарга көбөйтүүнү жана бөлүүнү, анын ичинде калдык менен бөлүүнү окуучулардын жарымынан азы (47%ы) гана аткара алышат, 11%ы тапшырманы аткарып көрүшпөй, 42%ы бул тапшырмалардан ката кетиришти.

Тест тапшыруучулардын 52%ы гана кашаалуу жана кашаасыз туюнтмалардагы арифметика амалдарын аткаруунун тартибин билгенин көрсөтө алышты. Мындай тапшырмаларды окуучулардын 5%ы өткөрүп жиберип, 43%ы амалдарды аткаруунун тартибин туура эмес аныкташты. Натуралдык сандарды окуу, жазуу, салыштыруу, сандарды разряддуу кошулуучулар түрүндө көрсөтүү билгичтигин текшерген тапшырмаларды окуучулардын 38%ы аткара алышып, 39%ы бул тапшырмалардан ката кетиришип, 23%ы болсо аларды аткаруу аракетин жасаган да жок.

Арифметикалык амалдарды эсептөөнү рационалдаштыруу үчүн колдоно билгенин тест тапшыргандардын үчтөн биринен азы (29%) гана көрсөтө алды. Кыязы, бул маселеге башталгыч мектептин математика сабактарында жетиштүү көңүл бурулбайт өңдөнөт.

4-класстын окуучулары үчүн кыйын болуп чыккандардын арасында сандын ар кандай үлүштөрүн табууну сураган тапшырмалар (29% аткаруу) жана окуучулардын төрттөн биринен азы (24%) аткарган “мынчага көп/аз”, “мынча эсе көп/аз” түшүнүктөрүн камтыган тапшырмалар. Окуучулардын 30%ы мындай тапшырмаларды аткарууга киришкен да жок, 46%ы болсо чыгаруудан ката кетиришкен.

4-класстын окуучуларынын 23%ы гана сандардын натуралдык катарларын куруу принцибин, санды позициялык жол менен жазуу принцибин түшүнгөнүн көрсөтүштү. Алардын 23%ы мындай тапшырмаларды аткаруу аракетин жасабай, калган 54%ы туура эмес аткарышты. Сандар катарынын касиеттерин жана сандын түзүлүшүн билүү математиканы түшүнүү жана андан ары ийгиликтүү өздөштүрүү үчүн өтө маанилүү.

26-диаграмма. Бөлүмдөр жана баалоо стандарттары боюнча окуучулардын жыйынтыктары (% түрүндө). “Сандар жана эсептөөлөр” бөлүмү.

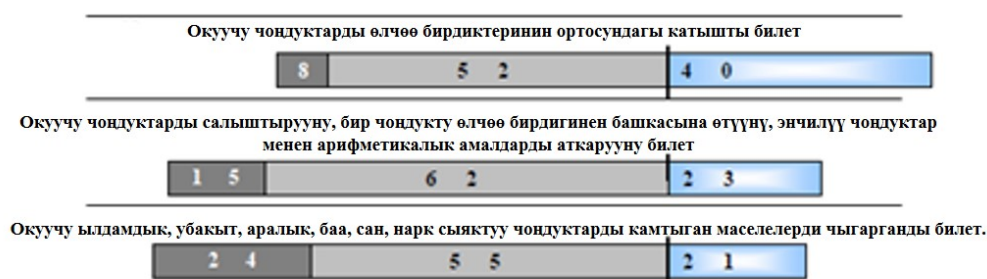

Белгилей кетчү нерсе, жогорудагы стандарттарда текшерилүүчү билимдер менен билгичтиктер кенже окуучулардын математикалык даярдыгына кошулуп, математика боюнча 1-4-класстар үчүн Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлиги бекиткен программага (түзүүчүлөр – Бекбоев И., Ибраева Н.) жазылган минималдык талаптардын тизмесине киргизилген. Андан тышкары, республиканын мектептеринде колдонулуучу математика окуу китептеринде оозеки жана жазма эсептөө көндүмдөрүн калыптандырууга, сан түшүнүгүн, математикалык белгилердин (санарип, арифметикалык белгилер, тамгалар) маанисин өздөштүрүүгө, туюнтмалардагы амалдардын тартибин билүүгө жана аларды колдонууну үйрөнүүгө, маселенин түзүлүшүн билүүгө багытталган тапшырмалар жетишерлик камтылган.

“Чоңдуктар жана аларды өлчөө” бөлүмүнө баалоонун үч стандарты киргизилди:

- Окуучу чоңдуктарды өлчөөнүн бирдиктеринин ортосундагы катышты билет
- Окуучу чоңдуктарды салыштырууну, бир чоңдуктун өлчөө бирдигинен башкасына өтүүнү, энчилүү чоңдуктар менен арифметикалык амалдарды аткарууну билет
- Окуучу ылдамдык, убакыт, аралык, баа, сан, нарк сыяктуу чоңдуктарды камтыган маселелерди чыгарганды билет.

27-диаграмма. Бөлүмдөр жана баалоо стандарттары боюнча окуучулардын жыйынтыктары (% түрүндө). “Чоңдуктар жана аларды өлчөө” бөлүмү.

Бул бөлүмдө окуучулар чоңдуктарды өлчөө бирдиктеринин катышын билүүнү текшерген тапшырмаларды башкаларынан жакшыраак аткарышты. Бирок аларды аткаруу да 4-класстын окуучуларынын 40%ынын колунан гана келди. Бул энчилүү чоңдуктар менен ар кандай амалдарды тестке катышкандардын 23%ы гана, ал эми ылдамдык, убакыт, аралык, баа, сан, нарк сыяктуу чоңдуктарды камтыган маселелерди 21%ы гана аткара алганын аздыр-көптүр түшүндүрөт.

Изилдөөнүн жыйынтыктары көрсөткөндөй, окуучулардын көпчүлүгү бир аталыштагы бирдиктер менен берилген бир тектүү чоңдуктарды башка аталыштагы бирдиктерге өткөрүүдө, ошондой эле ар башка аталыштагы бирдиктер менен берилген бир тектүү чоңдуктар менен амал аткарууда кыйналышат.

Төмөн жакта ошондой тапшырманын бир үлгүсү келтирилди.

5-СУРОО: МАССА

4_M_308_Q02

24 300 кг =

- (А) 243 т
- (Б) 24 т 3 ц
- (В) 24 т 30 ц
- (Г) 2 430 ц

Бул тапшырманы тестке катышкан бардык окуучулардын үчтөн биринен азы (28%) аткарышты.

Саналган билгичтиктерди өздөштүрүү математиканы андан ары ийгиликтүү окуу үчүн гана маанилүү эмес. Энчилүү чоңдуктар менен иштей билүүсүз табигый-математикалык предметтерди окуп-үйрөнүүдө алдыга жылуу мүмкүн эмес, ал турсун окуудан тышкаркы турмушта да биз убакыт, аралык, аянт ж.б.у.с. түшүнүктөрдү көп пайдаланабыз.

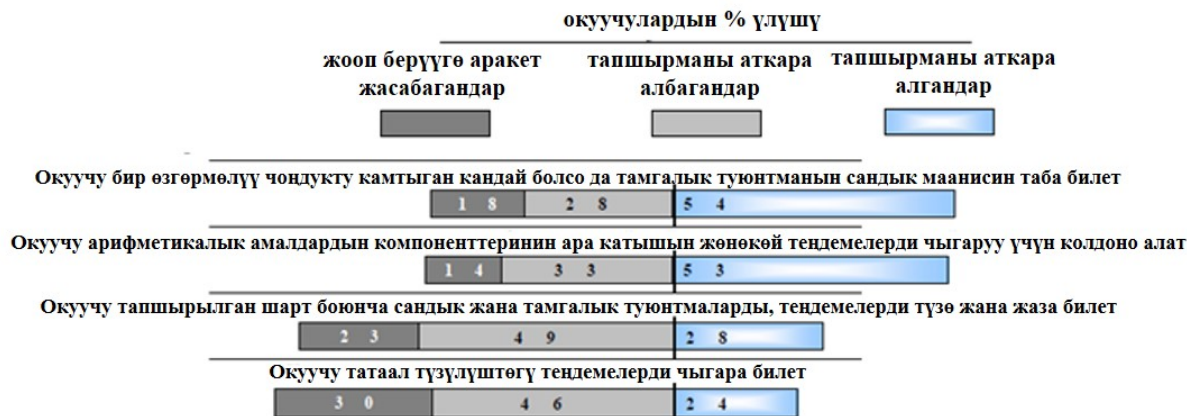
“Алгебра элементтери” бөлүмүн өздөштүрүү деңгээлине баа берүү үчүн баалоонун төмөнкүдөй стандарттары колдонулду:

- Окуучу бир өзгөрмөлүү чоңдукту камтыган кандай болсо да тамгалык туюнтманын сандык маанисин таба билет
- Окуучу тапшырылган шарт боюнча сандык жана тамгалык туюнтмаларды, теңдемелерди түзө жана жаза билет
- Окуучу арифметикалык амалдардын компоненттеринин ара катышын жөнөкөй теңдемелерди чыгаруу үчүн колдоно алат
- Окуучу татаал түзүлүштөгү теңдемелерди чыгара билет

“Алгебра элементтери” бөлүмүндө 4-класстын окуучулары тамгалык туюнтманын сандык маанисин таба билүүнү текшерген тапшырмаларды башкаларынан жакшы аткарышты. Окуучулардын 54%ы тапшырманы жасай алышты, 28%ы аткаруудан ката кетиришти, 18%ы аткарып көрбөдү. Болжолу ушундай эле жыйынтыктар теңдемелерди чыгаруу үчүн арифметикалык амалдардын компоненттеринин ара катыштарын пайдалана билүүнү текшерген тапшырмалардан көрсөтүлдү (53%ы аткара алышты). Бул тапшырмаларда көнүмүш процедураларды аткаруу талап кылынат. Ал эми түзүлүшү татаал теңдемелерди чыгаруу керек болгон тапшырмалар окуучулар үчүн кыйын болуп чыкты. Аларды төрттөн бир окуучудан азыраагы (24%) жасай алышты, 30%ы жооп берүүгө аракеттенбей, 46%ы тапшырманы туура эмес аткарышты. Мындай теңдемелерди чыгаруу үчүн, адеп тартибин (алгоритмди) аныктап алып, арифметикалык амалдардын компоненттеринин ара катыштарын эки жолу колдонуу керек. 4-класстын окуучуларынын дээрлик 70%ы колдонгон Бекбоев, Ибраеванын математика боюнча окуу китебинде татаал түзүлүштөгү теңдемелер жетишерлик берилген.

Берилген шарт боюнча сандык жана тамгалык туюнтмаларды, теңдемелерди түзө жана жаза билүүнү тестке катышкан бардык окуучулардын 28%ы гана көрсөтө алышты. Бул жыйынтыктар 4-класстын окуучуларынын үчтөн биринен азы ойлонуп окуу көнүмдөрүнө ээ болуп, маселенин математикалык моделин түзө билиштерин билдирет.

28-диаграмма. Бөлүмдөр жана баалоо стандарттары боюнча окуучулардын жыйынтыктары (% түрүндө). “Алгебра элементтери” бөлүмү.

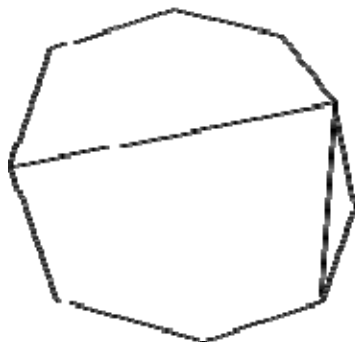
“Геометрия элементтери” бөлүмүн өздөштүрүүгө баа берүү үчүн төмөнкүдөй стандарттар колдонулду:

- Окуучу негизги геометриялык фигураларды жана алардын элементтерин ажырата билет
- Окуучу үч бурчтуктун периметрин, тик бурчтуктун, квадраттын периметри менен аянтын эсептөө эрежелерин пайдаланып, жөнөкөй маселелерди чыгара билет
- Окуучу геометриялык фигураларды түзүүнү жана өзгөртүп түзүүнү билет

“Геометрия элементтери” бөлүмүндө үч бурчтуктун периметрин, тик бурчтуктун, квадраттын периметрин жана аянтын эсептөө эрежелерин пайдалануу билгичтиги башкаларынан жакшы көрсөтүлгөн. Бирок бул тапшырмаларды да окуучулардын үчтөн биринен бир аз көбүрөөгү (34%) аткарышты. Негизги геометриялык фигураларды жана алардын элементтерин ажыратып таануу билгичтигин окуучулардын 32%ы гана көрсөтүштү.

Кенже класстардын окуучуларынын геометриялык түшүнүктөрүнүн тутумуна негизги геометриялык фигураларды (маселен, үч бурчтук, тик бурчтук, квадрат, айлана ж.б.у.с.) таануу, айырмалоо жана тартуу жөндөмдөрү, ошондой эле татаал чиймеден жөнөкөй геометриялык фигураларды ажыратып көрсөтүү билгичтиги кирет.

7-СУРОО: ГЕОМЕТРИЯЛЫК ФИГУРАЛАР

Жогорудагы сүрөттө канча беш бурчтук тартылганын жазып бер.

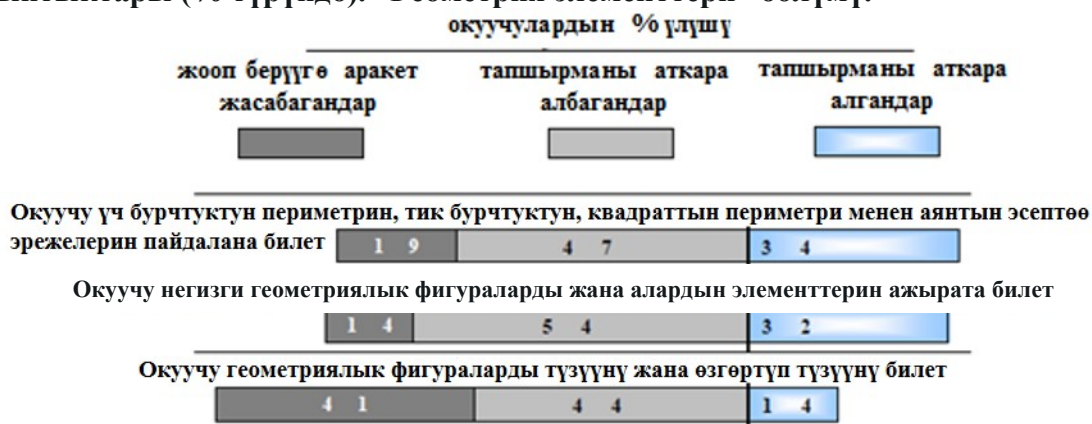
Өйдө жакта келтирилген тапшырманы тестке катышкан бардык 4-класстын окуучуларынын 30%ы аткара алышты. Мындан окуучулардын көпчүлүгү геометриядан окууда кыйнала турганын билсе болот, анткени ар бир геометриялык маселени чыгаруу анын шартында берилген геометриялык жагдайды талдоодон башталат.

Эң татаалы геометриялык фигураларды түзүү жана өзгөртүп түзүү тапшырмалары болду. Мындай тапшырмаларды 4-класстын окуучуларынын 14%ы гана аткара алышты, 41%ы жооп берүүгө аракет кылбай, 44%ы тапшырманы аткара алган жок.

Ал турсун чакмак кагазга жактарынын узундугу берилген квадратты чийүү тестке катышкан окуучулардын төрттөн биринин гана колуна келди. Периметри берилген тик бурчтукту эки эсе аз окуучулар түзө алды.

Аткарууга эң кыйыны болуп баштапкы фигураны (анын конфигурациясын) ар кандай өзгөртүүлөр (трансформациялар), мисалы, элементтерди кошуу же алып салуу жолу менен кайра түзүү талап кылынган тапшырмалар эсептелет.

29-диаграмма. Бөлүмдөр жана баалоо стандарттары боюнча окуучулардын жыйынтыктары (% түрүндө). “Геометрия элементтери” бөлүмү.

“**Маалымат талдоо элементтери**” бөлүмүндө сүрөт, текст, таблица түрүндө берилген маалыматты талдоо жана корутунду жасоо билгичтиги гана текшерилген. Ошон үчүн бул стандартты аткаруунун жыйынтыктары “Маалымат талдоо” бөлүмүндөгү жыйынтыктарга дал келет.

30-диаграмма. Бөлүмдөр жана баалоо стандарттары боюнча окуучулардын жыйынтыктары (% түрүндө). “Маалымат талдоо элементтери” бөлүмү.

Салттуу түрдө, 4-класстын окуучулары үчүн математикалык билимдерди чыныгы жагдайда колдоно билүү суралган “**Ар кандай темалар менен бөлүмдөрдөгү математикалык билимдерди пайдалануу**” бөлүмүнүн тапшырмалары эң кыйын болуп чыкты. Бул билгичтикти окуучулардын 10%ы гана көрсөтө алды.

31-диаграмма. Бөлүмдөр жана баалоо стандарттары боюнча окуучулардын жыйынтыктары (% түрүндө). “Ар кандай темалар менен бөлүмдөрдөгү математикалык билимдерди пайдалануу” бөлүмү

Мындай тапшырмаларды аткаруудагы кыйынчылыктар жөнүндө математиканы окуу аспектиери боюнча изилдөөнүн жыйынтыктарын талдоого арналган бөлүмдөн кенири маалымат алса болот.

Математика аспектилері боюнча жыйынтыктарды талдоо

Математиканын тигил же бул бөлүмүнө тийиштүү суроолору жалпы математиканы өздөштүрүүдөгү төмөнкүдөй аспектилеринин бирин да баалаган:

- концепциялык түшүнүү,
- процедуралык билимдер
- маселелерди чыгаруу.

Математиканы өздөштүрүүдөгү ар бир аспект стандарттардын тобун түзөт.

Концепциялык түшүнүү: фактыларды, аныктамаларды, түшүнүктөрдүн касиеттерин кайталап берүү, алардын ортосундагы байланыштарды аныктап табуу; даяр сүрөттөрдөн түшүнүктөрдү аныктап таануу; тапшырылган касиеттерге ээ объектилерди түзүү; сөздүк материалды, сүрөттөрдү, схемаларды чечмелөө.

Процедуралык билимдер: стандарттык процедураларды аткаруу; белгилүү бир жагдайларды алгоритмдештирүү; чыгаруунун туура ыкмасын тандоо; маалыматты чечмелөө.

Маселелерди чыгаруу: математикалык маселелерди чыгаруу; маселени ага окшош математикалык маселелерге салыштыруу, математикалык билимдерди стандарттык эмес жаңы жагдайга которуу.

Математиканы окуп үйрөнүүнүн мазмундук багыттары менен аспектилеринин ара катышы төмөн жактагы таблицада келтирилген.

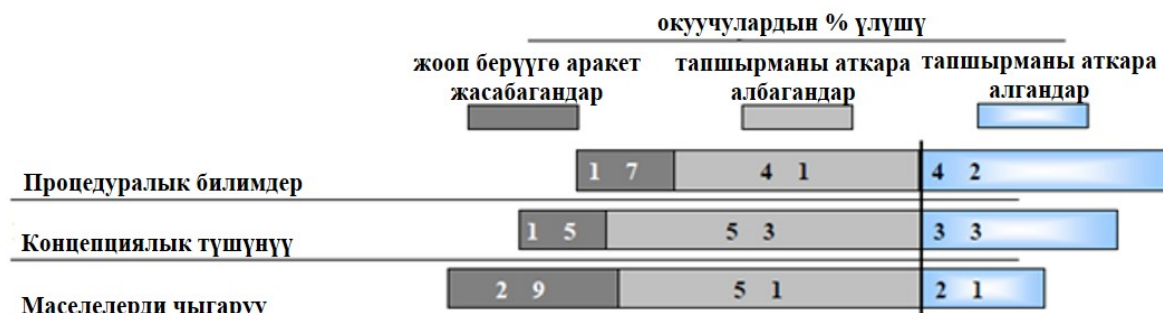
15-таблица. Математиканы өздөштүрүү аспектилері

Мазмундук багыттар	Концепциялык түшүнүү (фактыларды, аныктамаларды, түшүнүктөрдүн касиеттерин кайталап берүү, алардын ортосундагы байланыштарды аныктап табуу; даяр сүрөттөрдөн түшүнүктөрдү аныктап таануу; тапшырылган касиеттерге ээ объектилерди түзүү; сөздүк материалды, сүрөттөрдү, схемаларды чечмелөө)	Процедуралык сабаттуулук (стандарттык процедураларды аткаруу; белгилүү бир жагдайларды алгоритмдештирүү; маалыматты чечмелөө; чыгаруунун туура ыкмасын тандоо)	Маселелерди чыгаруу (математикалык маселелерди чыгаруу; маселени ага окшош математикалык маселелерге салыштыруу, математикалык билимдерди стандарттык эмес жаңы жагдайга карата колдонуу)
1. Сандар жана эсептөөлөр	1.1. Окуучу сандардын натуралдык катарын түзүүнүн, сандарды позициялык жазуунун принцибин түшүнөт 1.3. Окуучу кашаалуу жана кашаасыз сандык туюнтмалардагы арифметикалык амалдарды аткаруунун тартибин билет	1.2. Окуучу миллион чегиндеги натуралдык сандарды окууну, жазууну, салыштырууну, сандарды разряддуу кошулуучулар түрүндө көрсөтүүнү билет 1.4. Окуучу эсептөөнү рационалдаштыруу үчүн арифметикалык амалдардын касиеттерин колдоно билет 1.5. Окуучу миллион чегиндеги кандай болсо да көп орундуу сандар менен кошуу, алуу амалдарын аткара билет 1.6. Окуучу көп орундуу сандарды бир орундуу жана эки орундуу сандарга көбөйтүү, бөлүү амалдарын жасай алат, анын ичинде калдык менен бөлүүнү 1.7. Окуучу сандын ар кандай үлүштөрүн тапканды билет	1.8. Окуучу “мынчага көп (аз)”, “мынча эсе көп (аз)” түшүнүктөрүн камтыган маселелерди чыгара билет.

Мазмундук багыттар	Концепциялык түшүнүү (фактыларды, аныктамаларды, түшүнүктөрдүн касиеттерин кайталап берүү, алардын ортосундагы байланыштарды аныктап табуу; даяр сүрөттөрдөн түшүнүктөрдү аныктап таануу; тапшырылган касиеттерге ээ объектилерди түзүү; сөздүк материалды, сүрөттөрдү, схемаларды чечмелөө)	Процедуралык сабаттуулук (стандарттык процедураларды аткаруу; белгилүү бир жагдайларды алгоритмдештирүү; маалыматты чечмелөө; чыгаруунун туура ыкмасын тандоо)	Маселелерди чыгаруу (математикалык маселелерди чыгаруу; маселени ага окшош математикалык маселелерге салыштыруу, математикалык билимдерди стандарттык эмес жаңы жагдайга карата колдонуу)
2. Чондуктар жана аларды өлчөө	2.1. Окуучу чондуктарды өлчөө бирдиктеринин ортосундагы катышты билет	2.2. Окуучу чондуктарды салыштырууну, бир чондукту өлчөө бирдигинен башкасына өтүүнү, энчилүү чондуктар менен арифметикалык амалдарды аткарууну билет	2.3. Окуучу ылдамдык, убакыт, аралык, баа, сан, нарк сыяктуу чондуктарды камтыган маселелерди чыгарганды билет
3. Алгебра элементтери		3.1. Окуучу бир өзгөрмөлүү чондукту камтыган кандай болсо да тамгалык туюнтманын сандык маанисин таба билет 3.3. Окуучу арифметика амалдарынын компоненттеринин ара катышын жөнөкөй теңдемелерди чыгаруу үчүн колдоно алат 3.4. Окуучу татаал түзүлүштөгү теңдемелерди чыгара билет	3.2. Окуучу тапшырылган шарт боюнча сандык жана тамгалык туюнтмаларды, теңдемелерди түзө жана жаза билет
4. Геометрия элементтери	4.1. Окуучу негизги геометриялык фигураларды жана алардын элементтерин ажырата билет	4.2. Окуучу үч бурчтуктун периметрин, тик бурчтуктун (квадраттын) периметри менен аянтын эсептөө эрежелерин пайдаланып, жөнөкөй маселелерди чыгара билет	4.2 Окуучу үч бурчтуктун периметрин, тик бурчтуктун (квадраттын) периметри менен аянтын эсептөө эрежелерин пайдаланып, жөнөкөй маселелерди чыгара билет 4.3. Окуучу геометриялык фигураларды түзүүнү жана өзгөртүп түзүүнү билет
5. Маалымат талдоо элементтери	5.1. Окуучу сүрөт, текст, таблица түрүндө берилген маалыматты талдап, корутунду жасай билет		5.1. Окуучу сүрөт, текст, таблица түрүндө берилген маалыматты талдап, корутунду жасай билет
6. Ар кандай темалар менен бөлүмдөрдөгү математикалык билимдерди пайдалануу			6.1. Окуучу математикалык билимдерди чыныгы жагдайда колдоно билет

Төртүнчү класстын окуучуларынын математиканын аспектилерин боюнча жыйынтыктарын талдоого төмөн жактагы 32-диаграмма мүмкүнчүлүк берет.

32-диаграмма. Математика аспектиери боюнча окуучулардын жыйынтыктары (% түрүндө)

Процессуалдык, алгоритмдик, процедуралык билимдерди өздөштүрүү математикалык даярдыктын орчундуу белгилери болуп эсептелет.

Диаграмма көрсөткөндөй, жалпы өлкө боюнча 4-класс окуучулары **процедуралык билимдерди** текшерген тапшырмаларды башкасынан жакшы аткарышты: алардын 42%ы тапшырманы аткара алышты, 41%ы туура эмес жооп беришти жана 17%ы тапшырмага киришкен да жок. Ал турсун стандарттык процедураларды (кошуу, алуу, көбөйтүү, бөлүү, сандарды салыштыруу; сандарды разряддуу кошулуучулар суммасы түрүндө көрсөтүү; чоңдуктарды салыштыруу, бир өлчөө бирдигинен башкасына өтүү ж.б.у.с.) аткарууну гана талап кылган тапшырмаларды тестке катышкан окуучулардын 45%ы гана жасай алышты. Б.а., мындай жыйынтыктар башталгыч мектептин бүтүрүүчүлөрүнүн көбүндө андан ары окууга жетиштүү даярдыгы бар деп айтууга мүмкүнчүлүк бербейт.

Бул көрсөткүчтөр 2009-жылкы көрсөткүчтөрдөн анча деле айырмаланбайт. 2009-жылы процедуралык билимдерде ээ экендигин окуучулардын 41.3%ы көрсөткөн.

Тапшырмаларды аткаруунун **мектеп категориялары, окутуу тилдери жана гендердик принцип** боюнча салыштырма жыйынтыктары 16-таблицада келтирилген.

16-таблица. Математика. 4-класс. Окуучулардын математика аспектиери боюнча жыйынтыктары (% түрүндө). Процедуралык билимдер

Математика аспекти: Процедуралык билимдер

Топтор	окуучулардын % үлүшү	
	тапшырманы аткара алгандар	тапшырманы аткарууга аракет кылбагандар
ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер	42,5%	16,7%
Мектеп категориялары		
Бишкек ш. мектептери	55,4%	7,9%
Обл. борбор. жана чакан шаар.	45,4%	13,3%
Айыл мектептери	39,5%	19,1%
Окутуу тилдери		
Кыргызча окутуу	41,7%	17,3%
Орусча окутуу	46,0%	13,2%
Өзбекче окутуу	37,4%	22,3%
Гендер		
Кыздар	44,6%	15,8%
Эркек балдар	40,3%	17,6%

Билим алуунун талуу жери – **концепциялык түшүнүү**. Бул аспектиге “үлгү менен” аракет кылуу аркылуу үйрөнүүгө болбогон көндүмдөр кирет.

Жалпы өлкө боюнча 4-класстын окуучуларынын болжолу менен үчтөн бири (33%) математика предмети жөнүндө концепциялык түшүнүгү бар экенин көрсөттү. Бул 2009-

жылкы ошондой эле көрсөткүчтөн төмөн: анда концепциялык түшүнүүнү текшерген тапшырмаларды тестке катышкандардын 38,5%ы аткара алган. Концепциялык түшүнүү боюнча тапшырмаларын аткаруунун толугураак жыйынтыктары 17-таблицада келтирилген.

17-таблица. Математика. 4-класс. Окуучулардын математика аспектилерин боюнча жыйынтыктары (% түрүндө). Концепциялык түшүнүү

Математика аспекти: Концепциялык түшүнүү

Топтор	окуучулардын % үлүшү	
	тапшырманы аткара алгандар	тапшырманы аткарууга аракет кылбагандар
ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер	32,9%	14,6%
Мектеп категориялары		
Бишкек ш. мектептери	44,3%	5,8%
Обл. борбор. жана чакан шаар.	35,6%	12,0%
Айыл мектептери	30,3%	16,8%
Окутуу тилдери		
Кыргызча окутуу	31,9%	14,9%
Орусча окутуу	36,6%	11,8%
Өзбекче окутуу	28,1%	20,7%
Гендер		
Кыздар	33,3%	13,7%
Эркек балдар	32,5%	15,4%

Концепциялык түшүнүү жана процедуралык сабаттуулук аспектилерин боюнча жыйынтыктарды салыштыруу өлкөнүн мектептеринде процедуралык көндүмдөрдү калыптандырууга көбүрөөк көңүл бурулгандыгы жөнүндө корутунду чыгарууга мүмкүнчүлүк берет.

Концепциялык түшүнүү көндүмдөрүн калыптандырууга аз көңүл бурулганы окуучулардын маселе чыгаруудагы мынчалык төмөн жыйынтыктарын да аздыр-көптүр түшүндүрөт. Концепциялык түшүнүү түшүнүктөрдүн аныктамаларын жана алардын ортосундагы байланыштарды кайталап колдонуу, касиеттери тапшырылган объектилерди таануу жана түзүү, сөздүк материалды, сүрөттү, схеманы чечмелөө билгиси менен ченелет.

Маселелерди чыгаруу окуу ишмердигинин эң бир маанилүү түрү болуп эсептелет. Маселе чыгаруу процессинде ар кандай математикалык түшүнүктөр калыптанып, ар кандай арифметикалык операциялар баамдалып, талдоо, ой жүгүртүү, негиздөө жөндөмү өсөт. Ошондой эле маселенин шарты менен иштөө сөздүк кордун байышына жана туура кептин өнүгүшө өбөлгө түзөт.

Ушунчалык маанилүү билгичтикти 4-класстын окуучуларынын 21%ы гана көрсөттү. Алардын үчтөн бирине жакыны (29%) маселе чыгарууга такыр аракет жасабай, 51%ы тапшырманы аткара албай коюшту.

4-класстын окуучулары анык, жеке жагдайлардагы сандык мамилелердин сапатын аныктоодон абдан кыйналышат. Алган билимдерин пайдалануу көндүмдөрү башталгыч мектептин бүтүрүүчүлөрүнүн дээрлик 80%ында калыптанган эмес.

18-таблица. Математика. 4-класс. Окуучулардын математика аспектиери боюнча жыйынтыктары (% түрүндө). Маселе чыгаруу

Математика аспектири: Маселе чыгаруу

Топтор	окуучулардын % үлүшү	
	тапшырманы аткара алгандар	тапшырманы аткарууга аракет кылбагандар
ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер	20,5%	28,6%
Мектеп категориялары		
Бишкек ш. мектептери	30,8%	14,3%
Обл. борбор. жана чакан шаар.	23,4%	24,0%
Айыл мектептери	17,9%	32,4%
Окутуу тилдери		
Кыргызча окутуу	18,6%	30,1%
Орусча окутуу	26,1%	22,1%
Өзбекче окутуу	15,2%	39,7%
Гендер		
Кыздар	21,2%	27,8%
Эркек балдар	19,8%	29,5%

16-18-таблицаарда келтирилген изилдөөнүн жыйынтыктарын **мектеп категориялары, окутуу тилдери** жана **гендердик принцип** боюнча салыштырып талдоо математика аспектиерин өздөштүрүүдө жалпы жонунан математиканын бөлүмдөрүндөгү эле тенденция сакталат деп тыянак чыгарууга негиз берет. Математиканы окуп үйрөнүүнүн кайсы аспектири болбосун, тапшырмаларды Бишкек мектептеринин окуучулары баарынан жакшы аткарышат, чакан шаарлардагы мектептердин көрсөткүчтөрдү 7-10%га төмөн, ал эми айылдык мектептердики дагы 5-6%га төмөнүрөөк.

Эң жакшы жыйынтыктарды орус тилинде окуган мектептердин окуучулары көрсөтүшүп, кыргыз мектептеринде окугандардын жыйынтыктары төмөнүрөөк, өзбек тилдүү мектеп окуучуларыныкы баарынан начар. Бул айырма процедуралык билимдер аспектиринде бир аз азаят, бирок анда да жалпы тенденция байкалууда. Кыздар процедураларды эркек балдардан бир аз жакшыраак аткарышат (айырмасы – 4.3%). Калган аспектилерде кыздар менен эркек балдардын жыйынтыктары дээрлик айырмаланбайт.

Жыйынтыктарды математика аспектилерине тийиштүү баалоо стандарттары боюнча талдоо

Окуучулардын математиканы өздөштүрүүдөгү жыйынтыктары боюнча кеңирирээк маалыматты 33-диаграммадан алса болот.

33-диаграмма. Окуучулардын математика аспектилерине тийиштүү стандарттар топтору боюнча жыйынтыктары (% түрүндө). 4-класс

	окуучулардын % үлүшү		
	жооп берүүгө аракет жасабагандар	тапшырманы аткара албагандар	тапшырманы аткара алгандар
Стандарттык процедураларды аткаруу (процедуралык билимдер)	1 4	4 1	4 5
Белгилүү бир жагдайларды алгоритмдештирүү (процедуралык билимдер)	2 0	3 7	4 3
Фактыларды, аныктамаларды, түшүнүктөрдүн касиеттерин кайталап берүү, алардын ортосундагы байланыштарды аныктап табуу (концепциялык түшүнүү)	1 1	4 7	4 2
Даяр сүрөттөрдөн түшүнүктөрдү аныктап таануу (концепциялык түшүнүү)	1 4	5 4	3 2
Маалыматты чечмелөө (процедуралык билимдер)	3 0	3 8	3 2
Чыгаруунун туура ыкмасын тандоо (процедуралык билимдер)	1 8	5 3	2 9
Математикалык маселелери чыгаруу (маселелерди чыгаруу)	2 6	4 7	2 7
Сөздүк материалды, сүрөттөрдү, схемаларды чечмелөө (концепциялык түшүнүү)	1 6	5 8	2 6
Тапшырылган касиеттерге ээ объектилерди түзүү (концепциялык түшүнүү)	2 2	5 6	2 2
Маселени ага окшош башка математикалык маселелерге салыштыруу, математикалык билимдерди стандарттык эмес жаңы жагдайга карата колдонуу (маселелерди чыгаруу)	3 1	5 4	1 5

Окуучулар **концепциялык түшүнүү** боюнча тапшырмаларды кандай аткара алышты?

Колунан эң жакшы келгени – фактыларды, аныктамаларды, жана түшүнүктөрдүн касиеттерин кайталап берүү, алардын ортосундагы байланыштарды аныктап табуу (42%ы тапшырманы туура аткарышты, 47%ы ката кетирди, 11%ы жооп берип көргөн жок).

Даяр сүрөттөрдөн түшүнүктөрдү аныктап таанууга тесттин үчтөн бир катышуучусу гана жарады.

Сөздүк материалды, сүрөттү, схеманы алардын үчтөн бир бөлүгүнөн азы (26%) чечмелей билишет.

Окуучулардын 22%ы гана тапшырылган сапаттары бар объектини түзө алышты (мисалга келтире алышты). Маселен, натуралдык катардын тапшырылган аралыгындагы, жазылышында көрсөтүлгөн санариптери жок санды 10%дан аз окуучулар жазып бере алышты. Мындай төмөн жыйынтыктар алардын сөздүк материалды чечмелей албагандыгына байланыштуу болушу мүмкүн.

Башталгыч мектептин бүтүрүүчүлөрү **процедуралык билимдердин** кайсыларын өздөштүргөнүн кеңири карап көрөлү?

Окуучулардын жыйынтыктарын математиканын аспектилерине тийиштүү стандарттардын топтору боюнча көрсөткөн (% түрүндө) диаграммдан көрүнгөндөй, стандарттык процедураларды алардын 45%ы аткара алышат. 43%ы алгоритм түзө билишет. 32%ы маалыматты туура чечмелешет. 30%ы жооп берүүгө аракет да кылышпайт. Чыгаруунун туура ыкмасын тандоо (мисалы, эсептөөнү рационалдаштыруу үчүн) окуучулардын 29%ынын гана колунан келет, 18%ы болсо (бештен биринен азы) жооп берүүгө аракет кылган жок.

Башталгыч мектептин бүтүрүүчүлөрү **маселе чыгарууну** канчалык билиштерин талдоо үчүн кайра окуучулардын жыйынтыктарын математиканын аспектилерине тийиштүү стандарттардын топтору боюнча көрсөткөн (% түрүндө) диаграммага кайрылалы.

Биздин тестке кирген маселелер академиялык (математикалык) маселелер жана сюжеттик-тексттик маселелер болуп бөлүнөт. Ошого жараша өзүнчө математикалык маселелерди жана сюжеттик-тексттик маселелерди чыгара билүү, маселени ага окшош математикалык маселелерге салыштыра, математикалык билимдерди стандарттык эмес жаңы жагдайга карата колдоно билүү текшерилди.

Математикалык маселелердин үлгүсү болуп, мисалы, ар кандай геометриялык маселелер, сандар катышкан маселелер ж.б. эсептелет. Математикалык маселелерди чыгара билүүнү окуучулардын 27%ы көрсөтүп, аткаруудан баш тарткандар да болжолу ушунча эле болду. Сюжеттик маселелерди чыгаруу жагдайы кыйла начар. Аларды аткаргандар 15%, аткарып көрбөгөндөр 30.8%. Сюжеттик-тексттик маселелер математикага үйрөтүүдө өзгөчө орунда турат. Аларда текст чыныгы турмуштук жагдайды сүрөттөп, кандай каражат менен чыгаруу керектигине эч “ишарат” берилбейт.

Мындай маселени чыгарууну шарттуу түрдө үч баскычка бөлүп койсо болот:

1. Маселенин шарттын түшүнүү жана кандай математикалык амал (амалдар тартиби) аткарылаарын аныктоо. Кээде бул баскычта сандык туюнтма же теңдеме түзүлөт. Бул – маселенин математикалык модели.
2. Пландаштырылган математикалык амалдарды аткаруу.
3. Экинчи баскычта алынган жыйынтыкты текстте сүрөттөлгөн чыныгы жагдайга ылайыкташтыруу.

Мындай маселени мисалын карап көрөлү.

15-СУРОО: РОМАШКАЛАР

Мектептин жанындагы жер тилкеде ромашкалар өскөн эки клумба бар. Бир клумба жактарынын узундугу 6 м жана 4 м болгон тик бурчтук түрүндө, экинчиси – квадрат түрүндө. Эки клумбанын периметрлери бирдей.

Эгерде клумбалардын ар бир чарчы метринде ромашкалардын бирдей саны өссө, анда кайсы клумбада ромашкалар көбүрөөк?

Жообунду эсептөө менен ыраста.

Бул маселени ийгиликтүү чыгаруу үчүн аянты чоңураак клумбада ромашкалар көбүрөөк өсөрүн түшүнүү зарыл. Демек, жактарынын узундугу көрсөтүлгөн тик бурчтуктун аянтын жана периметри тик бурчтуктун периметрине тең квадраттын аянтын эсептөө керек болот (шартты талдоодон келип чыккан геометриялык маселе). Бул геометриялык маселени чыгарууда табылган чоңдуктар салыштырылып, чыныгы жагдайга тийиштүү суроого негиздүү жооп берилет.

Мынчалык төмөн жыйынтыктар (алган билимин колдонууга байланыштуу билгичтиктер башталгыч мектепти бүтүргөндөрдүн 80%ында калыптанган эмес) математика курсунун мазмуну формалдуу түрдө өздөштүрүлөт деп айтууга негиз берет. Башталгыч мектепте сюжеттик-тексттик маселелерди чыгарууну үйрөтүүгө жаңыча мамиле жасоо зарыл.

Жыйынтыктарды математика аспектилерине тийиштүү стандарттардын топтору боюнча **окутуу тилине** жана **мектеп категориясына** жараша салыштырууга 2-Тиркемедеги таблицалар мүмкүнчүлүк берет. Тиркемени www.testing.kg сайтынан тапса болот.

Башталгыч мектептин бүтүрүүчүлөрүнүн негизги мектепте окууга болгон даярдыгынын төмөнкүдөй көрсөткүчтөрү бар:

- үйрөнүүчү жана практикалык маселелерди чыгаруу үчүн керек болгон математикалык түшүнүктөрдү, предметтик билгичтиктер менен көндүмдөрдү өздөштүрүү,
- алгоритм маданиятынын элементтерин өздөштүрүү,
- мейкиндик түшүнүктөрү менен мейкиндүү элестөөнүн калыптангандыгы,
- ой жүгүртүү, жасалган амалдарды элестетүү жана түшүндүрүү жөндөмдүүлүгү,
- алынып жаткан билимдерди күнүмдүк жашоодо пайдалануу,

- математикалык билимдерди чыныгы дүйнөдөгү кубулуштарды жана процесстерди моделдөө үчүн колдонуу.

Башталгыч мектепти бүтүргөндөрдүн математика боюнча жетишкендиктерин изилдөөнүн жыйынтыктары окуучулардын дээрлик жарымынын математикалык даярдыгы математика курсун негизги мектепте андан ары ийгиликтүү үйрөнүүгө мүмкүнчүлүк берген деңгээлге жетпегенин көрсөтөт.

Кенже мектеп окуучуларынын математикалык даярдыгынын минималдык талаптарынын тизмесине кирген билгичтиктерге да 4-класстын окуучуларынын жарымынан азы ээ болгон.

Окуучулардын көпчүлүгү чоңдуктарды өлчөө бирдиктери менен иштөөдө кыйналышып, татаал чиймеден жөнөкөй геометриялык фигураларды таба алышпайт, периметр жана аянт түшүнүктөрүн, квадраттык жана сызыктуу бирдиктерди чаташтырышат. Ал эми геометрияны жана табигый мерчимдеги предметтерди бул билгичтиктерсиз андан ары үйрөнүү өтө кыйын.

Башталгыч билимдин чабал жери – предметти концепциялык негизде түшүнүү.

Математика негиздерин маселелерди чыгаруусуз жана талдоосуз өздөштүрүүгө болбойт.

Тигил же бул маселени чыгаруунун жүрүшүн ойлонуп-түшүнүү аракети окуучунун ойлоо жөндөмүнүн өсүшүнө түрткү берет.

Маселе чыгарууга кирген ишмердүүлүк түрлөрүнүн үстүндө өзгөчө иштөө, т.а.:

- маселенин тексти менен иштөөнүн баскычтуу көндүмдөрүн өстүрүүгө көңүл буруу,
- ой жүгүртүү, жасалган амалдарды элестетип, түшүндүрүү жөндөмүн өрчүтүү,
- алынган билимдерди жаңы, стандарттык эмес жагдайларда жана күнүмдүк жашоодо пайдалануу билгичтигин калыптандыруу зарыл.

Тест көрсөткөндөй, 4-класстын окуучулары анык жагдайда сандык катыштар кандай болгонун кыйналып аныкташат. Алардын үчтөн биринен азы сандык жана тамгалык туюнтмаларды, теңдемелерди тапшырылган шартка ылайык түзө жана жаза алышат.

Башталгыч мектептин бүтүрүүчүлөрүнүн дээрлик 80%ында алган билимдерин пайдаланууга байланыштуу билгичтиктер калыптанган эмес. 4-класстын окуучуларынын көпчүлүгүндө маанисин түшүнүп окуу көндүмдөрү жок, алар маселенин математикалык моделин түзө билишпейт.

Мындай жыйынтыктар маселенин үстүнөн багыттуу иш жүргүзүүгө тийиштүү көңүл бурулбагандыгын айгинелеп турат.

Ушундан улам мугалимдерге математика сабагында математикалык түшүнүктөрдү калыптандырууга багытталган тапшырмаларды көбүрөөк кароону, бир типтүү тапшырмалардан качууну, кайсы бир амалды ар түрдүү жагдайларда колдонуу билгич-тигиин байыр алдырууну сунуш кылса болот.

Республиканын мектептеринде колдонулуп жүргөн математика боюнча окуу китептери аталган билгичтиктерди калыптандырууга багытталган тапшырмаларды жетишерлик камтыйт. Методикалык адабияттарда бул түрдүү тапшырмалар менен иштөө ыкмаларына жетиштүү көңүл бөлүнөт, бирок, мугалимдердин жооптору көрсөткөндөй, бардык эле мугалимдер жана мектептер методикалык адабияттар менен тийиштүү ченде камсыз кылынган эмес.

Түзүлгөн жагдайдын бир себеби мектептердин окуу китептери менен жетиштүү камсыз кылынбагандыгында деп болжолдосо болот. Сурамжылоо бир эле окуу китебин эки же андан көп окуучу пайдаланууга аргасыз болгонун көрсөттү. Ошондой эле республиканын мектептеринде дасыктуу адистер жетишпегени да таасир берүүдө.

Айрым корутундулар:

- 4-класстын окуучуларынын 2014-жылкы жыйынтыктары 2009-жылкы жыйынтыктарга караганда жалпысынан начарлады.
- Окуучулар үчүн эң кыйыны жообу өз алдынча түзүлүп, аны дептерге жазып берүүнү сураган тапшырмалар болду. 4-класстын окуучулары көпчүлүк учурда өз

алдынча жооп түзүүгө аракет кылышкан жок. Төрт варианттын бирин тандап жооп берүүгө окуучулар көбүрөөк көңүлдөнүшкөн.

- Математиканын үч аспектисинин ичинен окуучулар процедуралык билимдерден көбүрөөк ийгиликке жетишишти. Бул аспектидеги жыйынтыктар 2009-жылкыдан дээрлик айырмаланбайт. Бирок мында да окуучулардын көбү базалык деңгээлге жетпей калган. Концепциялык түшүнүүнү окуучулардын үчтөн бирине жакыны көрсөтүшүп, бул математика концепттерин түшүнүү башталгыч билим берүүнүн бир талуу жери экенин билдирет. Эң көйгөйлүүсү болсо – маселе чыгаруу.
- Математика аспектилери тийиштүү бардык билгичтиктердин ичинен *стандарттык процедураларды аткаруу* эң жакшы өнүккөн. Эң аз өнүккөнү – *маселени ага окшош математикалык маселеге салыштырып, математикалык билимдерди жаңы стандарттык эмес жагдайга карата колдонуу*.
- Математиканын алты бөлүмүнөн (мазмундуу багыттан) окуучулар тапшырмаларды эң жакшы аткаргандары *“Сандар жана эсептөөлөр”* жана *“Алгебра элементтери”* болду. Мында, 2009-жылга салыштырмалуу, өзгөрмөлүүнүн маанилери берилген шартта туюнтмалардын маанилерин эсептей билүү жагынан алдыга жылуу пайда болду. Окуучулардын колунан эң аз келгени – *“Ар кандай темалар менен бөлүмдөрдөгү билимдерди пайдалануу”*. Жарымынан көп окуучулар бул бөлүмдөгү тапшырмаларды аткарууга аракет да жасаган жок.
- Бардык предметтик билгичтиктерден эң өнүккөнү *миллион чегиндеги көп орундуу сандар менен кошуу, алуу амалдарын аткара билүү*, ал эми көп орундуу сандарды бир орундуу жана эки орундуу сандарга көбөйтүү, бөлүү, анын ичинде калдык менен бөлүү амалдарын жасай билүүнү окуучулардын жарымынан азы көрсөттү. Эң аз өнүккөнү – *математикалык билимдерди чыныгы жагдайда колдоно билүү*.
- Мазмундук багыттарга жана математика аспектилери тийиштүү бир дагы билгичтик жетиштүү өнүккөн эмес.
- Үч мектеп категориясынан эң жогорку жыйынтыктарды Бишкек ш. окуучулары көрсөттү. Эң төмөн жыйынтыктар – айылдык окуучуларда.
- Орус тилинде билим алган 4-класстын окуучулары жалпысынан кыргызча окуган окуучуларга караганда тапшырмаларды жакшыраак аткарышып, эң төмөн жыйынтыктар өзбек мектептеринде болду. *“Геометрия элементтери”* бөлүмүнүн тапшырмаларын гана кыргызча окугандар баарынан жакшы аткарышты.
- Кыздар менен эркек балдардын математика боюнча көрсөткүчтөрү дээрлик бирдей.

4.3 Төртүнчү класстын окуучулары мекен таануудан эмне билишет жана эмнени жасай алышат.

Окуучулардын жыйынтыктарын тапшырмалардын түрлөрү боюнча талдоо

Текстти окуу менен математикадай эле, мекен таануу боюнча тесттер тапшырмалардын үч түрүнөн турду:

- жообу тандалуучу тапшырмалар;
- жообу кыскача түзүлүүчү тапшырмалар;
- жообу кеңири түзүлүүчү тапшырмалар.

4-класстын окуучуларын эң көп кызыктырганы жооптун берилген төрт вариантынан туурасы тандалуучу жабык түрдөгү тапшырмалар болду (19-таблица): мындай тапшырмаларды алар азыраак өткөрүп жиберишти. 15%ы гана туура жообу тандалуучу суроолорго жооп берүүгө аракет кылган жок. Бирок 36.4%ы гана мындай суроолорго туура жооп берип, бул 48.7%ынын колунан келбеди. Окуучулардын эң көп пайызы аткара албаган тапшырмалар дал ушулар болду. Жообу кыскача түзүлгөн тапшырмаларды окуучулар көбүрөөк өткөрүп жиберишти (38.5%). Текст окууда да, математикада да бул түрдүү тапшырмада окуучу бир же бир нече сөздөн турган (мисалы, “ооба” же “жок”)

кыска жооп бериши, картадан же сүрөттөн керектүү объектини белгилеши, ж.б.у.с. жасашы керек болгон. Мындай тапшырмаларды окуучулардын 25.1%ы гана аткара алды, 38.5%ы аракеттенип да көрбөй, 36.4%ы тапшырманы аткара алган жок. Жообу кеңири берилүүчү тапшырмаларды аткаруу үчүн окуучу корутунду чыгарып, жазып бериши, жообун колдогон жүйөө келтириши, ынанымдуу мисал тандашы, тигил же бул кубулуштун себебин түшүндүрүшү суралган. Мындай тапшырмаларга 19% окуучулардын алы жетип, 44.7%ы аткара албай, 36.7%ы аткарып көрбөдү. Айтылгандардан тапшырмалардын бир дагы түрү 4-класстын окуучулары үчүн оңой болбоду деп тыянак чыгарса болот. Жообу тандалчу тапшырмалар аларга оңоюраак көрүнсө да, туура эмес жооптор да тапшырманын дал ушул түрүндө эң көп берилди. Келтирилген жыйынтыктар мекен таануу сабактарында 4-класстын окуучуларына далилдүү толук жооп берип көрүүгө, жеке пикирин айтууга, болжолдоп айтып, оюн өз алдынча далилдөөгө жетиштүү мүмкүнчүлүк берилбегенин да көрсөтүп турат. Ошон үчүн окуучуларга өз оюн түзүп көрүп, жазып бергенден көрө даяр жоопту тегеректеп койгон оңой.

19-таблица. Окуучулардын ар кандай түрдөгү тапшырмалар боюнча жыйынтыктары (% түрүндө). Мекен таануу. 4-класс

ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер		окуучулардын % үлүшү	
Тапшырманын түрү	тапшырмалардын саны	аткара алгандар	аткарып көрбөгөндөр
Жообу тандалуучу тапшырма	48	36,4%	14,9%
Жообу кыскача түзүлүүчү тапшырма	17	25,1%	38,5%
Жообу кеңири түзүлүүчү тапшырма	10	19,0%	36,7%

4-класстын окуучуларынын жыйынтыктарын “Мекен таануу” предметинин мазмундук багыттары боюнча талдоо

Мамлекеттик стандартка ылайык, 4-класстын окуучуларынын билим алуу жетишкендиктеринин деңгээлин изилдөө үчүн “Мекен таануу” курсунун мазмунунун үч негизги багыты белгиленди: “*Жандуу жаратылыш*”, “*Жер жана космос*” жана “*Физикалык дүйнө*”. Мындай тандоону аталган ар бир багыттын түшүнүктөрүн, мыйзамдарын, өзгөчөлүктөрүн, ж.б. иликтөөдө жогорку класстардын табигый илим мерчиминдеги предметтерди (биология, география, физика, астрономия, химия) андан ары окуп-үйрөнүү үчүн зарыл болгон табигый илимдер боюнча билимдердин негиздери калыптанары менен түшүндүрсө болот.

- “*Жандуу жаратылыш*” багытында сунуш кылынган тапшырмалар 4-класстын окуучуларынын өсүмдүктөр, жаныбарлар жана адам физиологиясы, жандуу организмдердин табигый коомдоштуктагы өз ара байланыштары, табияттын адам жашоосундагы мааниси жөнүндө сабак учурунда алган билимдерин пайдалануу билгичтигин текшерет.
- “*Жер жана космос*” багыты Аалам, жашоо булагы катары Күн, Күн системасынын планетасы катары Жер жөнүндөгү, жер бетин тартуунун ыкмалары жөнүндөгү түшүнүктөрдү, т.а. физикалык география менен астрономиянын негиздерин камтыйт.
- “*Физикалык дүйнө*” багытына жансыз жаратылыш объектилери: суу менен абанын касиеттери жана мааниси, топурактын курамы, пайдалуу кендердин түрлөрү, касиеттери жана пайдаланылышы, айлана-чөйрөнүн булганышынын булактары жөнүндөгү билимдерди пайдалана билүүнү текшерген суроолор киргизилген.

20-таблица. Окуучулардын мекен таануу боюнча билимин баалоо стандарттары

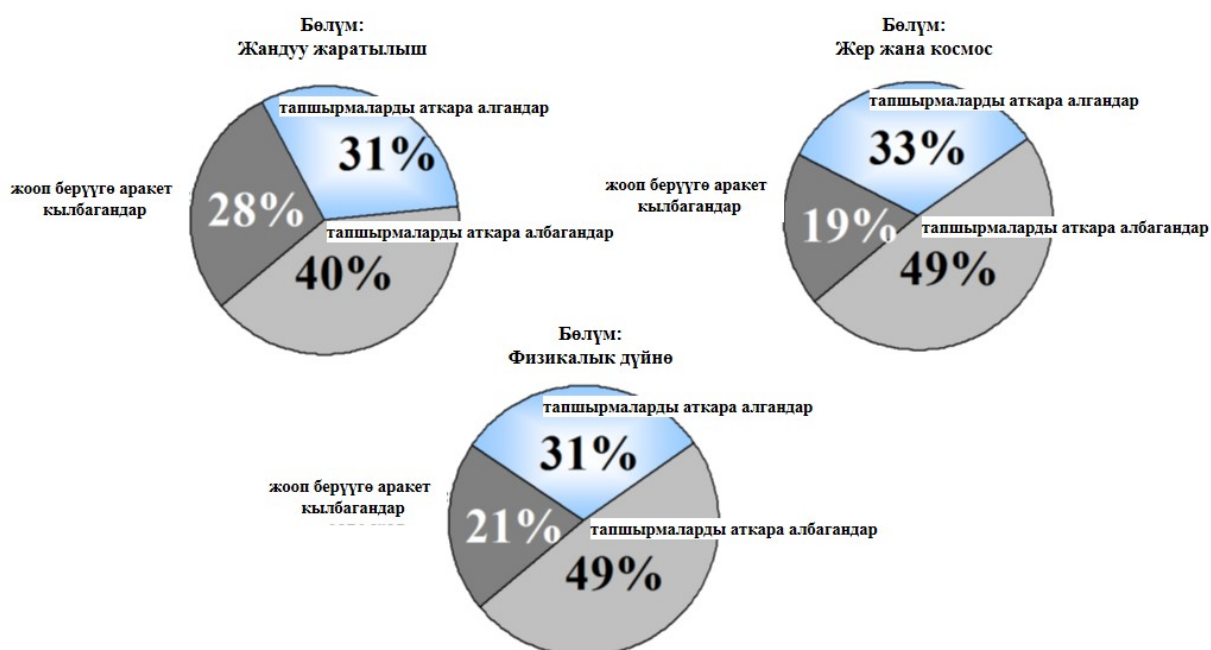
Багыты Аспектилер	1. Жер жана космос	2. Физикалык дүйнө	3. Жандуу жаратылыш
Концепциялык түшүнүү	1.1. Окуучу Жердеги жашоонун булагы катары Күн жөнүндөгү билимдерин пайдалана билет. 1.2. Окуучу Жердин формасы, анын өз огун жана Күндү айланышы жөнүндөгү билимдерин пайдала билет. 1.4. Окуучу дарыялар, көлдөр, алардын айырмасы, Кыргызстан көлмөлөрү жөнүндө билет.	2.2. Окуучу абанын касиеттери, курамы жана жашоо үчүн мааниси жөнүндөгү билимдерин пайдалана билет. 2.3. Окуучу шамалдын пайда болуш себептерин жана адам шамалдын күчүн кандай пайдаланганын билет. 2.4. Окуучу пайдалуу кендердин негизги түрлөрүн жана алардын касиеттерин билет. 2.5. Окуучу ар кандай табигый кубулуштардын себептерин түшүндүрө билет. 2.6. Окуучу айлана-чөйрөнүн булгануу булактарын билет. 2.8. Окуучу жөнөкөй тажрыйба (өлчөө) жасап, суу менен абанын кээ бир касиеттерин аныктай алат.	3.1. Окуучу жандуу жана жансыз жаратылыштын конкреттүү объектилерин аныктай алат. 3.2. Окуучу өсүмдүктөрдүн өсүү шарттары жөнүндөгү билимдерди пайдала алат. 3.3. Окуучу организмдин сырткы түзүлүшүнүн анын жашоо шарттарынан кандай көз каранды экенин аныктай билет. 3.5. Окуучу өсүмдүктөрдүн жана жаныбарлардын жашоосундагы мезгилдүү өзгөрүүлөрдү түшүндүрө алат. 3.6. Окуучу адам организмнин негизги органдарын жана алардын функцияларын билет. 3.7. Окуучу органдардын функциялары жөнүндөгү теориялык билимдерди конкреттүү маселелерди чыгарууда пайдалана алат.
Илимий изилдөө	1.2. Окуучу Жердин формасы, анын өз огун жана Күндү айланган кыймылы жөнүндөгү билимдерди пайдалана билет. 1.3. Окуучу негизги чекиттерди жана сызыктарды, картадан жана глобустан керектүү объектилерди таба билет.	2.5. Окуучу ар кандай табигый кубулуштардын себептерин түшүндүрө билет. 2.7. Окуучу топурактын курамы жана мааниси жөнүндө билет. 2.8. Окуучу жөнөкөй тажрыйба (өлчөө) жасап, суу менен абанын кээ бир касиеттерин аныктай алат. 2.9. Окуучу тажрыйбанын жыйынтыгын талдай жана кыскача мүнөздөй билет.	3.2. Окуучу өсүмдүктөрдүн өсүү шарттары жөнүндөгү билимдерди пайдала алат. 3.4. Окуучу жандуу организмдердин табигый коомдоштуктагы өз ара байланыштарын түшүнөт.
Практикалык ойлор	1.3. Окуучу негизги чекиттерди жана сызыктарды, картадан жана глобустан керектүү объектилерди таба билет. 1.4. Окуучу дарыялар, көлдөр, алардын айырмасы, Кыргызстан көлмөлөрү жөнүндө билет. 1.5. Окуучу горизонт тараптары жана аларды аныктап табуу ыкмалары жөнүндө билет.	2.1. Окуучу суунун негизги касиеттерин билет. 2.2. Окуучу абанын касиеттери, курамы жана анын жашоо үчүн мааниси жөнүндөгү билимдерди пайдалана билет. 2.3. Окуучу шамалдын пайда болуш себептерин жана адам шамалдын күчүн кандай пайдаланганын билет. 2.5. Окуучу ар кандай табигый кубулуштардын себептерин түшүндүрө билет. 2.7. Окуучу топурактын курамы жана мааниси жөнүндө билет.	3.1. Окуучу жандуу жана жансыз жаратылыштын конкреттүү объектилерин аныктай алат. 3.2. Окуучу өсүмдүктөрдүн өсүү шарттары жөнүндөгү билимдерди пайдалана алат. 3.3. Окуучу организмдин сырткы түзүлүшүнүн анын жашоо шарттарынан кандай көз каранды экенин аныктай билет. 3.4. Окуучу жандуу организмдердин табигый коомдоштуктагы өз ара байланыштарын түшүнөт. 3.5. Окуучу өсүмдүктөрдүн жана жаныбарлардын жашоосундагы мезгилдүү өзгөрүүлөрдү түшүндүрө алат. 3.7. Окуучу органдардын функциялары жөнүндөгү теориялык билимдерди конкреттүү маселелерди чыгарууда пайдалана алат. 3.8. Окуучу жаратылыш жөнүндө билимдин адамдын жашоо-сундагы мааниси жана практикалык пайдаланылышы жөнүндө корутунду жасай алат.

34-36-тегerek диаграммаларда келтирилген изилдөөнүн жыйынтыктары боюнча, 4-класстын окуучулары көрсөтүлгөн багыттардын кайсынысына тийиштүү суроолорду жакшыраак, кайсынысын начарыраак баамдай аларын корутундулоо кыйын, анткени аткарылган тапшырмалардын пайызы анча айырмаланбайт. Андан көрө алар окуучулардын бардык багыттар боюнча билимдери менен билгичтиктери жетишсиз болгонун көрсөтүп турат. Маселен, “Жер жана космос” багытындагы тапшырмаларды жалпы республика боюнча окуучулардын 33%ы, ал эми “Жандуу жаратылыш” жана “Физикалык дүйнө” багыттары боюнча – 31%ы аткара алды. Көрүнүп тургандай, айырмасы өтө аз. Тапшырмага киришпеген окуучулардын санын салыштырсак, анда “Жер жана космос” жана “Физикалык дүйнө” багыттары боюнча алардын пайызы болжолу менен бирдей – 19% жана 21%, ал эми “Жандуу жаратылыш” багытындагысы жогорураак – 28%, демек, бул багыттагы тапшырмалар окуучуларга татаалыраак көрүнгөн.

2009- жана 2014-жылкы изилдөөлөрдүн жыйынтыктарын багыттар боюнча салыштыруу тапшырманы аткара алган окуучулардын саны “Жандуу жаратылыш” багытында эң көп азайганын көрсөтөт (9,5%га). “Жер жана космос” багытында туура жооп бергендер 3%га азайып, “Физикалык дүйнө” багытында жыйынтык ошол бойдон эле калган.

Бардык багыттардагы туура жооптордун төмөн үлүшү 4-класстын окуучуларынын көбүнүн курчап турган жаратылыш жөнүндө билими жетишсиз болуп, алар өздөрүндөгү билимди физикалык дүйнөдө болуп жаткан көрүнүштөрдү түшүндүрүү үчүн колдоно албаганын айгинелеп турат. Натыйжада, базалык билими жок болуп, сунушталган жаңы материалды түшүнбөгөн себептүү жогорку класстарда окуучулар табигый илим мерчеминдеги предметтерге кызыгуусун жоготушат. Ошон үчүн башталгыч мектепте жандуу жана жансыз жаратылыш объектилери менен алгачкы жолу таанышууга, курчаган физикалык дүйнөдө аракеттенген мыйзамдар менен мыйзам ченемдүүлүктөрдү түшүндүрүүгө жетиштүү убакыт бөлгөн өтө маанилүү. Предметке жана аны терең изилдөөгө кызыгууну калыптандырууга практикалык сабактар жана экскурсиялар жардам берет. Топурактын курамына кирген заттар, минералдар жана пайдалуу кендер менен окуучу китептеги сыпаттоо боюнча эмес, экскурсия, лаборатордук иш учурунда таанышса; горизонттун тараптарын сүрөт боюнча эмес, конкреттүү жерге экскурсияга барып аныктаса; суу менен абанын касиеттери жөнүндө мугалимдин сөзүнөн эмес, тажрыйба жүргүзүп жатып билсе, ал айланасындагы дүйнөнү таанып билүүгө кызыгып, ушундай жол менен алган билимин жакшыраак түшүнөт, эстейт жана пайдаланууну үйрөнө алат.

34 – 36-диаграммалар.

4-класстын окуучуларынын жыйынтыктарын багыттар боюнча **мектеп категорияларына** жараша талдоо (21-23-таблицалар) **Бишкек шаарындагы** окуучулар мурдагыдай эле “Мекен таануунун” бардык багыттары боюнча эң жогорку жыйынтыктарды көрсөткөндүгү жөнүндө корутунду жасаганга мүмкүнчүлүк берет: тапшырмаларга ийгиликтүү жооп бергендер Бишкекте **облустук борборлор менен чакан шаарларга** караганда орто эсеп менен 6-9%га көбүрөөк. Эң төмөн көрсөткүчтөр **айыл** мектептеринин окуучуларында. 2009-жылы бардык мектеп категорияларында эң жогорку жыйынтыктарды окуучулар “Жандуу жаратылыш” багытында көрсөтүшкөн. 2014-жылкы изилдөөдө болсо **Бишкектин** 4-класс окуучулары “Физикалык дүйнө” багытындагы тапшырмаларды, **облустук борборлор менен чакан шаарлар** жана **айылдык** мектептериндеги окуучулар “Жер жана космос” багытындагы тапшырмаларды башкаларынан жакшы аткарышты. Бул “Жандуу жаратылыш” багытындагы тапшырмаларды аткаруунун жыйынтыктарында эң чоң төмөндөө болгонун дагы бир ирет ырастады.

Облустук борборлор менен чакан шаар мектептериндеги окуучулардын жыйынтыктары Бишкектикинен төмөн болгонун мугалимдердин жетишпегени, кесиптик дасыктын төмөндүрөөк болгону, окуучулардын жашоо жана окуу шарттары, керектүү жана кошумча маалымат булактарынан пайдалануу мүмкүнчүлүгүнүн жоктугу сыяктуу бир катар объективдүү себептер менен түшүндүрсө болот.

Тест жыйынтыктарын **окутуу тилине** жараша талдоо мекен таануу тапшырмаларына ийгиликтүү жооп берүү жагынан 4-класстын **орусча** окуган окуучулары алдыда болгонун, **өзбек** мектептериндегилер – эң артта болгонун көрсөтөт. Мисалы, “Физикалык дүйнө” бөлүмүндөгү суроолорго өзбек мектептериндеги окуучулардын 25.3%ы гана туура жооп беришти. Ал эми кыргызча окугандардын арасында мындайлар 28.6%ы, орусча окугандардын арасында 37.5% болду.

Изилдөөнүн жыйынтыктарын **гендердик** белги боюнча салыштырып көрсөк, анда бардык табигый илим багытындагы тапшырмаларды кыздар эркек балдарга караганда орто эсеп менен 1-2%га жакшыраак аткарышты.

21-23-таблица. Окуучулардын мекен таануунун бөлүмдөрүндөгү жыйынтыктары (мектеп категория, окутуу тили, гендер боюнча)

Бөлүм: Жандуу жаратылыш

Топтор	окуучулардын % үлүшү	
	тапшырманы аткара алгандар	тапшырманы аткарып көрбөгөндөр
ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер	31,3%	28,2%
Мектеп категориялары		
Бишкек ш. мектептери	40,6%	16,1%
Обл. борбор. жана чакан шаар.	32,7%	25,3%
Айыл мектептери	29,3%	31,1%
Окутуу тилдери		
Кыргызча окутуу	29,6%	29,0%
Орусча окутуу	36,7%	23,0%
Өзбекче окутуу	25,7%	38,9%
Гендер		
Кыздар	32,4%	26,8%
Эркек балдар	30,1%	29,7%

Бөлүм: Физикалык дүйнө

Топтор	окуучулардын % үлүшү	
	тапшырманы аткара алгандар	тапшырманы аткарып көрбөгөндөр
ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер	30,8%	20,6%
Мектеп категориялары		
Бишкек ш. мектептери	42,9%	9,2%
Обл. борбор. жана чакан шаар.	33,3%	18,2%
Айыл мектептери	28,2%	23,2%
Окутуу тилдери		
Кыргызча окутуу	28,6%	21,2%
Орусча окутуу	37,5%	16,8%
Өзбекче окутуу	25,3%	28,6%
Гендер		
Кыздар	31,3%	20,0%
Эркек балдар	30,4%	21,3%

Бөлүм: Жер жана космос

Топтор	окуучулардын % үлүшү	
	тапшырманы аткара алгандар	тапшырманы аткарып көрбөгөндөр
ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер	32,8%	18,5%
Мектеп категориялары		
Бишкек ш. мектептери	39,3%	8,7%
Обл. борбор. жана чакан шаар.	33,7%	16,7%
Айыл мектептери	31,5%	20,6%
Окутуу тилдери		
Кыргызча окутуу	31,6%	19,2%
Орусча окутуу	37,5%	15,0%
Өзбекче окутуу	26,9%	24,6%
Гендер		
Кыздар	33,1%	17,9%
Эркек балдар	32,5%	19,1%

Окуучулардын жыйынтыктарын “Мекен таануу” курсунун аспектиери боюнча талдоо

Мекен таануу боюнча тапшырмалар окуучулардын табият таануунун тандалган ар бир багыты (“Жандуу жаратылыш”, “Физикалык дүйнө”, “Жер жана космос”) боюнча жетишкендиктери *предметти өздөштүрүүнүн үч аспектисинде: концепциялык түшүнүү, илимий изилдөө жана практикалык ойлоо* аспектилеринде изилденгендей кылып түзүлгөн.

Предметти *концепциялык түшүнүү* деп мекен таануу курсунда билүү жана түшүнүү деңгээлинде окулган негизги түшүнүктөрдү колдоно билүү эсептелет, мисалы, окуучу өсүмдүктүн өсүү баскычтарын жана шарттарын, тирүү организмдердин белгилерин билет, жандуу жана жансыз жаратылыштын объектилерин аныктай билет, тирүү организмдердин табийгаттагы өз ара байланыштарын түшүнөт ж.б.у.с.

Илимий изилдөө дегенибиз – бул жөнөкөй ченеп-өлчөөлөрдү жасоо, тажрыйба аркылуу жандуу жана жансыз жаратылыш объектисинин касиеттерин аныктоо, жаш-куракка жараша изилдөө жүргүзүү, изилденип жаткан нерсени кыскача сыпаттоо, тажрыйбанын жыйынтыгын болжолдоо жана түшүндүрүү билгичтиктери ж.б. Мисалы, бир нерсе жасаш үчүн пластилинди кандай табигый материал менен алмаштырса болот; кышында абанын температурасын ченөө үчүн шкаласы кандай болгон термометрди колдонуу керек; деңиз жээгинде түн ичинде шамал кыйсы багытта согот; жылуу аба менен толтурулган шарды аязга алып чыкса, ага эмне болот ж.б.у.с.

Практикалык ой-жүгүртүү көндүмдөрүн колдоно билүү билимди анык турмуштук жагдайларда пайдаланууну, практикалык маселелерди чечүүнүн үзүрлүү жолдорун таба билүүнү, болгон билимди пайдаланып, маселенин сунушталган чыгарылыштарын түшүндүрө билүүнү талап кылат. Мисалы, аязда кандай идиштен суу ичпеш керек; эмне үчүн кардуу кыштан кийин буудайдын түшүмү мол болот; тоо этегиндеги жерди бекитиш үчүн эмне кылуу керек; жакшы өсүш үчүн үй өсүмдүгүн кайда коюу керек ж.б.у.с. Окуучулардын мекен таануу курсунун аспектилери боюнча жыйынтыктары 37-диаграммада көрсөтүлгөн.

37-диаграмма. Мекен таануу курсун өздөштүрүү аспектилери боюнча окуучулардын жыйынтыктары

	окуучулардын % үлүшү		
	жооп берүүгө аракет жасабагандар	тапшырманы аткара албагандар	тапшырманы аткара алгандар
Концепциялык түшүнүү	2 3	4 2	3 5
Илимий изилдөө	2 4	4 4	3 2
Практикалык ой-жүгүртүү	2 4	4 9	2 7

Концепциялык түшүнүү

Изилдөөнүн жыйынтыктарынан көрүнгөндөй, 4-класстын окуучулары мекен таануу курсунда окулган табигый илимдердин негизги түшүнүктөрүн түшүнгөнүн (концепциялык түшүнүү) көрсөтүү керек болгон тапшырмаларды башкасынан жакшы аткарышты. Бирок аткарылган бул түрдүү тапшырмалардын пайыздык көрсөткүчү да жогору болбоду – 35% гана (37-диаграмма). Бул окуучулардын көбүнүн тегеректеги дүйнө жөнүндө “Жандуу жаратылыш”, “Физикалык дүйнө”, “Жер жана космос” багыттарынын алкагында каралган керектүү билимдери жок экенин билдирет. Алар күн менен түндүн, кыш менен жайдын алмашуусунун себебин, аба менен суунун Жер үстүндө жашоо үчүн маанисин, аба-ырайынын кубулуштарынын себебин, өсүмдүктөрдүн өсүү шарттарын жана баскычтарын, жаныбарлардын жашоосундагы мезгилдүү өзгөрүүлөрдү түшүнүүдөн бир топ кыйналышат. 2014-жылы концепциялык түшүнүү тапшырмаларын өткөрүп жиберген окуучулар 2009-жылкы изилдөөдөгүдөн кыйла көп болгонун белгилей кетүү керек, жалпы өлкө боюнча 2009-жылы 8.4% болсо, 2014-жылы – 23%.

Эгерде 4-класстын окуучуларынын табигый илим суроолорун өздөштүрүүнүн көрсөтүлгөн аспектиндеги жыйынтыктарын мектеп категориясы боюнча салыштырса (24-таблица), анда мындай тапшырмаларды **Бишкек ш.** окуучуларынын 45% аткара алганын айтуу керек. Бул республика боюнча орто көрсөткүчтөн (35%) кыйла жогору **Облустук борборлор менен чакан шаарлардын мектептеринин** жана **айылдык мектептердин** окуучуларынын жетишкендиктери мындан бир топ төмөн (37.5% жана 32.7%). Аталган эки мектеп категориясындагы окуучулардын дээрлик бештен бири (20.1% жана 25.2%) жооп берүүгө аракет да кылган жок.

Жыйынтыктарды **окутуу тилдери** боюнча талдоо концепциялык түшүнүүнү **орусча** окуган мектептерде жакшыраак колдоно билишкенин көрсөттү: мындай тапшырмаларды ийгиликтүү аткаргандардын 42.3%ы – орус мектебинде окугандар. Туура жооп берген окуучулардын 32.7%ы **кыргыз** мектептеринде, 28.4%ы **өзбек** мектептеринде окуйт. Эгерде жыйынтыктарды **гендердик** белги боюнча салыштырсак, анда концепциялык түшүнүү тапшырмаларына жооп берүүдө **кыздар** менен **эркек балдар** дээрлик бирдей ийгиликке жетишкен – 35.5% жана 34.5%.

Эгерде 2014-жылкы жыйынтыктарды 2009-жыйынтыктар менен мектеп категориясы, окутуу тилдери жана гендер боюнча салыштырса, анда Бишкек ш. менен айылдык мектептерде туура жооптор 2-4%га азайган. Ушундай эле жагдай кыргыз жана орус мектептеринде байкалат. Облустук борборлор менен чакан шаарлардын мектептеринде жана өзбек мектептеринде алардын саны 1-1.5%га көбөйгөн.

24-таблица. Мекен таануунун аспектилері боюнча окуучулардын жыйынтыктары. Концепциялык түшүнүү.

Топтор	окуучулардын % үлүшү	
	тапшырманы аткара алгандар	тапшырманы аткарууга аракет кылбагандар
ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер	35,0%	22,5%
Мектеп категориялары		
Бишкек ш. мектептери	45,1%	10,8%
Обл. борбор. жана чакан шаар.	37,5%	20,1%
Айыл мектептери	32,7%	25,2%
Окутуу тилдери		
Кыргызча окутуу	32,7%	23,3%
Орусча окутуу	42,3%	18,1%
Өзбекче окутуу	28,4%	30,9%
Гендер		
Кыздар	35,5%	21,6%
Эркек балдар	34,5%	23,4%

Илимий изилдөө

Ырааттуу мүнөздөгү тапшырмаларды (илимий изилдөө) аткарган окуучулардын саны жалпы республика боюнча андан да аз – 32% (37-диаграмма). Бул учурда дээрлик ар бир төртүнчү окуучу (24%) мындай тапшырмаларды аткарууга киришип көргөн да жок. Илимий-изилдөөчүлүк аспектидеги тапшырмаларды мынчалык көп окуучу жоопсуз калтырганы бул сыяктуу тапшырмалар окуучуларга түшүнүксүз болгонун билдирет, анткени күнүмдүк окуу практикасында алар мындай тапшырмаларга учурабай деле калышкан. Табигый илим билимдерин ийгиликтүү өздөштүрүү үчүн мындай билимдерди окуу китебинде берилген сыпаттамалардан же мугалимдин айтып бергенинен гана эмес, мугалимдин жетекчилиги алдында жеке байкоо жүргүзүүдөн, окулуп жаткан объектини иликтөөдөн, экспериментти пландаштырып, жасоодон, өз тажрыйбалардын жыйынтыгын корутундулап, талдоодон алуу зарыл.

Эгерде *илимий изилдөөлөр* аспектисиндеги тапшырмаларды аткаруунун жыйынтыктарын **мектеп категориялары** боюнча карап чыкса (25-таблица), анда Бишкек ш. мектептериндеги окуучулар көрсөткөн жыйынтык – 42,3% – концепциялык түшүнүү аспектисиндеги жыйынтык менен (45,1%) дээрлик бирдей экенин белгилесе болот. Бул эки аспектидеги өткөрүп жиберүүлөрдүн пайызы да анча айырмаланбайт. **Облустук борборлор менен чакан шаарларда** тапшырманы аткара алган окуучулар кыйла азыраак – 33,6%, **айыл** мектептеринде алар андан аз – 29.6%.

Ушул жыйынтыктарды 2009-жылкы жыйынтыктар менен салыштыруу Бишкек ш. 4-классынын окуучулары илимий изилдөө тапшырмаларын мурдагыдан 4,5%га начарыраак аткарып калышканын көрсөтөт. Башка категориялардагы окуучулардын жыйынтыктары болсо өзгөрүүсүз калган. Ошентсе да, Бишкек мектептеринин көрсөткүчтөрү жогору бойдон калууда. 4-класс окуучуларынын **окутуу тилине** жараша жыйынтыктары төмөнкүдөй жайгашты: **орус тилинде** окугандардын илимий изилдөө тапшырмасын

ийгиликтүү аткаргандары – 36%, **кыргызча** окугандардан – 30,8%, **өзбекче** окугандардан 26% болду.

Орус тилдүү мектептерде бул көрсөткүч акыркы 5 жылдын ичинде кыйла төмөндөгөнүн (7%), кыргыз мектептеринде 1% төмөндөгөнүн, өзбек мектептеринде болсо кайра 2%га жогорулаганын белгилей керүү зарыл.

Эркек балдарга караганда (30.7%) **кыздар** бул өңдүү тапшырмаларды бир аз жакшыраак аткарышты (32.9%).

25-таблица. Мекен таануу аспектилерин боюнча окуучулардын жыйынтыктары (% түрүндө). 4-класс
Илимий изилдөө

Топтор	окуучулардын % үлүшү	
	тапшырманы аткара алгандар	тапшырманы аткарууга аракет кылбагандар
ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер	31,8%	23,9%
Мектеп категориялары		
Бишкек ш. мектептери	42,3%	13,5%
Обл. борбор. жана чакан шаар.	33,6%	21,5%
Айыл мектептери	29,6%	26,3%
Окутуу тилдери		
Кыргызча окутуу	30,8%	24,5%
Орусча окутуу	35,9%	19,0%
Өзбекче окутуу	26,1%	34,1%
Гендер		
Кыздар	32,9%	22,6%
Эркек балдар	30,7%	25,1%

Практикалык ой-жүгүртүү

4-класстын окуучулары эң начар аткарганы – *практикалык ой-жүгүртүү* тапшырмалары. Жалпы өлкө боюнча мындай тапшырмаларды аткаруу 27.4% окуучулардын гана колунан келди, жасап көрбөгөндөр 23.5% болду (37-диаграмма). Бул окуучулардын басымдуу көпчүлүгү болгон билимдерин анык практикалык маселени чечүү үчүн колдоно билбегенин билдирет. Мисалы, алар Жер өз огунда айланганын билишип, бирок эмне үчүн Бишкекте таң атканда Москвада түн ортосу болгонун түшүндүрө албашы мүмкүн. Эмне үчүн адамдын мурду, кулагы, көзү бар экенин билишет, бирок жолдон өтүүгө кайсы органдар жардам берерин түшүндүрүп бере алышпайт. Картадан көрсөтүлгөн объектилерди таба алышат, бирок бир жерден башка жерге баруучу эң кыска жолду тандай алышпайт.

Мындан окуучулардын алган билимдери практикалык турмуштук маселелерге байланышпаганын айтса болот. Бул билим туура чечим чыгаруу үчүн анык жагдайда колдонулгандын ордуна пайдасыз маалымат бойдон калып, тез арада унутулуп калышы мүмкүн. Окуучулардын билгендеринин көбү турмушта колдонуу зарылчылыгы менен байланышкан эмес.

Окуучулардын жыйынтыктарын **мектеп категориялары** боюнча салыштыруу (26-таблица) **Бишкек** ш. окуучулары практикалык тапшырмаларды калгандарынан жакшы жасай алышарын (36.1%) көрсөтөт. **Облустук борборлор менен чакан шаарлар** мектептеринде бул көрсөткүч – 28.3%, **айыл** мектептеринде - 25.8%. Анын үстүнө Бишкектин окуучулары, башка мектеп категорияларындагы курбуларына караганда, мындай суроого жооп берүүгө көбүрөөк учурда аракет кылышат: айыл мектептеринде

окуучулар практикалык суроого 26.1% учурда жооп берүүдөн баш тартышса, Бишкек ш. андай окуучулар дээрлик эки эсе аз – 12.2%.

Бирок 2009-жылкы жыйынтыктарга салыштырмалуу Бишкек ш. мектептериндеги 4-класстын окуучуларынын жыйынтыктары эң көп – 9%га төмөндөгөн, ал эми облустук борборлор менен чакан шаарлардын жана айылдардын мектептеринде жыйынтыктардын төмөндөшү азыраак – 4%га жана 3%га.

Эгерде жыйынтыктарды **окутуу тили** боюнча салыштырса, анда практикалык ой-жүгүртүү тапшырмаларын ийгиликтүү аткаргандардын эң чоң пайызы **орус тилинде** окугандарда белгиленет – 32.1%. **Кыргызча** окугандардын арасында мындайлар – 26%, **өзбекче** окугандарда – 22.9%.

Кыздар жана **эркек балдар** практикалык ой- жүгүртүү боюнча тапшырмаларын дээрлик бирдей аткарышты – 28.1% жана 26.8%.

Жалпысынан 2009- жана 2014-жылкы жыйынтыктарды салыштыруу “Мекен таануу” курсунун бардык аспектилери билим алуу деңгээли төмөндөгөнүн көрсөтөт. Болгондо да, жыйынтыктардын төмөндөө тенденциясы эң алды Бишкек шаарынын жана орусча окуган мектептердин окуучуларында белгиленди.

26-таблица. Окуучулардын мекен таануу аспектилери боюнча жыйынтыктары (% түрүндө). 4-класс

Практикалык ой-жүгүртүү

Топтор	окуучулардын % үлүшү	
	тапшырманы аткара алгандар	тапшырманы аткарууга аракет кылбагандар
ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер	27,4%	23,5%
Мектеп категориялары		
Бишкек ш. мектептери	36,1%	12,2%
Обл. борбор. жана чакан шаар.	28,3%	21,0%
Айыл мектептери	25,8%	26,1%
Окутуу тилдери		
Кыргызча окутуу	26,0%	24,1%
Орусча окутуу	32,1%	19,6%
Өзбекче окутуу	22,9%	31,6%
Гендер		
Кыздар	28,1%	22,7%
Эркек балдар	26,8%	24,4%

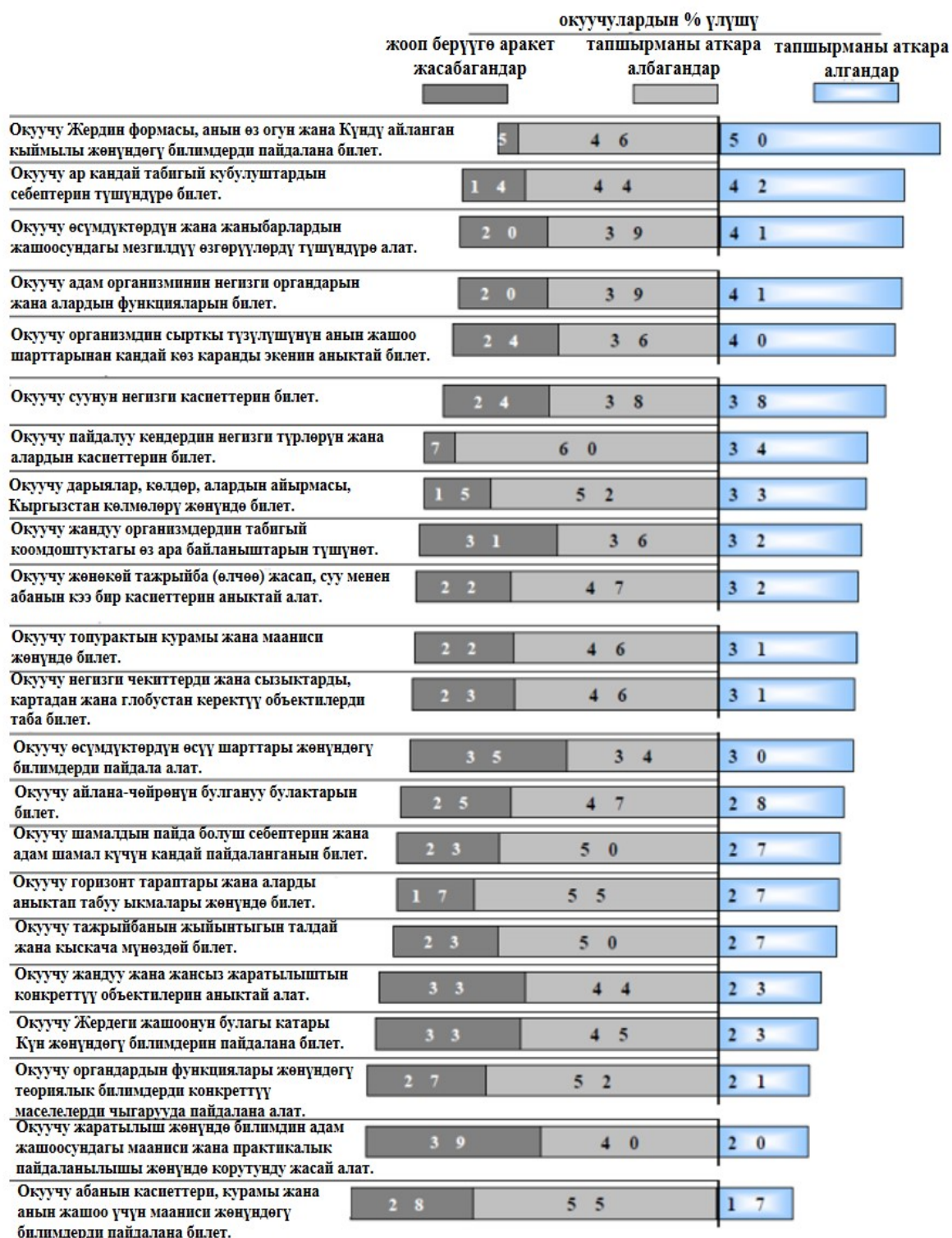
4-класстын окуучуларын тесттен өткөрүүнүн мекен таануу боюнча жыйынтыктарын баалоо стандарттары боюнча талдоо

4-класстын окуучуларынын мекен таануу боюнча билим алуу жетишкендиктеринин деңгээлин Мамлекеттик стандартка ылайык мазмуну жогору жакта сыпатталган үч багыттын алкагында баалоо үчүн баалоонун 22 баалоо стандарты иштелип чыккан: жогоруда көрсөтүлгөн “Жер жана космос” багыты боюнча – 5 стандарт, “Физикалык дүйнө” багыты боюнча – 9 стандарт жана “Жандуу жаратылыш” багыты боюнча – 8 стандарт. Ар бир баалоо стандарты – бул тест тапшырмаларынын жардамы менен баалануучу белгилүү бир билгичтик. Баалоо стандарттарынын сандык катышы аталган предметтик багыттарды окуп-үйрөнүүгө бөлүнгөн программалык сааттардын санына туура келет.⁴

38-диаграммада окуучулардын жыйынтыктары баалоо стандарттары боюнча көрсөтүлгөн.

⁴ Баалоонун ар бир стандартынын жыйынтыктары менен www.testing.kg сайтынан ушул отчеттун Тиркемесинен таанышса болот.

38-диаграмма. Баалоо стандарттары боюнча окуучулардын жыйынтыктары.

Окуучулардын жыйынтыктарын баалоо стандарттары боюнча салыштыруудан 4-класстын окуучулары аткарууда *Жер формасы жана анын өз огун жана Күндү айланган кыймылы жөнүндөгү билимдерди* (“Жер жана космос” багыты) пайдалануу керек болгон тапшырмаларды баарынан жакшы аткарганы көрүнөт. Жалпысынан бул стандарттагы тапшырмаларды тесттен өткөн окуучулардын 50%ы жасай алышып, 4.6%ы гана аларды жоопсуз калтырышты. Эгерде мектеп категориялары боюнча карасак, анда, жалпы тесттегидей эле, Бишкек мектептериндеги окуучулар жыйынтыктардын эң жакшысын (55% аткаруу), ал эми айылдык мектептер – эң начарын (49% аткаруу) көрсөтүштү. Орус жана кыргыз тилдеринде окуткан мектептердин 4-классынын окуучулары бул

тапшырмаларды бирдей ийгилик менен аткарышты – 50.5% жана 50.1%. Болгондо да, бул стандарттын тапшырмаларына туура жооп берген эркек балдар 1%га кыздардан көбүрөөк болду (www.testing.kg сайтындагы 3-Тиркемени караңыз). Тапшырмалар салыштырмалуу жакшы аткарылганынын бир себеби “Жер жана Күн” темасы негизинен 4-класста II-III окуу чейректеринде, т.а. изилдөө жүргүзүлөр алдында өтүлгөнүндө болушу мүмкүн. Эң төмөн жыйынтыкты окуучулар абанын касиеттери, курамы жана жашоо үчүн мааниси жөнүндөгү билимдерди пайдалануу билгичтигин (“Физикалык дүйнө” багыты) баалаган стандарттын тапшырмаларын аткарууда көрсөтүштү. Жалпы республика боюнча бул стандарттын тапшырмаларын 17% окуучулар гана аткара алышты. Бул стандарт алкагында ар кандай мектеп категорияларындагы окуучулардын тапшырманы аткаруу ийгилигинде чоң айырмачылык болгонун белгилеп кетүү ылаазым. Маселен, Бишкек окуучуларынын арасында мындай тапшырмаларды 25.8%ы, ал эми айыл мектептеринде 15.1%ы гана аткара алды. Мындай айырманын себеби абанын курамдык бөлүктөрүн, анын ысыганда кеңейүү жана муздаганда кысылуу, сууга эрүү, күйүүгө шарт түзүү касиеттерин окуп үйрөнүүдө сабакта тажрыйбалардын жетиштүү санын өткөрүү керектигинде болушу мүмкүн. Кыязы, бир катар себептен улам (балким, начар материалдык базадан) айылдык башталгыч мектептердин мугалимдери мекен таануу сабактарында практикалык жана лабораториялык иштерди өткөрүүгө тийиштүү убакыт бөлбөй, көп учурда аларды көз жаздымда калтырышат окшойт. Окуучулардын жөнөкөй тажрыйбалардын жардамы менен суунун жана абанын касиеттерин аныктоо тапшырмаларын аткаруудагы жыйынтыктары бул болжолдоону ырастап турат. Эгерде бул стандарт тапшырмаларын аткаруу Бишкек шаарынын 4-классынын окуучуларынын 45.3%ынын колунан келсе, айыл мектептериндеги окуучулардын ичинен мындайлар 27.5% гана болду. Ошондой эле суунун негизги касиеттерин Бишкек ш. окуучуларынын 58.3%ы, айылдык окуучуларынын 33.3%ы эле билет. Айырмасы – 25% (!).

4-класс окуучуларын табият таануу негиздери боюнча баалоонун калган 20 стандартынан, изилдөөнүн жыйынтыктарына ылайык, үч топту бөлүп караса болот. Биринчиси – жалпы 4-класстын окуучуларынын 40%га жакыны тапшырмаларын аткара алган стандарттар (салыштырмалуу оңойлору). Бул топко беш стандарт кирет: *табигый кубулуштардын себептерин, өсүмдүктөр менен жаныбарлардын жашоосундагы мезгилдүү өзгөрүүлөрдү түшүнүү, организмдин түзүлүшү менен анын жашоо шарттарынын байланышын аныктоо билгичтиктери*, ошондой эле *адамдын негизги органдарын билүү жана суунун негизги касиеттерин билүү*. Мында “Эмне үчүн жаан жаайт?”, “Туман деген эмне?”, “Адамга көз, кулак, мурун эмне үчүн керек?”, “Булуттар кандай пайда болот?”, “Көлөкө эмнеден пайда болот?” деген сыяктуу суроолор берилет. Алар баланы кичинесинен, айлана-чөйрөнү таанып билүү кызыгуусу күчтүү болгон кезден кызыктырат. Жообун бала ар кандай булактардан: улуураак балдардан, окуган аңгемелерден, билим берүү фильмдеринен ала алат.

Бул эмне себептен “Куштардын кайсынысы күзүндө түштүккө учуп кетет? (Чабалекей, карга, бүркүт, таранчы)” деген суроо тесттин эң оңой суроосу болгонун да түшүндүрүшү мүмкүн. Бул суроого кыргыз тилинде окуган мектептердин 4-классынын окуучуларынын 63%ы, орусча окуган окуучулардын 66%ы жана өзбекче окугандардын 59%ы туура жооп беришти. Мекен таануу окуу китебинде (1-4-класс) болсо кайсы куштар күзүндө түштүккө кетери, кайсылар кетпеси жөнүндөгү маалымат жок.

Стандарттардын тапшырмаларын окуучулардын 27%-34%ы, б.а. тесттен өткөндөрдүн болжолу менен үчтөн бири, аткара алган экинчи тобун 11 стандарт түздү. Бул стандарттар үч багытка тийиштүү. Алар окуучулардан сабак учурунда мугалимдин аңгемесинен, окуу адабияттарынан, көрсөтмө куралдар менен иштөөдөн алуу мүмкүн болгон билимдерди талап кылган тапшырмаларды камтыйт.

Жалпы республика боюнча окуучулардын 31%ы гана глобустан жана картадан керектүү объектилерди таба билишет. Бишкекте мындай окуучулар – 39.2%ы, айыл мектептеринде андан да аз – 29.1%ы түздү. Мындай төмөн жыйынтыктардын себеби же сабакта көрсөтмө

куралдар (глобустар менен карталар) жок болгондугунда, же практикалык сабактардын жетишсиздигинде (балким, такыр жоктугунда).

Муну бул стандартка кирген “Жогоруда келтирилген Кыргызстан картасы боюнча облустук борборлордун кайсынысы калгандарынан батышыраак жайгашканын аныкта (Нарын, Каракол, Ош, Баткен)” тапшырмасын аткаруунун жыйынтыктары тастыктап турат. Бул суроого кыргызча окугандардын 26%ы, орусча окугандардын 31%ы, өзбекче окугандардын 21%ы гана жооп бере алышты. Бул өтө эле өкүнүчтүү, анткени бул суроого жооп берүү үчүн 3. Мамбетованын 3-класс үчүн “Мекен таануу” окуу китебинин 27- жана 33-беттеринде бардык керектүү маалымат бар.

Эгерде окуучу компасты өмүрү көрбөсө же окуу китебинен компастын көк түстүү учу дайыма түндүктү көрсөтөрү жөнүндө окубаса (3. Мамбетова, “Мекен таануу”, 3-класс, 29-б.), ал компастын жардамы менен горизонттун тараптарын аныктай алары күмөн (мындай тапшырмалар жалпы республика боюнча 27.3% окуучунун колунан гана келди). Окуучулардын билими окуу китебинин бар болушуна жана анын сапатына, ошондой эле сабак учурунда демонстрациялоо жана көрсөтмө куралдардын бар болушу менен колдонулушуна бир топ көз каранды экенин пайдалуу кендердин негизги түрлөрү менен алардын касиеттерин билүүнү баалаган стандарттын тапшырмаларын аткаруунун жыйынтыктары айдан ачык көрсөтүп турат.

Тоо тектери жана пайдалуу кендери жөнүндөгү суроолорго окуучулардын эң көп саны жооп берүүгө аракет жасады – 93%, ошол эле учурда бардык баалоо стандарттарынын ичинен дал ушул суроолорго туура эмес жооптордун эң чоң пайызы да берилди – 60 %. Бул стандарттын тапшырмаларын аткара алган 4-класстын окуучуларынын саны бардык мектеп категориялары үчүн дээрлик бирдей болуп, 35%-33%ы түздү. Келтирилген жыйынтыктардан өлкөнүн көпчүлүк мектептеринде тоо тектеринин, минералдардын жана пайдалуу кендердин үлгүлөр топтомдору жок же колдонбойт деп болжолдосо болот. Маселен, “Кайсы пайдалуу кенди түтүктөр аркылуу жеткиришет? (Алтын, мунай, кварц куму, алюминий кени)” деген суроого кыргыз тилинде окуган мектептердин 22% окуучулары, өзбек мектептеринде 43% окуучулар, орус мектептеринде 53,5% окуучулар гана туура жооп беришти. Эгерде окуучунун окуучунун сабактан тоо тектери менен пайдалуу кендердин топтомдук үлгүлөрүн кармап көрүү мүмкүнчүлүгү болсо, анда бул тапшырманын жыйынтыктары ал бул туурасында окуу китебинен гана окуган учурдагыдан (“Мекен таануу”, 3-клас, 117-б.) бир кыйла жогору болмок.

Стандарттардын шарттуу түрдө бөлүнгөн үчүнчү тобунун тапшырмалары эң татаал болуп чыкты. Ага баалоонун төрт стандарты кирет. Бул тапшырмаларды окуучулардын орто эсеп менен 20%дан 23%га чейинкиси, б.а. изилдөөгө катышкандардын ар бир бешинчиси аткара алды. Эң татаалдары тобуна кирген стандарттар *жашоонун булагы катары Күн жөнүндө, органдар жана организмдер функциялары жөнүндө билгенин маселе чыгаруу үчүн колдонуу, жандуу жана жансыз жаратылыш объектилерин аныктап табуу, табийгаттын адам жашоосундагы мааниси жөнүндө корутунду жасоо билгичтиктерин* баалайт. Баалоонун бул стандарттарынын көпчүлүгү “Жандуу жаратылыш” багытына кирет. Окуучулардын аталган стандарттар боюнча жыйынтыктары жогорураак болушу керек, себеби бул стандарттардын тапшырмалары жаратылышта байкалып, окуучуларга күнүмдүк жашоодон белгилүү объектилерге байланыштуу.

Бул фактынын себеби эң кыйын болуп чыккан тапшырмалардын жооптору дароо көрүнгөн, окуучудан анализ жана синтез сыяктуу татаалыраак ойлоо операцияларын жүргүзүүнү талап кылганында болушу керек.

Башка эл аралык жана улуттук изилдөөлөрдүн жыйынтыктары көрсөткөндөй, өлкөбүздөгү мектептердин окуучулары жөнөкөй билимдерди кайталап колдонуу жана айтылган корутундунун тууралыгын ырастаган мисалдарды келтирүү билгичтигин текшерген тапшырмаларды оңоюраак аткарышат. Андан жогорку деңгээлдеги ойлоо аракетин колдонууну талап кылган тапшырмалар аларга кыйла кыйынчылык туудурат. Бул тенденция мектептин башталгыч баскычысынан эле баштап байкалат.

Далил катары ушул изилдөөнүн жыйынтыктарын келтирели. Мекен таануу текстинде окуучуларга “Жандуу жаратылыш” багытынан эки башка тапшырма сунуш кылынды. Биринде “Куштар уяларды эмне үчүн жасайт?” суроосуна жооп жазыш керек болгон. 3. Мамбетованын 2-класс үчүн “Мекен таануу” окуу китебинин 86-бетинде: “Кушка уя эмне үчүн керек? Ал ага жашабайт, жумуртка салып, балапан гана басып чыгарат” – делген.

Тапшырманы аткаруу үчүн китептеги маалыматты гана кайталап жазуу керек эле, бирок аны аткаргандар кыргыз мектебинде 46% (28%ы жооп бербеди), орус мектебинде – 45,5% (23,5%ы аракет да кылбады), өзбек мектебинде – 43,4% (35,4%ы аткарып көрбөдү) болду. Деңгээли жогорураак башка тапшырмада “Төөгө өркөч эмне үчүн керек?” суроосуна жооп жазуу суралган. 3. Мамбетованын “Мекен таануу” 3-класс окуу китебинин 99-бетинде: “Чөлдө жашаган жаныбарлар ысыкка жана кургактыкка ылайыкталган. Алардын бири – төө. Ал көпкө чейин суу жана жем жок жүрө алат” – деп жазылган.

Б.а. китепте бул суроого түз жооп жок. Туура жооп бериш үчүн окуучу окуу китебиндеги маалыматты талдап, себеп-натыйжа байланышын таап, тыянак жасашы, т.а. өз ойлоо жөндөмүн жогорураак – анализ жана синтез деңгээлинде көрсөтүшү керек болчу. Бул тапшырманын жыйынтыгын түшүндүрүү кажетсиз: туура жоопту кыргыз тилиндеги мектепте окуучулардын **4%ы (!)** гана (43%ы аракет кылбады), өзбек мектебинде – 11%ы (54.3%ы жооп бербеди), орус мектебинде 21%ы (36.6%ы аракет кылбады) берди.

Келтирилген жыйынтыктарды салыштыруу мындай тыянакка алып келет: биздин мектеп башталгыч баскычта эле билимдерди эстөөнү жана кайталап келтирүүнү үйрөтүп, талдоону, себеп-натыйжа байланыштарын табууну, корутунду жасоону, өтүлгөн материалды жаңы жагдайда жана анык маселелерди чечүү үчүн колдонууну үйрөтпөйт. Эгерде окуучулардын жыйынтыктарын окутуу тилдер боюнча салыштырса, анда иштелип чыккан стандарттардын биринен башкасынын талаптарын орус тилдүү мектептердин окуучулары баарынан жакшы аткарышты. Тек гана тирүү организмдердин табигый коомдоштуктагы өз ара байланыштарын түшүнүүнү баалаган стандарт боюнча кыргыз тилдүү мектептердин окуучуларынын жыйынтыктары орусча окугандардыкынан 2%га, өзбек тилинде окугандардыкынан 6%га жакшы болду.

Орус мектептери менен кыргыз мектептеринин жыйынтыктарындагы ийгиликтердин айырмасын алсак, стандарттардын жарымынан көбүнүн талаптарын аткарууда бул айырма бир топ болду – 10%да 15%га чейин. Мисалы, окуучулардын адам организминин негизги органдарын билүүсүн баалаган стандарттын тапшырмаларын орус мектептеринин 4-класстын окуучуларынын 53%ы жана кыргыз мектептериндеги окуучулардын 38%ы пайызы аткарышты.

Эң төмөн жетишкендиктер өзбек тилдүү мектептерде болду: көп баалоо стандарттарынын талаптарын алар кыргыз мектептериндеги окуучулардан орто эсеп менен 5-6%га начар аткарышып, беш стандарттын тапшырмаларын гана алар жакшыраак аткара алышты. Жыйынтыктардын гендердик белги боюнча айырмасын алсак, эркек балдар Жер формасы жана анын Күндү айланган кыймылы, дарыялар менен көлдөр, табигый кубулуштардын себептери, топурактын курамы менен мааниси тууралуу суроолорду бир аз жакшыраак билишет. Калгандарында бир аз – 1-2% айырма менен кыздардын билимдери менен билгичтиктери эркек балдардыкынан ашат.

Айрым корутундулар

- Сунуш кылынган тапшырмалардын түрлөрүнүн бири да 4-класстын окуучулары үчүн оңой болбоду. Сунушталган төрт варианттын бирин тандоо тапшырмаларын 4-класстын окуучулары азыраак өткөрүп жиберешти, бирок каталардын эң чоң пайызы да алардан кетирилди. Демек, Мекен таануу сабактарында окуучулар негизделген кеңири жоопторду берген жана өз оюн билдирген учурлар аз болот деп тыянак чыгарса болот.

- Изилдөөнүн бардык үч багыты: “Жандуу жаратылыш”, “Физикалык дүйнө” жана “Жер жана космос” боюнча тапшырмаларды окуучулардын чамасы бирдей саны аткара алышты. Мындан аталган бардык багыттар боюнча 4-класстын окуучуларынын билимдери бирдей төмөн деңгээлде болгонун болжолдосо болот. 2009-жылкы изилдөө жыйынтыктарына салыштырмалуу бардык багыттардагы жетишкендиктер бир аз төмөндөдү, айрыкча “Жандуу жаратылыш” багыты боюнча төмөндөө көбүрөөк болду.
- Предметти өздөштүрүүнүн үч аспектисинде тең: концепциялык түшүнүү, илимий изилдөө жана практикалык ой-жүгүртүү аспектилеринде 4-класстын окуучуларынын деңгээли кыйла төмөн. Бирок концепциялык түшүнүү боюнча тапшырмаларын окуучулар баарынан жакшы аткарышты. Татаалдыгы боюнча кийинки орунда турган тапшырмалар – илимий изилдөө, акыркы орунда болсо практикалык ой-жүгүртүү боюнча тапшырмалар турат. Демек, изилдөөчүлүк мүнөздөгү тапшырмалар окуучуларга түшүнүксүз, алар билимдерин практикалык жана жаңы маселелерди чыгаруу үчүн колдоно билишпейт. 2009-жылкы изилдөөнүн жыйынтыктарына караганда “Мекен таануу” предметин өздөштүрүү деңгээли бардык аспектилеринде түшүп кеткен. Муну Бишкек мектептеринин жана орус тилинде окугандардын тапшырмаларды аткаруу жыйынтыктарынан эң көп байкаса болот.
- Баалоо стандарттары боюнча иштелип чыккан тапшырмаларды аткаруунун жыйынтыктарынан жооп берүү үчүн окуу китептеринде жетиштүү маалымат жок болгон суроолорго жооп берүү кыйын болгону көрүнүп турат. Аларды ийгиликтүү жасаш үчүн мекен таануу сабактарында практикалык жана лабораториялык иштерди өткөрүү зарыл. Демек, мугалимдер курстун эксперименттик бөлүгүнө тийиштүү көңүл бурушпайт. Ошондой эле изилдөөнүн жыйынтыктарынан мектептерде демонстрациялык жана көрсөтмө куралдар жетишсиз болгону жөнүндө корутунду чыгарса болот.
- Изилдөөнүн жыйынтыктары 4-класстын окуучулары алган билимдерин эстөө жана кайталап колдонууну сураган тапшырмаларды маалыматты талдоо, себеп-натыйжа байланышын аныктап табуу жана тыянак чыгаруу, ошондой эле билгенин жаңы жагдайда жана анык маселени чечүү үчүн пайдалануу керек болгон тапшырмаларга караганда жакшыраак аткарышканын көрсөттү.
- Үч мектеп категориясынан мекен таануу боюнча эң жогорку жыйынтыктарды Бишкек ш. мектептериндеги окуучулар көрсөтүштү. Облустук борборлор менен чакан шаарлардын мектептериндеги окуучулардын жыйынтыктары төмөнүрөөк, ал эми эң төмөндөрү айыл мектептеринде болду.
- Орусча окуган мектептердеги 4-класстын окуучулары мекен таануу тапшырмаларын кыргызча окуган окуучулардан жакшы жасашты. Эң начар жыйынтыктарды өзбек тилинде окуткан мектептердин окуучулары көрсөтүштү.
- Кыздар мекен таануу тапшырмаларын эркек балдардан бир аз – 1-2% пайыз айырма менен жакшыраак аткарышты.

5. Анкеталоо. ОБЖУБ жыйынтыктарына эмне таасир берди?

Тесттин жыйынтыктары билим берүү жаатында болуп жаткан башка процесстерге кандай байланганы жөнүндө түшүнүк алуу үчүн мектеп администрациясын, мугалимдерди жана окуучуларды сурамжылоо жүргүзүлдү. Төмөн жакта ошонун негизги жыйынтыктары келтирилген. Кеңирирээк сыпаттамасын www.testing.kg сайтынан тапса болот.

5.1 Мектеп администрациясы үчүн анкетанын суроолоруна берилген жооптор

Мектеп администраторлорун сурамжылоо мектептин түзүлүшү менен уюшулушу, анын педагогикалык кадрлар жана материалдык ресурстар менен камсыздалышы окуучулардын билим алуу жетишкендиктерине кандай таасир эткенин көрүүгө мүмкүндүк берет. Ошондон окуучулардын тест боюнча жыйынтыктарына таасир берген кошумча факторлор кайсылар экенин түшүнсө болот. Мектеп администрациясы үчүн анкета 4 бөлүмдөн туруп, 30 суроону камтыган. Аны мектеп директору же анын орун басары толтурган. Биринчи бөлүмгө администратордун өзүнө, анын курагына жана иш стажына, базалык билимине жана дасыгын өстүрүү мүмкүнчүлүгүнө тийиштүү суроолор кирген. Экинчи бөлүм мектептин түзүлүшү менен уюшулушуна, түрүнө, 4-класстардын толтурулушуна тийиштүү болгон. Үчүнчү бөлүм педагогикалык кадрлар, мугалимдик ваканттык орундар, мугалимдердин дипломунда көрсөтүлгөн профилинен тышкары иш жүргүзгөнү, мугалимдердин билим берүү деңгээлин жогорулатуу мүмкүнчүлүгү жөнүндөгү суроолорду камтыган. Төртүнчү бөлүм мектептин материалдык ресурстары жөнүндөгү суроолордон түзүлгөн. Анкетаны толтуруу убактысы чектелбеген, толтурулган анкетаны администратор окуучуларды тестилөө бүткөндөн кеч эмес мөөнөттө тапшырыш керек болгон. Негизинен анкета жабык түрдөгү суроолордон турган. Ачык түрдөгү суроолордун жообун атайын бөлүнгөн жерге санарип түрүндө жазуу талап кылынган.

ОБЖУБ-2014 изилдөөсүнө 204 мектеп администратору катышты. Алардын 130у – кыргыз тилдүү мектепте, 55и – орус тилдүү мектепте, 19у – өзбек тилдүү мектепте иштейт. Бардыгы администрация үчүн анкетанын суроолоруна жооп бергендердин 57.8%ы – директорлор, 42.2%ы – завучтар. Администрация анкетасына берилген жооптор жөнүндө кеңири маалыматты www.testing.kg сайтынан, ушул отчеттун Тиркемесинен тапса болот.

Администратордун инсандыгы

Суроолордун биринчи тобу администратордун инсандык өзгөчөлүктөрүнө арналган. Жыйынтыктар көрсөткөндөй, 2009-жылдагыдай эле, мектеп администрациясында жалпы өлкө боюнча аялдар көбүрөөк (75.0%), азыраак эркектер (23.5%) иштейт. Орус тилинде окуткан мектептерде администраторлордун дээрлик баары аялдар (90.9%), ал эми кыргыз мектептеринде эркектер администраторлордун 26.2%ын, өзбек мектептеринде дээрлик жарымын – 47.4%ын түзөт. 2009-жылы да бул ара катыш ушундай эле болгон.

Мектеп администрациясында иштегендердин көбү жогорку педагогикалык билимдүү адамдар (93.6%).

“Сиз бул кызматта канча жылдан бери иштейсиз?” суроосуна берилген жооптор, 2009-жылдагыдай эле, мектеп администраторлорунун дээрлик жарымы (46.1%) бул кызмат орунда салыштырмалуу аз эле убакыттан (1-5 жылдан) бери иштейт. Ошол эле убакытта бул кызматта 15 жылдан ашык мезгилден бери эмгектенген администраторлордун саны. 2009-жылга караганда, 4%га көбөйдү (мурда 20.6% болсо, эми 16.5%).

“Сизде мектеп администратору катары өз дасыгыңызды жогорулатууга мүмкүнчүлүк барбы?” деген суроого бардык суралгандардын 96.1%ы “Ооба” деп жооп беришти. Бул дагы 2009-жылга салыштырмалуу 3.0%га көп.

Мектептин түзүлүшү жана уюшулушу

Мектептин түрү жөнүндөгү суроолордун жооптору 2014-жылы изилдөөгө мамлекеттик мектептер гана катышканын көрсөттү. Алардын ичинен 86.8%ы – жөнөкөй жалпы билим берүү мектептери, 7.4%ы – гимназиялар, 3.4%ы – лицейлер, 1.0%ы – окуу-тарбия комплекстери жана 0.5%ы – интернат-мектептер. 2009-жылкы изилдөөдө ылгоо болжолу менен ушундай эле болгон: 88.1%ы – жөнөкөй жалпы билим берүү мектептери, 9.3%ы – гимназиялар, 2.1%ы – лицейлер жана 0.5% – интернат-мектептер. 2009-жылдагыдай эле, 2014-жылы да мектептин чоңдугуна жараша ыктымалдуулукка негизделген ылгоо колдонулду. Страталар мектеп категорияларын (Бишкек ш., облустук борборлор менен чакан шаарлар), окутуу тилдерин (кыргыз, орус, өзбек) жана Кыргызстандын администрациялык облустарын камтыган.

Анкеталоонун жалпы ылгоо боюнча жыйынтыктарына ылайык, 2014-жылы бир класста 20дан 40ка чейин 4-класстын окуучусу болгон (63.2%). Бирок бир класста орто эсеп менен 50дөн ашык бала окуган мектептер да бар (8.3%). Орточо толтурулушу бир класста 15 кишиден аз мектептер да бар (13.2%). Толтурулушу 20-40 окуучу болгон класстар орус тилдүү мектептерде эң көп, ал жакта алар 81.9%ды түзөт. Кыргызча жана өзбекче окуган мектептерде класстары ушундай толтурулган класстар азыраак: 56.9% жана 57.9%. Бирок кыргыз мектептеринде 4-класстын окуучуларынын 30%дан көбү окуучулар саны 20дан аз болгон класстарда окуса, өзбек мектептеринде көп окуучулар (26.4%) бир класста 40тан, ал турсун 50дөн көп бала болгон шартта окушат.

Мектеп администраторлору анкеталарда башталгыч класс мугалимдеринин баарында такай дасыгын жогорулатуу курсунан өтүү түрүндө да (95.1%), башталгыч мектептин мугалимдери үчүн методикалык секциянын жүрүшүндө да (95.6%), тажрыйбасы көбүрөөк башталгыч мектеп мугалимдеринен такай жардам алып туруу аркылуу да (97.1%) дасыгын өстүрүү мүмкүнчүлүгү бар деп белгилешти. Алардын пикиринде, мектепте методикалык адабияттар тартыш болгондугу олуттуу көйгөй болуп эсептелет.

Мектептердин материалдык ресурстары

Андан соң администрация үчүн анкетада *мектептин жабдылышы жөнүндө* бир катар суроо берилген.

Бул суроонун жоопторунун негизинде керектүү жабдуулардан башталгыч мектепте таблицалар, плакаттар (82.4%) жана Кыргызстан карталары (85.8%) бар деп корутунду жасаса болот. Ошол эле учурда табигый илимдерди окуу үчүн куралдар (муляждар, гербарийлер, пайдалуу кен үлгүлөрү ж.б.у.с.) жана физикалык приборлор абдан жетишпейт. Аталгандардын айрымдарына мектептердин жарымы гана ээ. Видеомагнитофондор 53.9% мектепте, проекторлор –34.8% мектепте бар. Компьютердик окутуу программалары жокко эсе (6.4% мектепте гана бар). Интерактивдүү такталар мектептердин 10%ынан азында бар.

Администраторлор мектеп китепканасында керектүү китептер бар же жок экендиги жөнүндөгү суроого карама-каршылыктуу маалымат беришти. Бир жагынан, алар *предметтер боюнча 2000-жылдан кийин басылып чыккан методикалык адабияттар* 80%дан ашык мектеп китепканасында бар дешти. Ошол эле учурда *4-класстын мугалимдери методикалык адабияттар менен канча пайызга камсыз кылынган?* деген суроого берген жообунда орто эсеп менен 53.4%га деп белгилешти. Бирок бул маалымат да бизге анык болгондой көрүнбөйт, анткени башталгыч мектептин мугалимдери анкеталарында керектүү методикалык адабияттарды табыш кыйын болгонун (76.3%), 4-класста сабак өткөргөндө методикалык кыйынчылыктарды баштан өткөргөнүн айтышты. Дагы орус тилинде методикалык адабияттар кыргыз жана өзбек тилдериндеги адабияттарда азыр да кыйла көп болгонун белгилей кетүү керек.

Балдарга ылайыкталган адабияттар менен да көйгөйлөр бар. Башталгыч мектеп үчүн көркөм адабият, администраторлордун жооптору боюнча, 73.5% китепканаларда, башталгыч мектеп окуучулары үчүн илимий-таанып билүүчүлүк адабият 39.2% китепканаларда, маалымат алуу адабияты мектеп китепканаларынын жарымында бар. Көркөм адабият жагынан да, илимий-таанып билүүчүлүк адабият жагынан да, орус тилинде окуган мектептер жакшыраак камсыз кылынган: башталгыч мектеп үчүн көркөм адабияттар алардын китепканасында бар деп 83.6% администраторлор, илимий-таанып билүүчүлүк адабияттар бар деп 58.2%ы жооп беришти. Окутуу кыргыз тилинде жүргөн мектептерде 70.8% администраторлор аларда башталгыч мектептер үчүн көркөм адабияттар, 33.1%ы – илимий-таанып билүүчүлүк адабияттар бар деп белгилешти. Өзбек тилиндеги мектептер китептер менен эң начар камсыз кылынган болуп чыкты: көркөм адабияттар менен – 63.2%ы, илимий-таанып билүүчүлүк адабияттар менен – 26.3%ы. Ошентип, мектеп администраторлору мектеп китепканасында китептер бар дешсе, мугалимдер анкеталарынан алынган маалыматтар ал маалыматты тастыктаган жок. Саягы, китепканаларда китептер бар болгону менен, мугалимдер окутуу үчүн муктаж болгон китептер жок өңдөнөт. Мугалимдердин жарымы гана *көп учурда* окуучуларга класстан тышкары жана өз алдынча окуу үчүн кошумча көркөм адабияттарды, 20.2%ы гана мекен таануу сабагында өтүлүп жаткан материал боюнча кошумча китеп сунуш кыла алат.

“Сиздин мектеп окуу китептери менен канча пайызга камсыз кылынган” деген суроого берилген жооптордун негизинде төмөнкүдөй корутундуларды жасаса болот.

Кыргызстандын мектептери окуу китептери менен орто эсеп менен алганда 78.8%га камсыз кылынган, бул 2009-жылга караганда 4.6%га көп. Бирок бул маалымат да мугалимдердин жоопторуна каршы келет: алар өз анкетасында 3 жана андан көп окуучуга бир китеп туура келген шартта окуу сабагында окуучулардын 25.7%ы, математика сабагында 22.3%ы жана мекен таануу сабагында дээрлик 30%ы окуганын белгилешти.

Мектептердин педагогикалык кадрлары

Кийинки үч суроо *башталгыч мектеп мугалимдеринин кадрлык курамына* тиешелүү болгон. Администраторлордун жоопторуна караганда, башталгыч мектептерде башталгыч класс мугалимдеринин олуттуу тартыштыгын баштан өткөрүүдө: 47.5% мектепте 1-2 мугалим жетишпейт, 8.3% мектепте башталгыч класс мугалиминин 3-4 ваканттык орду бар. Айрым мектептерде 5-6 башталгыч класс мугалими жетпейт. 38.2% мектеп администратору бул суроону жоопсуз калтырышты.

Башталгыч мектеп мугалимдеринин жетишсиздиги өзбек жана орус тилдүү мектептерде көбүрөөк. Өзбек тилинде окуган мектептердин суралган администраторлорунун 63.2%ы алардын мектептеринде 1-2 башталгыч мектеп мугалими жетишпегенин белгилешти.

Окутуу орус тилинде жүргөн мектептердин тестке катышкандарынын 21.8%ында 3-4 башталгыч класс мугалими, 12.7%ында 5-6 мугалим жетишпейт.

Ошондой эле, администраторлордун жоопторунан көрүнгөндөй, мектептердин дээрлик жарымында дипломунда көрсөтүлгөн профиль ошого туура келбеген башталгыч класс мугалимдери бар. Мындай мугалимдердин көбү орус тилдүү мектептерде иштейт (72.7%), өзбек мектептеринде мындай мугалимдер азыраак (52.6%), эң азы болсо кыргызча окуткан мектептерде (47%). Бул суроого администраторлордун 36.3%ы жооп берген жок.

Кантсе да, мектебинин кадрлар курамынын сапаты администраторлордун 59.3%ын *толук канааттандырат*, 40.2%ы болсо *канааттандырат* деген жоопту белгилешти.

Кийинки суроо башталгыч мектептеги *окуу процессин татаалдандырган факторлорду* козгогон. Мектеп администраторлорунун пикиринде, окутуу процессине мектептеги компьютерлер санынын жетишсиздиги, Интернетке чыгуу мүмкүнчүлүгүнүн жок болгону жана программалык камсыздоонун аздыгы эң көп таасир берет (алардын 60%дан көбү ушундай ойлойт). Мааниси жагынан экинчи орунду (жарымынан көп администратордун пикири) башталгыч класстарда колдонулган лабораториялык жабдуулардын жана окуу

материалдарынын (окуу китептери менен окуу комплекстеринин) жетишсиздиги же ылайыксыздыгы ээледі. Башталгыч класстарда дасыктуу мугалимдердин жетишсиздиги администраторлорду кыйла азыраак тынчсыздандырат. Бул суроого жооп берип жатып, 50.5% администраторлор анкетада жакшы мугалимдердин жетишсиздиги аларга эч кыйынчылык келтирбегенин билдирип, 21.6%ы болсо “бир аз” деген жоопту белгиледи. Администраторлордун ою боюнча, башталгыч мектептердеги окуу процессине баарынан аз таасир бергени – айыл чарба жумуштары жана мектептерде жылуулуктун жоктугу.

Андан кийинки эки суроодо мектеп быйыл өз окуучуларына сунуш кылган кошумча иш-чаралар жөнүндө суралды. Администраторлор белгилегендей, бул негизинен спорт машыгуулары (88.2%), улгайган адамдарга жардам берүү (74.5%), китеп ышкыбоздорунун клубу (74.5%) жана математика ийрими (62.3%) болду. Жаш натуралисттер ийрими азыраак сунушталды (44.6%). Жалпысынан, администраторлордун айтымында, мектепте бир топ кошумча иштер сунуш кылынат. Бирок 4-класстын окуучуларынын абдан төмөн тест жыйынтыктары же көпчүлүк учурда предмет боюнча кошумча иш-чаралар өтүлбөгөнүн, же алар окуучулардын тест жыйынтыктарына эч таасир бербегенин көрсөттү.

Чыгармачыл студияларга катышууга окуучулар азыраак тартылган: мектеп театрына – 43%, мектептин музыкалык тобуна, хорунан же оркестринен музыкага катышууга – 41.7%, мектеп журналын чыгарууга – 46.6%. Эгерде мектепте театр да, хор да, журнал да бар болсо, анда эмне үчүн бул мектепте окуучулардын текст окуу жана окуганын түшүнүү боюнча жыйынтыктары мынчалык төмөн?!

Кийинки суроо билим алуу кыйын болгон 4-класстын окуучулары үчүн кошумча сабактарга тийиштүү болду. Администраторлордун көпчүлүгү (90.2%) алардын мектебинде текст окуу жана математика көндүмдөрүн өрчүтүүгө багытталган кошумча сабактар (89.2%) өткөрүлгөнүн белгиледи. Алардын 30%дан көбү мектепте билимди текшилөө класстары бар экенин ырасташты, аларда билим алууда ар кандай кыйынчылыкка туш болгондорго өзгөчө мамиле жасалат. Бул сан ашыртып берилгендей көрүнөт, анткени, биз билгендей, башталгыч класс мугалимдеринде убакыт жок: көп учурда алар экиден класс алып барып, кээ биринин орто мектепте да окутуу сааттары бар (Тиркемедеги Мугалим үчүн анкетаны караңыз). Окуучулардын жыйынтыктары да бул маалыматты ырастайт.

Кийинки эки суроо 4-класстын окуучуларын баалоо усулдарына жана максаттарына тийиштүү. Суроолордун биринчисине жооп берип жатып, администраторлор мектебинде 4-класстын окуучуларын баалоо көпчүлүк учурда мугалимдин жеке пикиринин негизинде жүргүзүлгөнүн белгилешти (62.7%). Айрым мектептерде окуучуларды баалоо үчүн мугалим иштеп чыккан тесттер колдонулат (41.7%). Мектептердин 42.2%ында баалоо окуучунун тандалган иштеринин негизинде жүргүзүлгөнү кубандырат: бул анын окуудагы жана класстан тышкаркы иштеги өсүшү менен жетишкендиктерин көрсөтөт (окуучунун портфолиосу). Стандартташтырылган тесттер, 4-класстын окуучулары үчүн атайын тапшырмалар менен долбоорлор, мектеп администраторлорунун жоопторуна караганда, өтө сейрек колдонулат.

Мектеп администраторлору анкетасында алардын мектебинде 4-класстын окуучуларын баалоо, биринчи кезекте, бүтүндөй мектептин жылдан жылга алгалоосун чалгындап туруу үчүн (97.1%), андан кийин, мугалимдердин иши тууралуу тыянак чыгаруу үчүн (96.6%), ошондой эле окутуунун жакшыртса боло турган аспектилерин аныктап табуу үчүн (87.7%) колдонулганын белгилешти. Бирок бул сандар анча ишендирбейт, анткени алар ошол эле мектептердин мугалимдери берген жоопторго туура келбейт. Мугалимдер өз анкеталарында билдиргендей, окуучулар предмет боюнча көп начар баа алышса, бул, биринчи кезекте, ата-энелер үчүн балдарын катуураак көзөмөлдөө керектиги тууралуу ишарат болушу керек (80.8%), экинчиден, окуучулардын өздөрүнө сабакка жакшыраак

даярдануу керектигин көрсөтүшү керек. Акырында гана мугалим үчүн өз окутуусуна өзгөртүүлөрдү киргизүү керек экендигин көрсөткөн белги болушу керек (65.4%). Администраторлор баалоонун ата-энелерге баласынын окуудагы жетишкендиктери жөнүндө маалымат берүү үчүн маанилүү экенин да баса белгилешти (93.1%). Бирок окуучуларды даярдык деңгээлине жараша класстарга же сабак өтүү үчүн тайпаларга бөлүштүрүү жөнүндө, же болбосо окуучуну экинчи жылга калтыруу жөнүндө чечим чыгаруу чанда гана баалоонун негизинде жүргүзүлөт. Администраторлордун жарымынан бир аз көбүрөөгү мектебинде ушундай баалоо орун алганын белгилешти. Администраторлордун 24.0%ы окуучуларды баалоону өз мектебин башка мектептерге салыштыруу үчүн колдонбогонун белгилешти, бирок мындай маалымат өтө пайдалуу болушу мүмкүн. Салыштыруунун жыйынтыктары кайсы бир мектептеги окуучулардын жетишкендиктери башка мектептердикинен жогору экенин көрсөтсө, ошол мектептин, мисалы, ата-энелер жана коомчулук үчүн рейтингі көтөрүлмөк.

Кийинки суроо окуучулардын окуусуна жолтоо болгон факторлорду козгогон. Бул суроого жооп берип жатып, мектеп администраторлору ар бир сунушталган айтымдын тушунан жооптордун бирин: *таасир этпейт, бир аз таасир этет, аздыр-көптүр таасир этет* же *абдан таасир этет* – белгилеши керек болгон. Администраторлордун пикиринде, эң маанилүү факторлор: окуучулардын сабактарды калтырганы (23.5%), мугалимдердин сабакка келбей койгону (24.5%), окуучулардын ичкилик ичкени же баңгизат чеккени (27.5%). Кээ бир администраторлор окуучулардын окуусуна таасир берген маанилүү факторлор катары төмөнкүлөрдү да белгилегени кубандырбай койбойт: мугалимдердин окуучуларга төмөн талап койгонун (43.1%ы бул факторду аздыр-көптүр таасир этет дешти), окутуунун окуучулардын жеке муктаждыктарына туура келбегенин (37.7%), окуучуларды өз мүмкүнчүлүктөрүн толук ачууга шыктандырышпаганын (38.2%). Таасир берүүчү факторлордун арасында дагы окуучулардын өз мугалимин сыйлабаганы (41.7%ы гана бул факторду таасир бербейт деп белгилешти, калгандары анын аздыр-көптүр таасир бергенин айтышты), мугалимдер менен окуучулардын ортосунда начар мамиле түзүлгөнү (37.3%ы гана бул фактор билим алууга таасир бербейт деп белгилешти), мектеп жамааты өзгөрүүлөргө каршы болгону жана кээ бир окуучулар башкаларынын коркутуп-үркүтүүсүнөн запкы жегени көрсөтүлдү.

“Төмөн жакта келтирилген айтымдардын кайсынысы ата-энелер мектебиңизден эмне күткөнүн эң жакшы мүнөздөйт” деген суроого жооп берип жатып, администраторлордун жарымынан көбү (52.0%) *“Ата-энелердин бир аз бөлүгү биздин мектеп окуучулардын жогорку билим алуу стандарттарына жетишин камсыз кылышы керек деп талап коет”* деген айтымды белгилешти. Администраторлордун үчтөн биринен азы мектеп балдардын билим алуунун жогорку деңгээлине жетишин камсыз кыларын күткөн ата-энелер бар экенин белгилешти. Ал эми 11.8%ы мектепке балдардын жогорку билим алуу деңгээлине жетишин камсыз кылуу талабын койгон ата-энелер дээрлик жок болгонун белгиледи.

Администраторлор анкетада ата-энелерге окуучулардын мамлекеттик стандарттарга жараша жетишкендиктери жөнүндө (91.7%), ошондой эле балдарынын башка 4-класстын окуучуларына салыштырмалуу ийгиликтери жөнүндө (84.8%) маалымдап турушканын билдиришти. Балдардын башка мектептердеги 4-класстын окуучуларына салыштырмалуу жетишкендиктери жөнүндө ата-энелерге учурлардын жарымында гана маалымат берилет. Бирок бул анча чоң эмес сан да көп ишендире бербейт.

Кийинки суроого берилген жооптор мектеп окуучуларынын жетишкендиктери жөнүндө маалыматтар административдик органдар тарабынан такай чалгындалып турса да, алар мектеп жамаатын кубаттоо үчүн чанда гана колдонулганын көрсөттү. Мисалы, мектеп директорунун ишмердигине баа берилгенде же мектепти окуу-методикалык материалдар менен камсыз кылуу жөнүндө чечим чыгарылганда алардын эч мааниси жок. Чындыгында

болсо өз окуучуларын жогорураак деңгээлдеги билим менен камсыз кылган мектептер коомчулукка, ата-энелерге таанымал болуп, бардык жактан кубаттоого алынышы керек.

Дээрлик бардык администраторлор анкеталарда үстүдөгү жылы алардын мектебинде окуучулардын жетишкендиктерин баалоо (тест) жүргүзүлгөнүн билдиришти. Дээрлик бардык мугалимдер өзүнүн кесиптештеринин пландары (материалдары) менен таанышып, алардын сабактарына катышып көрүшүп, сабактарга директорлор, завучтар жана тескөөчүлөр (расмий башка адамдар) да келип кетишти. Мектептерде Интернетке чыгуу мүмкүнчүлүгү бар компьютерлер бар болсо да, дээрлик эч жерде видео жана онлайн сабактар көрүлгөн жана талданган жок.

5.1.1 Мектеп администраторлорунун анкеталарынан келип чыккан тыянактар

- Мектеп администраторлору – бул көбүнчө жогорку педагогикалык билими бар, 5 жыл эмгек стажы бар, администратор катары дасыгын өстүрүү мүмкүнчүлүгүнө ээ аялдар. Бирок бул кызматта жетиштүү эмгек тажрыйбасы жоктор аз эместигин белгилей кетүү шарт: администраторлордун 30%дан ашыгы өз кызматында үч жылдан аз убакыттан бери иштешет.
- Мектебинин кадрлык курамын мүнөздөп жатып, администраторлордун жарымы мектепте 1-2 башталгыч класс мугалими жетишпегенин билдиришет. Ал эми 12%дан көбү мектепте 3-6 башталгыч класс мугалими жок болгонун айтышты. Демек, мектептердин 60%дан көбүндө кенже класс мугалимдерине муктаждык бар. Андан тышкары, башталгыч мектептердин жарымында дипломдогу профили ишине туура келбеген мугалимдер бар. Ошентип, мектептерде кадрлар жагынан көйгөйлөр бар, алар окуучулардын билим алуу жетишкендиктерине терс таасир берет. Ошого карабастан, *Башталгыч мектептин кадрлык курамы сизди канчалык канааттандырат?* деген суроого администраторлордун 95.5%ы *канааттандырат* же толук *канааттандырат* деп жазышты.
- Өз анкеталарында администраторлор башталгыч класстарда окуучулар көп болгонун белгилешти (40%дан ашык мектепте бир класста 35тен ашык окуучу, 8.3%ында – 50дөн ашык окуучу бар). Ашыкча толгон класстар орус тилинде окуткан мектептерде айрыкча көп (дээрлик 82%). Өзбек тилинде окуган мектептерде мындай класстар 47.5%, кыргыз мектептеринде 32% .
- Администраторлордун айтымында, мектептердин материалдык камсыздалышы жакшыртылууга муктаж. Китепканалар бардык эле мектептерде бар эмес. Көп администраторлор окуу материалдарынын (башталгыч мектеп үчүн окуу китептеринин, окуу комплекстеринин) жетишпегенин же талапка ылайык келбегенин белгилешти. Башталгыч мектептен эле өзүнүн жеке окуу китеби жок окуучунун билиминде (мындайлар болсо – дээрлик жарымы) ушул себептен улам эле олуттуу жетишпегендиктер болушу мүмкүн.
- Мектептердин жарымында мугалимдер үчүн методикалык адабияттар жетпейт, өзгөчө кыргыз тилинде (49.1%) жана өзбек тилинде (48.6%). Орус тилиндеги методикалык адабияттар менен мектептер 65.2%га камсыз кылынган. Эгерде мектептердин дээрлик жарымында профили башка мугалимдер иштегенин, педагогикалык стажы 4 жылдан аз болгон мугалимдер көп болгонун эске алсак, анда мектепте методикалык адабияттардын болгону канчалык маанилүү экени айтпаса да түшүнүктүү.
- Администраторлор белгилегендей, мектеп китепканаларында башталгыч мектеп үчүн илимий-таанып билүүчүлүк жана маалымат берүүчү адабияттар тартыш.
- Мектептердин 61%-70%ында табият таануу сабактары үчүн керектүү приборлор, муляждар, минералдар топтомдору, лабораториялык жабдуулар жок.

- Мектептердин жарымынан көбүндө видео магнитофондор менен проекторлор, башталгыч мектеп үчүн окуу фильмдери жок, ал эми интерактивдүү такталар башталгыч мектептердин 10%дан азында гана бар.
- Администраторлор башталгыч мектепте Интернетке чыга алган компьютерлердин жоктугуна арызданышып, алардын 60%ы башталгыч мектепте компьютерлердин жоктугу же жетишсиздиги окутуу процессин *эң көп* кыйындатат деп ойлошот.
- Мектеп администраторлорунун көпчүлүгү өз анкеталарында мектебинде башталгыч класс окуучулары үчүн көптөгөн маданий-өнүктүрүүчү иш-чаралар: мектеп театрлары, оркестрлер, хорлор, китеп, математика ышкыбоздорунун клубдары ж.б. өткөрүлгөнүн көрсөтүштү. Берилген жоопторго караганда, дээрлик ар бир мектепте окуу көнүмдөрүн өстүрүү, математика боюнча билбегендерин толуктоо ж.б. үчүн кошумча сабактар өтүлөт. Ал эми тест жыйынтыктары боюнча болсо бул мектептеги башталгыч билимдин абалына эч таасир бербейт.
- Администраторлор ата-энелерди балдары окуган мектептин билим берүү деңгээли кандай экени анча деле кызыктырбасын белгилешти. Администраторлордун 63%ы билдиргендей, ата-энелер мектеп окуучулары жогорку билим алуу стандарттарына жетишине кызыгышпайт. Бирок айта кетчү нерсе, бардык эле учурда ата-энелер баласын кайсы мектепке окутарын тандай алышпайт. Тандоо мүмкүн болгондо да, ата-энелерде туура чечим чыгаруу үчүн керектүү маалымат жок.

5.2 Мектеп мугалимдери үчүн анкеталардын жооптору

Мугалимдер үчүн анкета 24 суроону камтып, алар мугалимдин өзүнө, анын билими менен билимин өстүрүү мүмкүнчүлүктөрүнө, ишине жасаган мамилесине, мектепте иштөө шарттарына жана колдонгон усулдарына тийиштүү болгон. Анкетанын суроолоруна бардыгы болуп республиканын бүт облустарындагы башталгыч мектептин 494 мугалими жооп берди. Изилдөөгө айыл мектептери, чакан шаарлар мектептери жана башкалар мектептери катышты (мугалимдердин анкетасына берилген жооптордун баарын www.testing.kg сайтынан, ушул отчеттун Тиркемесинен тапса болот).

ОБЖУБ-2014 изилдөөсүнө кыргыз, орус жана өзбек тилдеринде билим берген мектептер тартылып, мугалимдерди анкеталоо да кыргызча (302 мугалим), орусча (143 мугалим) жана өзбекче (49 мугалим) жүргүзүлдү.

Мугалимдерди анкеталоонун максаты - педагогикалык кадрлар окуучулардын билим алуу жетишкендиктерине кандай таасир тийгизгенин аныктоо болуп эсептелген. Мугалимдерди сурамжылоо окуучулар тест тапшырып жаткан мезгилде өткөрүлдү.

Анкета эки бөлүмдөн турду. Биринчи бөлүмгө мугалимдин өзү жөнүндөгү суроолор, экинчи бөлүмгө окутуу практикасы менен мугалим сабакта колдонгон усулдар жөнүндөгү суроолор кирген.

Мугалимдин инсандыгы

Анкеталарды талдоонун жыйынтыктары жалпы өлкө боюнча башталгыч мектеп мугалимдеринин 96.6%ы аялдар, эркектердин үлүшү – 2.2%. Эркек мугалимдердин эң көп саны өзбек тилинде окуткан мектептердин башталгыч класстарында (4.1%), кыргызча окуткан мектептерде алар бир аз азыраак (3.5%). Башталгыч класстарда иштеген эркек мугалимдер орус мектептеринде эң аз (1.3%). Мындай жагдай көп жылдан бери сакталып келет, акыркы 5 жылдын ичинде башталгыч мектептин гендердик курамында көзгө урунар өзгөрүүлөр болгон жок.

Мугалимдик кесипти тандоо себептери жөнүндөгү суроого бир нече вариант жооптон бирөөнү тандаш керек болчу. Дээрлик баары, т.а. башталгыч мектеп мугалимдеринин 92.7%ы балдар менен иштөө жаккан үчүн мугалимдик кесипти тандаганына *толук макул* болушту. Башталгыч мектептин бир аз азыраак мугалими (72.5%) мугалимдик кесипке

шыгы бар болгон үчүн тандаганына *толук макул* болушту. Башка айтымдар суралгандар үчүн кыйын болду: башталгыч мектеп мугалимдеринин 40%дан ашыгы жооп беришкен жок. Башталгыч мектеп мугалимдеринин жарымынан көбү (52.6%) өздөрү жашаган жерде башка иш табыш кыйын болгонуна *толук* же *жарым-жартылай* макул болушуп, алардын дээрлик 10%ы ылайыктуу иш табылса, кесибин алмаштырууга даяр экенин билдиришти. Мугалимдердин 30%ына жакыны материалдык кызыкчылыктан улам мугалим болуп иштегенин моюнга алышты.

2009-жылы материалдык кызыгууну кесипти тандоонун себеби катары башталгыч мектеп мугалимдеринин 16.8%ы гана айтышкан. Бул Кыргызстанда, өзгөчө өлкөнүн түштүгүндө, жумуш табуу кыйын болуп калганын көрсөтүп турат. Муну өзбек тилдүү мектептердин мугалимдери берген жооптор ырастап турат: мугалимдердин 26.5%ы мугалимдик кесипке шыктанбаганын, ошондой эле саны жашаган жеринде иш табуу кыйын экенин моюнга алышты. Аларга кыргыз мектептеринин 23.2% мугалимдери жана орус мектептеринин 12.6%ы кошулушат.

Башталгыч мектептин мугалимдеринин көпчүлүгүнүн жогорку (76.1%) же атайын орто педагогикалык (18.8%) билими бар. Калгандары орто (1.6%), же педагогикалык эмес атайын орто (0.8%), же педагогикалык эмес жогорку (0,6%) билимге ээ. Жогорку педагогикалык билимдүү мугалимдердин эң көп саны өзбек тилдүү мектептерде иштейт (85.7%), бирок аларда тийиштүү билими жок мугалимдер да эң көп (6.1%ынын орто билим эле бар). Орус мектептерде жогорку педагогикалык билими бар мугалимдер бир аз азыраак (77.6%), бирок мында тийиштүү билим жок мугалимдер да жокко эсе (1.4%ы орто же педагогикалык орто билимдүү). Кыргыз тилинде окуткан мектептерде педагогикалык жогорку билими бар 73.8% мугалим жана педагогикалык орто билими бар 22.2% мугалим иштейт. Кыргыз мектептериндеги мугалимдердин 2.3%ы тийиштүү билимге ээ эмес.

Мугалимдерди анкеталоонун жыйынтыктары көрсөткөндөй, акыркы 5 жылдын ичинде башталгыч мектептин мугалимдеринин орточо жаш-курагы бир аз өзгөрдү. Суралган мугалимдердин арасында 66.4%ынын педагогикалык стажы 15 жылдан ашык, бул, 2009-жылкыга караганда (81.3%), болжолу менен 12.2%га азыраак. Бирок, 2009-жылга салыштырмалуу, 4 жылдан 15 жылга чейин иштеген мугалимдердин пайыздык үлүшү кыйла өстү (26.5%). 2009-жылы алар 16.8%ды түзгөн. Башталгыч мектепте 4 жылдан аз иштеген мугалимдердин саны да көбөйдү. 2009-жылы алар 1.9% болсо, 2014-жылы 6.5% болду. Демек, акыркы 5 жылдын ичинде башталгыч мектепке жаш кадрлар көбүрөөк келди. Эң көп жаш мугалимдер кыргызча окуган мектептерге келди: бул жерде мугалимдердин дээрлик 16%ынын стажы 7 жылдан аз. Орус тилде окуткан мектептерге мындай мугалимдердин 11.2%ы келди. Жаш мугалимдердин эң аз саны өзбек тилдүү мектептерде иштейт (2%).

“Сизде өз дасыгыңызды өстүрүүгө мүмкүнчүлүк барбы?” деген суроого төмөнкүдөй жооптор берилди. Башталгыч мектеп мугалимдеринин 90.3%ы өз дасыгын курстардан жогорулата аларын белгилешти. Дасык өстүрүүнүн башка түрлөрүнө алар анча ишене беришпейт: башталгыч мектеп мугалимдеринин төрттөн биринен көбү дасык жогорулатууну өз алдынча билим өстүрүүгө жана мектептин методикалык секциясында иштөөгө байланыштырбайт. Методикалык секциянын өзүн карасак, мугалимдердин көпчүлүгү (74.9%) секциянын отурумдары алардын мектебинде көп (айына бир жолу) өткөрүлөрүн айтышты. Эгерде бул суроонун жоопторун окутуу тилдеринин өнүгүнөн карасак, анда жыйынтыктар дээрлик бирдей экени көрүнөт.

Башталгыч мектептин мугалимдери өз дасыгын жетиштүү ченемде өстүрө албай жатканынын дагы бир себеби катары мугалимдердин аткарган иши өтө көп болгондугун айтса болот. Анкеталарга ылайык, 2009-жылга салыштырганда, ашыкча иш жүктөлгөн башталгыч класс мугалимдери көбөйдү. Алардын 63.2%ы эле бир класста иш алып барат, 27.1%ы бир эле мезгилде 2 башталгыч классты жетектеп, калгандары (дээрлик 10%ы)

орто мектепте да сабак беришет. Мындай жагдайды биз 2009-жылы да байкаганбыз. Анда 1-1.5 ставкага иштеген мугалимдердин пайыздык үлүшү 72.9%ды түзгөн, калгандарынын жүктөлгөн иши мындан көп болгон. Бул, арийне, окутуу сапатынын жана педагогдор дасыгынын жогорулашына шарт түзбөйт. Анын үстүнө акыркы 5 жылдын ичинде башталгыч мектепке көп жаш мугалимдер келди.

Анкеталоонун жыйынтыктары боюнча, эң чоң жүк орусча окуткан мектептердеги мугалимдерде: алардын 29.4%ы гана башталгыч мектепте бир эле классты жетектегенин айтышты, 57.3%ы 2 башталгыч класста иш алып барганын, калгандары башталгыч мектепте да, орто мектепте да сабак бергенин билдиришти. Өзбек тилинде окуткан мектептерде мугалимдердин 93.9%ы бир эле башталгыч класста иштешет. Кыргыз тилдүү мектептерде 1 класста иштеген мугалимдер 74.2%, ал эми 16.2%ы – эки башталгыч класста иштейт.

Мугалимдерге ашыкча милдет жүктөлгөнү алардын сабакка даярдануу убактысынын азайышына алып келет. “*Күн сайын сабакка даярданууга сиздин канча убактыңыз кетет?*” деген суроого айрым мугалимдер анкетада сабакка даярданууга бир күндө бир сааттан аз убакыт кетиргенин белгилешти, бирок мугалимдердин көпчүлүгү буга күнүнө бир сааттан көп убакыт кетээрин айтышты. Орус мектептериндеги көбүрөөк иш жүктөлгөн мугалимдер сабакка даярдануу үчүн азыраак убакыт бөлө алышат: 77.6%ы гана сабакка даярданууга бир сааттан көбүрөөк убакыт кетирерин айтышты.

Предмет боюнча факультативдик сабактарды же ийримдерди өткөргөн мугалимдер көп эмес. Текст окуу боюнча мындай сабактарды өткөргөн-өткөрбөгөнү жөнүндөгү суроого мугалимдердин 60,9%ы гана оң жооп беришти. Мугалимдердин 67.6%ы математика боюнча факультативдерди, жарымынан азы (44.9%) мекен таануу боюнча кошумча сабак өткөргөнүн айтышты. Ал эми жаңы окуу планы боюнча, 2010-жылдан тартып, башталгыч мектепте аптасына 1 эле мекен таануу сабагы калды.

“*Окуу китебинен башка кошумча адабияттардан пайдаланасызбы?*” деген суроого мугалимдердин басымдуу көпчүлүгү “*ооба*” деген жоопту тандашты. Белгилей кетчү нерсе, кошумча адабияттарды мугалимдер мекен таануу сабактарында эң аз пайдаланышат. Бирок дал ушул сабактарда энциклопедиялар менен илимий-популярдуу жана таанып билүүчүлүк адабияттар абдан керек да.

“*Сабакка даярдануу үчүн методикалык адабияттан пайдаланасызбы?*” деген суроого мугалимдердин 90%дан ашыгы окуу жана математика жөнүндө “*ооба*” деп жооп беришти. Мекен таануу сабактарына даярданууга методикалык адабияттарды пайдаланганын алардын 78.5%ы гана белгиледи. Бир чети, бул дал ошол, мекен таануу боюнча мындай адабияттар жетишсиз болгону менен түшүндүрүлөт. Башка жагынан, бул башталгыч мектеп мугалимдери өз дасыгын өз алдынча өстүрүү менен аз алек болушаарын көрсөтүп турат: мугалимдердин 19.8%ы методикалык адабияттарды колдонуунун эч кажети жок деп ойлошот. Жарымынан көбү методикалык жактан кыйынчылыктарга окуу боюнча да (68.6%), мекен таануу боюнча да (61.9%) учурабайт деди. Ошону менен бирге мугалимдердин болжолу жарымында (53.6%) 4-класс окуучуларына математикадан сабак берүүдө методикалык кыйынчылыктар пайда болот. Анкеталоонун жыйынтыктары мугалимдерге керектүү методикалык адабияттарды табуу кыйын экенин көрсөттү. Керектүү колдонмолорду издеп табуудагы кыйынчылыктарга орус мектептериндеги мугалимдерге караганда кыргызча окуткан мугалимдер кыйла көп дуушар болору аныкталды (орусча окуткандардын 64.3%ы, кыргызча окуткандардын 82.5%ы бул кыйын болгонун билдиришти). Сурамжылоонун жыйынтыктарына ылайык, математика боюнча методикалык колдонмолор айрыкча кыргыз жана өзбек тилдеринде жетишпейт: мугалимдердин 67%ы математика сабактарына даярданганда методикалык жактан кыйыналышканын айтышты.

Сабактардагы практика

Колдонулуучу билим берүү ыкмалары жөнүндөгү суроолордун ар бирине мугалимдер ошол ыкманы канчалык көп колдонгонун белгилеши керек болгон (*эч качан, кээде, көп учурда*).

Берилген жооптордон башталгыч мектептеги **окуу** сабактарында мугалимдер эң көп учурда окуучулардан үн чыгарып окууну (87.7%), өтүлүп жаткан чыгарманы талкуулоону (88.9%), окулгандар жөнүндө өз оюн билдирүүнү (83.2%), чыгарманы кыскача кайталап айтууну (75.3%) суранышканы көрүнүп турат. Ошол эле мезгилде суралган мугалимдердин 55.9%ы гана *көп учурда* окуучуларын өз көз карашын түшүндүрүп берүүгө, 65.4%ы *көп учурда* окулган текст боюнча мугалимге же классташтарына суроо берүүгө шыктандырып, 40.3%ы *көп учурда* окуучулар менен чакан топтордо иш уюштуруп, 41.7%ы *көп учурда* окуучулар менен алар өз алдынча окуган чыгармаларды талкуулашат. Башталгыч класстын мугалимдеринин 46.2%ы *көп учурда* окуучуларга окуу боюнча атайын дептерлерге бир нерсе жаздырышат.

Мекен таануу сабактарында, мугалимдердин жоопторуна ылайык, окуучулардын эң көп жасаганы – мугалимдердин суроолоруна жооп берүү (93.7%) жана өтүлгөн материалды талкуулоо (92.1%). Кыйла сейрегирээк учурларда окуучулар өздөрү суроо бере алышат (62.1%) же бири-биринин суроолоруна жооп бере алышат (65.6%). *Көп учурда* окулуп жаткан параграфты кеңири (70.0%) же кыскача (61.7%) кайталап айтып берүү колдонулат. Ал эми мекен таануу сабактарында тажрыйба жасоо өтө сейрек болот (11.1%), чанда гана экскурсиялар уюштурулат (*“көп учурда”* деп мугалимдердин 9.3%ы жооп берди), өтүлүп жаткан материалдар боюнча кошумча адабияттардан же интернет булактардан пайдалануу да сейрек болот (24.9%). 4-класстын окуучулары чакан топтордо аз иштешет (36.0%), өз алдынча долбоорлордун үстүндө дээрлик иштебейт десе болот (8.1%). Аларга окулуп жаткан материал кошумча адабияттар же интернет булактар чанда гана сунуш кылынат (20.2%). Мекен таануу боюнча билим алууда кыйынчылыкка туш болгон окуучулар менен жеке же кошумча иштерди мугалимдердин жарымынан азы өткөрүшөт.

Атайын жабдыктардан мекен таануу сабактарында *көп учурда* карталар, таблицалар жана жеке иш үчүн карточкалар гана колдонулат. Суралган мугалимдердин 34.0%ы – приборлорду, 61.3%ы – препараттар менен муляждарды, 55.3%ы – фильмдер менен слайддарды, дээрлик 90%ы – компьютердик окутуучу программалар менен интернетти эч качан колдонушпайт.

Математика сабактарында, мекен таануу сабактарындай эле, окуучулардын эң көп кылганы – мугалимдин суроолоруна жооп берүү (91.5%). *Көп учурда* алар маселе чыгарышат (86.0%) жана туюнтма түзүшөт. Ал эми берилген шартка өз суроосун түзүүнү окуучулардан кыйла сейрегирээк сурашат (60.9%), маселеде берилген жагдайды схеманын же сүрөттүн жардамы менен моделдөөнү, тапшырманын бул түрү математика окуу китептеринде бар болгонуна карабай, 4-класстын окуучулары андан да сейрек жасай алышат (47.8%). Окуучулар математика сабактарында чакан топтордо да сейрек иштешет, ошондой иш *көп* уюштурулганын мугалимдердин 44.9%ы гана айтты. Математиканы окуу кыйын болгон окуучулар менен башталгыч мектептин мугалимдеринин 67.4%ы гана жекече ишти *көп* жүргүзүп, 54.7%ы кошумча сабак өткөрүшөт. Калгандары муну кээде кылганын же эч качан кылбаганын белгилешти.

Кошумча жабдыктардан математика сабактарында *эң көп* колдонулганы жеке иш үчүн карточкалар (98.0%), сызгычтар (97.8%) жана таблицалар (96.0%). Бир катар мектептерде математика сабактарында бурчтук, циркуль, палетка жана геометриялык фигуралардын даяр моделдери жок. Дээрлик бардык жерде (90.7%) компьютерлер пайдаланылбайт.

4-класстын окуучуларын баалоо жөнүндөгү суроолорго жооп катары мугалимдер анкетада келтирилген айтымдардын тушуна *макул эмес, макул, жарым-жартылай макул же толук макул* экенин белгилеши керек болгон.

Анкеталарды талдоо көрсөткөндөй, дээрлик бардык башталгыч мектеп мугалимдери учурдагы баалоо негизинен окуучуларды сабактарга такай даярданып турууга шыктандыруу үчүн керектиги жөнүндөгү айтымга же *толук* (92.5%), же *жарым-жартылай* (6.1%) *макул* болушту. Баалоо ата-энелерге балдарынын жетишкендиктери жөнүндө маалымдап туруу үчүн керектигине 76.9%ы *толук макул*, дагы 17.0%ы *жарым-жартылай макул* болушту. Ал эми учурдагы баалоо, эң алды, мугалим өзүнүн окутуу стратегиясы менен тактикасын кандай курууну билиши үчүн керек деген айтымга *толук макул* болгондон 62.3%ы, *жарым-жартылай макул* болгондор 25.1%ы түзүштү. Окуучуга жообу (иши) үчүн баа коюуда мугалимдер биринчи кезекте бар болгон баалоо чен-өлчөмдөрүнө карашат (76.1%ы – *толук*, 20.2%ы – *жарым-жартылай макул*). Көп учурда баалар бир окуучунун жообун башкаларынын жоопторуна салыштыруунун негизинде коюлат (62.3%ы *толук макул*, 23.1%ы *жарым-жартылай макул*). Бирок окуучунун бул сабактагы ийгилигин (ишин) анын ушул эле сабак боюнча мурунку сабактардагы ийгиликтери менен салыштыруу маанилүү деп эсептеген мугалимдер да бар (*толук макул* – 71.5%, *жарым-жартылай макул* – 20.2%).

4-класстын окуучуларын баа койбой баалоо кандай жүргөнү жөнүндөгү суроолорго берилген жооптор эч кандай корутунду чыгарууга мүмкүнчүлүк бербейт.

“Класстан окуучулар предмет боюнча көп төмөн баа алганда, бул жагдай, эң алды, кимге тиешелүү?” суроосуна мугалимдердин көбү: “Ата-энелерге, балдарын катуураак көзөмөлдөө үчүн” деген жоопту тандады (80.8%ы *толук*, 15.8%ы *жарым-жартылай макул*). Бир аз азыраак мугалимдер бул окуучулар үчүн сабакка жакшыраак даярданыш керектигинин белгиси деп эсептешет (79.8%ы *толук макул*, 16.4%ы – *жарым-жартылай*). Бул мугалим үчүн өзүнүн окутуусуна өзгөртүү киргизиш керектигинин белгиси деп эсептегендер эң аз болду (*толук макул* – 65.4%, *жарым-жартылай макул* – 27.7%). Чындыгында болсо учурдагы баалоонун төмөн жыйынтыктары, биринчи кезекте, мугалимге даректелиши керек.

“Сиз окуучулар менен кайсы окуу китеби боюнча иштейсиз?” деген суроого мугалимдер анкетада келтирилген тизмеден керектүү китептерди белгилешти, же өздөрү урунган, бирок тизмеде жок китептердин аттарын жазышты. Анкеталарды талдоо орус жана кыргыз тилдериндеги мектептер такыр башка окуу китептери боюнча иштегенин көрсөттү. Кыргыз мектептеринде окуу боюнча дээрлик бардык жерде (93.7%) “А. Токтомамбетова. Адабий окуу” китеби, орус тилинде окуткан мектептерде “М.В. Голованов, В.Г. Горецкий, Л.Ф. Климанова. Родная речь” окуу китеби (93.7%) колдонулат. Бул окуу китептери бирдиктүү программага ылайык келбейт, окуу тексттеринин көлөмү жана тандалышы боюнча эки башка. Математика боюнча орус мектептеринде көбүнчө “М.И. Моро ж.б. Математика 4-класс (2 бөлүк)” окуу китеби боюнча, кыргыз тилдүү мектептер “И.Б. Бекбоев, Н.И. Ибраева. Математика 4-класс” окуу китеби боюнча иштешет. Мекен таануудан орус мектептерде эки китеп колдонулат: бир мектептерде ББИМ сунуш кылган З. Мамбетованын “Родиноведение” окуу китеби, башкаларында А.А. Плешакова, Е.А. Крючковаанын “Окружающий мир” россиялык окуу китеби (41.3%). Кыргызча окуган мектептерде З. Мамбетованын “Мекен таануу” китебин колдонушат. Ошентип, окуучулар ар кандай программалар боюнча иштешип, предметтер боюнча ар кандай билим алышат. Анын үстүнө аталган китептер менен окуучулар орто мектепте колдоно турган китептердин ортосунда дайыма эле улантуучулук байланышы болбойт.

“Сиздин мектепте китепкана иштейби?” деген суроого окуучулардын дээрлик баары (95.3%) оң жооп беришти. Ошентсе да, өлкөбүздө китепканалар иштебеген, демек, мугалимдер үчүн да, окуучулар үчүн да китептер жок болгон мектептер (чамасы 5%дай) бар экенин айта кетүү керек. Мындай мектептерде мугалимдердин да, окуучулардын иштөө шарттарын канааттандыруу деп эсептөө мүмкүн эмес.

Китепканалар иштеген мектептерде көп учурда окуу китептери гана бар. Бардык эле жерде башталгыч мектеп үчүн көркөм адабияттар жок (85.0%ында), мектептердин 64.0%ында гана – энциклопедиялар, 67.8%ында - сөздүктөр, 44.1%ында гана башталгыч мектеп үчүн илимий-популярдуу адабияттар бар. Б.а. 4-класстын окуучуларынын таанып билүү муктаждыктарын канааттандыруу үчүн Кыргызстандын мектептеринин жарымынан көбүндө шарт түзүлгөн эмес. Окуучулардын текст окуу, математика жана мекен таануу боюнча төмөн жыйынтыктарын көп жагынан мына ушулар менен түшүндүрсө болот.

Анкеталарды талдоо ар бир бешинчи мектепте мугалимдер үчүн методикалык адабияттар да жок экенин көрсөттү. Кантсе да, акыркы 5 жылдын ичинде методикалык адабияттар жагдайы бир аз жакшырды. 2009-жылы башталгыч мектеп мугалимдеринин 69.2%ы гана мектеп китепканасында методикалык адабияттар бар деп жооп берген. 2014-жылы китепканада методикалык адабияттар бар же жок экендиги жөнүндөгү суроого башталгыч мектеп мугалимдеринин 79.4%ы оң жооп беришти.

Эң бир өкүнөрлүк маалыматтарды биз башталгыч мектептин мугалимдери “*Канча окуучуларыңыз бир окуу китебин пайдаланышат?*” деген суроого берген жоопторунан алдык. Жалпы өлкө боюнча окуу сабактарынан жеке өзүнүн окуу китеби 4-класстын окуучу-ларынын 56.1%ында гана бар, 15.8%ы бир окуу китебин экөөлөп, 25.7%ы үчөөлөп же андан көп болуп бирге пайдаланышат. Окуу боюнча китептери менен кыргыз мектептери баарынан начар камсыз кылынган (окуучулардын 46.0%ы гана жеке окуу китебине ээ), эң жакшы камсыз кылынган – өзбек тилдүү мектептер (85.7% окуучу). Орусча окуган мектептерде жеке окуу китеби окуучулардын 67.1%ында бар.

Математика боюнча жеке окуу китебине 4-класстын окуучуларынын 67.8%ы ээ, 22.3%ы бир китепти үч же андан көп окуучу болуп бирге пайдаланышат. Ар кайсы тилде окуткан мектептер математика окуу китептери менен дээрлик бирдей камсыз кылынган. Кыргызча окуган мектептерде окуучулардын 64.2%ында жеке окуу китеби бар, 22.8% бир китепти үчөөлөп же андан көп болуп бирге пайдаланышат. Өзбек мектептеринде 4-класстын окуучуларынын 61.2%ында жеке китеби бар, 20.4%ында бир китеп үч же андан көп окуучуга туура келет. Орусча окуткан мектептерде 69.2% окуучулар өзүнүн жеке окуу китебин, 21.7%ында үч же андан көп окуучуга бир окуу китеби туура келет.

“Мекен таануу” боюнча окуучулардын 52.6%ында жеке окуу китеби, 16% учурда эки окуучунун бир китеби, 28%ынан көбүндө үч же андан көп окуучуга бир китеп туура келет. Бул предмет боюнча окуу китептери менен өзбек мектептер эң начар камсыз кылынган (окуучулардын 44.9%ы жеке окуу китебине ээ, 26.5%ы дагы эки же андан көп окуучу менен бирге бир китепти пайдаланат). Кыргызча жана орусча окуган мектептерде жеке окуу китептери окуучулардын жарымынан бир аз көбүрөөгүндө бар, 4-класстын окуучуларынын дээрлик үчтөн бири үч же андан көп окуучу болуп бир окуу китебин урунушат. Мындай жагдай ушул предмет боюнча билим алуу жетишкендиктерине таасир бербей койгон жок.

5.2.1 Башталгыч класстын мугалимдеринин жоопторун талдоонун натыйжасы боюнча тыянактар

- Башталгыч мектептин мугалимдери – бул көпчүлүк учурда балдар менен иштегенди жакшы көргөн (92.7%) жана мугалимдик кесипке шыгы бар (72.5%) аял кишилер. Ошол эле учурда кенже класс мугалимдеринин жарымынан көбү (52.6%) өздөрү жашаган жерден башка иш табуу кыйын болгонун белгилешти.
- Кенже класстардын мугалимдеринин көпчүлүгү педагогикалык жогорку же орто атайын билимге жана 5 жылдан ашык стажга ээ. 2009-жылдан бери башталгыч мектепте жаш мугалимдердин пайыздык үлүшү өскөнү кубандырат: педагогикалык стажы 5 жылдан аз мугалимдердин саны 5%га, стажы 4-15 жыл болгон мугалимдердин саны 10%дан ашык көбөйдү.
- Изилдөөгө катышкан мугалимдердин жарымынан бир аз көбүрөөгү (63.2%) бир эле башталгыч классты окутушат. Калгандарынын окутуу милдети кыйла оорурак:

мугалимдердин дээрлик үчтөн бири 2 башталгыч класста иш алып барат, айрымдары болсо орто мектептен да сабак беришет. Иши мынчалык көп болгондо мугалимдердин сабакка даярданууга да, артта калган окуучулар менен кошумча сабак өткөрүүгө да, өз билимин өстүрүүгө да чолосу тийбейт.

- Кенже класстардын мугалимдери көп учурда дасыгын курстарда, мектептеги ишинен толук бош болгондо өстүрө аларын белгилешти (90.3%). Ал эми жумуш убактысында дасыгын жогорулатуу алар үчүн кыйла кыйыныраак: 75.7%ы муну мектептеги предметтик секцияда, 71.5%ы гана өз алдынча жасай алышат.
- Сабакка даярдануу үчүн методикалык адабияттардан пайдалануу жөнүндөгү суроого дээрлик бардык мугалимдер оң жооп беришти. Бирок, ошол эле убакта, 76.5%ы керектүү методикалык адабият табуу кыйын болгонун белгилешти. Эң көп методикалык кыйынчылыктарга алар математика сабактарына даярданганда, азыраак – окуу сабактарына даярданганда учурашат. Окуучулардын тест жыйынтыктары аларда дал ушул, текст окуу жана түшүнүү жагынан чоң көйгөлөрү бар болгонун көрсөттү. Ошону менен бирге мугалимдердин 19.8%ы методикалык адабияттарды колдонуу алар үчүн кажет эмес экенин билдиришти.
- Текст окууга үйрөтүү методикасы жөнүндөгү суроолорго мугалимдер көп учурда эске тутуу менен жатка окууга багытталган ыкмаларды колдонгонун белгилешти. Сабактарда өтүлүп жаткан чыгарма көп учурда талкууга алынары жана окуучулар өз пикирин айтышары жөнүндө айтылган ойду окуучулардын тест жыйынтыктары ырастаган жок. 4-класс окуучулары корутунду жасоо, далил келтирүү, жалпылоо ж.б.у.с. жасоо керек болгон тапшырмаларды эң начар аткарышты, ал эми мунун баарысыз талкуу да, өз пикирин билдирүү да болбойт.
- Ошол эле эске тутуу жана жатка үйрөнүү ыкмалары мекен таануу сабактарында да көп колдонулат. Окуучулардын эң көп жасаганы (93.4%) – мугалимдин суроолоруна жооп берүү. Мугалимге же бири-бирине суроо берген учурлар кыйла сейрегирээк болот (60%дан бир аз көбүрөөк). Мугалимдер чанда гана экскурсия уюштурганын (82.6%), сабакта тажрыйба жасаганын (78.5%) билдиришти. Мекен таануу сабактарында мугалимдер интернет менен компьютердик окутуу программаларын гана эмес, кадыресе физикалык приборлорду жана препараттар менен муляждарды да колдонушпайт (алар 34.0% учурда жана 61.3% учурда колдонулбайт).
- Математика сабактарында да мугалимдин суроолоруна жооп берүү (91.5%), эрежелерди жаттоо (72.5%), андан тышкары типтүү маселелерди чыгаруу ыкмалары колдонулат. Ой жүгүртүүнү талап кылган тапшырмалар, мисалы, маалыматтарга карата башкача суроо берүү, маселени чыгаруунун башка жолун табуу, же болбосо маалымат ашыкча же жетишсиз болгон шартта маселе чыгаруу сабак учурунда өтө сейрек берилет же такыр берилбейт (www.testing.kg сайтындагы Тиркемедеги мугалимдердин жоопторун караңыз).
- Учурдагы баалоо жөнүндөгү суроолор мугалимдер баалоонун башкы максаты окуучуларга такай сабакка даярданууга түрткү берүү деп эсептегенин көрсөттү (92.5%). “Мугалим өз окутуу стратегиясы менен тактикасын кандай куруу керектигин билүү үчүн” деген жоопту мугалимдердин 66.4%ы белгиледи. Класста начар баалардын көп болушу, мугалимдердин пикиринде, эң алды ата-энелерди балдарын катураак көзөмөлдөөгө жана окуучуларды сабактарга жакшыраак даярданууга түртүшү керек. Акыркы кезекте гана бул мугалимдин өзүнүн окутуу жолдорун өзгөртүү керектиги жөнүндө ойлондурушу керек. Окуучунун жообуна (ишине) баа коюуда мугалим аны бар болгон баалоо чен-өлчөмдөрүнө же башка окуучулардын жообуна салыштырат. Бирок көп эле учурда (71.5%) мугалимдер анкетада окуучунун азыркы сабактагы жетишкендигин анын мурунку сабактардагы

жетишкендиктери менен салыштырып, ага өз билиминин деңгээлин аң-сезимдүү өстүрүүгө жардам бергенин билдиришти.

- Изилдөөгө катышкандардын жоопторун талдоо башталгыч мектепте окуу китептерин тартыш болгону көрсөттү. Предметтер боюнча жеке китептерине, мугалимдердин жоопторуна ылайык, окуучулардын 52,6-65.4%ы ээ. Ар бир класста окуучулардын төрттөн бири бир китепти үчөөлөп же андан көп болуп колдонушат. Айрыкча окуу боюнча китептер кыргыз мектептеринде (46% окуучулардын жеке китеби бар), мекен таануу боюнча окуу китептер өзбек мектептеринде (44.9% окуучулардын жеке китеби бар) жетишпейт.
- Мугалимдер мектеп китепканаларында илимий-таанып билүүчү жана маалымат алуучу адабияттар жетишпегенин билдиришти. Илимий-таанып билүү адабияттары кыргыз мектептеринде айрыкча аз: мугалимдердин 33.1%ы мындай адабияттар кыргыз тилинде, 53.1%ы – өзбек тилинде, 64.3%ы – орус тилинде бар экенин белгилешти. Мектеп китепканаларында адабияттын жетишсиздиги окуучулардын текст окуу боюнча гана эмес, мекен таануу жана математика боюнча билиминин деңгээлине да терс таасирин берди.

5.3 Төртүнчү класстын окуучулары үчүн анкеталардын жооптору

Тест аткаргандан кийин ар бир окуучу тест дептеринин аягында жайгашкан анкетанын суроолоруна жооп берди. Бардыгы сурамжылоого 5 871 окуучу катышты. Анкеталоо, тест сыяктуу эле, кыргызча (3 606 киши), орусча (1 692 киши) жана өзбекче (573 киши) өттү.

Өзү жөнүндө

“Сен бала бакчага бардың беле?” деген суроого окуучу анкетасынан сунушталган жооптордун бирин белгилеген. Окуучулардын жооптору азыркы 4-класстын окуучуларынын 70%дан көбү бала бакчага барбаганы жана мектепке чейинки тарбия жана билим алуу программасынан өтпөгөнү жөнүндө маалымат берди. Суралган окуучулардын 24.4%ы гана бала бакчага бир жылдан ашык барган. Бала бакчага баруу баланын инсандыгынын калыптанышына, балдар чөйрөсүндөгү социалдашуусуна, интеллектуалдык өнүгүшүнө таасир берген жана баланы мектепке даярдаган кубаттуу фактор болуп эсептелет. Ошон үчүн балдардын көбүндө бала бакчада үйрөтүүчү көндүмдөрдүн жоктугу, албетте, алардын төртүнчү класстын аягында жеткен билиминин деңгээлине таасир бербей койгон жок.

Баланын өнүгүшүнө эң көп үй-бүлө таасир этери белгилүү. 2014-жылдын изилдөөсүнө биринчи жолу окуучулардын билим алуу жетишкендиктерине ата-энесинин эмгек миграциясы кандай таасир бергендиги жөнүндөгү суроолор киргизилди. “Ата-энеңдин кимиси азыркы мезгилде башка шаарда (айылда, өлкөдө) иштейт?” деген суроого окуучулардын 62.9%ы гана “эч ким” деп жооп берди. Көпчүлүк учурда үй-бүлөдө жок болгону атасы (14.6%), сейрегирээк ата-энесинин экөө тең (9.4%). Дээрлик 8% баланын башка жерде энеси иштейт.

“Сен такай же көпчүлүк убакта ким менен жашайсың?” деген суроого суралгандардын 71.1%ы гана “ата-энем менен” деп жооп беришти, 12.7%ы “энеси менен гана”, 2.5%ы “атасы менен гана” жашайт. Анкеталоого катышкан 4-класстын окуучуларынын дээрлик ар бир онунчусу ата-энеси жок, башка туугандары менен турат. Кенже класстын окуучулары үчүн атасынын же энесинин үй-бүлөдө кыска убакытка да жок болгону чоң роль ойноп, баланын мектеп жетишкендиктерине терс таасир тийгизет.

Окуучулардын үйдөгү окуу шарттары

Анкетанын кийинки 3 суроосу окуучулардын **окуу үчүн керектүү шарттары** бар же жок болгонун аныктоого багытталган.

Окуучулар берген жооптордун негизинде 4-класстын окуучуларынын окуу шарттары жалпы өлкө боюнча, 2009-жылга караганда, начарлады деп тыянак чыгарса болот. 2009-жылы Кыргызстандын окуучуларынын көпчүлүгү – суралгандардын 79.1%ы – сабак

жасагыдай столу, 54.4%ы болсо сабак окуучудай өзүнчө бөлмөсү бар болгонун белгилешкен. 2014-жылы сабак жасай турган столу суралгандардын 67%ында гана, ал эми өзүнчө бөлмөсү окуучулардын 37.4%ында бар болуп чыкты. Компьютерлер болсо бир аз көбүрөөк болуп калды, эми алар 37.5% окуучуда бар (2009-жылы 23.3%ында гана болгон), 26.0%ы Интернетке чыга алышат (2009-жылы окуучулардын 17.1%ы).

Бирок окуучулардын жашоосунда компьютердик технологиялар жагынан бир аз жакшыруу болгону менен, бул процесс өтө жай жүргөнүн белгилеш керек. *“Төмөнкүлөрдү компьютерде канчалык көп жасайсың:”* деген суроого 4-класстын окуучуларынын 59.8%ы достору менен ар кандай сайттарда эч качан баарлашпаганын, 52,6%ы окуу үчүн керектүү маалымат издөө үчүн компьютерди эч качан колдонбогонун, 47,5%ы эч качан компьютердик оюндарды ойнобогонун айтышты.

4-класстын окуучуларынын көбү (70.8%) анкетасында өздөрүнүн жеке китептери бар болгонун билдиришти, бирок ошол китептердин арасында пайдалуулары, 2009-жылка караганда, кыйла азыраак болуп калды: энциклопедиялар жана окууда жардам болчу башка китептер окуучулардын 54.2%ында гана бар (2009-жылы алар 63.4% окуучуларда болгон). Анын үстүнө дээрлик эки эсе көп окуучу (57.7%) үйүндө “10 же андан аз китеп” болгонун көрсөтүштү (2009-жылы мындайлар 35.4% гана болгон), 4.5%ынын гана үйүндө 100дөн көп китеп бар (2009-жылы мындайлар эки эсе көп эле – 11.3%). Ошентип, 5 жылдын ичинде 4-класстын окуучуларына окууда жардам бере алчу китептердин саны үй-бүлөдө бир топ азайды.

Ошол эле мезгилде көпчүлүк 4-класс окуучуларынын үй-бүлөсүндө чаң соргуч (60.0%), импорттук кир жуугуч машина (56.0%), автомобиль (50.5%), жарымынын жеке кол телефону бар. Бир жагынан, бул маалымат 4-класстын окуучусу бар үй-бүлөлөрдүн анча жогору эмес материалдык абалы жөнүндө айтып турат. Экинчи жагынан, андан окуу үчүн керектүү китептер акыркы 5 жылдын ичинде ата-энелер үчүн балдарын окутуудагы мурункудай маанилүү шарт болбой калганын көрсө болот.

4-класстын окуучуларынын жоопторунан алардын окуу шарттары жалпы өлкө боюнча акыркы 5 жылдын ичинде кыйла начарлады деп тыянак чыгарса болот.

Кийинки 4 суроо ата-энелеринин же туугандарынын 4-класстын окуучуларынын окуусуна жасаган мамилесине тийиштүү болду. *“Үй-бүлөңдөн кимдир бирөө менен мектептеги иштериң жөнүндө канчалык көп сүйлөшсүң?”* деген суроого окуучулардын 56.7%ы гана “күн сайын” деген жооп вариантын тандашты. 2009-жылы болжолу менен ушундай эле сан болгон. Ал эми балдары менен мектептеги иштери жөнүндө эч качан сүйлөшпөгөн ата-энелердин саны дээрлик эки эсе көбөйдү (12.7%, 2009-жылы –7.1).

Суралгандардын 50.6%ы ата-энеси үй-тапшырма аткаруусун көп учурда көзөмөлдөөрүн билдиришти. 37.0%ы бул тууралуу “эч качан” деп жооп беришти. Ата-энеси баласынын окуусуна жардам берген учурлар болжолу ошончо: 51.5%ы тез-тез жардам берсе, 39.1%ы кээде жардам беришет. Демек, сабактын аткарылганын текшерүүгө же бул жөнүндө окуучудан суроого ата-энелердин жарымы убакыт табат. Бирок бала анын мектептеги жашоосуна такай кызыгуу болуусуна, үй тапшырмаларын аткарууга байланышпаган көйгөйлөрүнө да жардам берилип туруусуна муктаж. Ата-энеси мектептеги иштерине кызыкпаса, баланын окууга көңүлү аз келип калат. Ал эми ата-энеси анын ийгиликтери менен жолу болбогон учурларын тең бөлүшсө, бала жакшыраак окуйт.

Ата-энеси аны менен кошо фильмдер менен телекөрсөтүүлөрдү көрүп, китеп окуп, бардыгы жөнүндө сүйлөшкөн бала өзүн окууда да, жашоодо да алда канча ишенимдүү сезет. Тилекке каршы, ата-энелердин 25.4%ы гана муну көп жасашып, өлкөдөгү 4-класстын окуучуларынын ар бир бешинчисинин ата-энеси муну эч качан кылбайт.

Билим алуу жана мектеп предметтерин окуу практикасы

Бул бөлүмдүн биринчи бөлүгү (текст) окууга байланыштуу болгон. Окуп, окуганын түшүнө билүүнүн мааниси эбегейсиз зор. Биз текст окуп билим алабыз. Окумуштуулар далилдегендей, бала канчалык эрте окуй баштаса, ошончолук анын интеллекти эрте өнүгө баштайт жана, убакыттын өтүшү менен, мындай бала ошончолук жогору интеллектуалдык деңгээлге жете алат. Биздин 4-класстын окуучуларыбыз белгилегендей, алардын 58.8%ы мектепке чейин окуй алган.

Ушул бөлүм боюнча алынган төмөнкүдөй жыйынтыктар өтө карама-каршылыктуу. Окуучулардын дээрлик 72%ы китеп окугандан ырахат аларын белгилешти. Бирок ошол эле анкеталар акыркы 5 жылдын ичинде *“мектептен тапшырылганда гана окуган”* окуучулардын саны кыйла өскөнүн көрсөтүп турат (60.9%, 2009-жылы 36% болгон). Окуучулардын 80%дан ашыгы китеп окуу алардын жакшы көргөн иштеринин бири болгонун белгилегени менен, 70%дан азы бир нече мүнөттөн узак окуй алышат. 70%дан ашык окуучулар окуганы жөнүндө сүйлөшүүнү жана достору менен китеп алмашууну жакшы көрүшкөнүн белгилешти, бирок алардын 49.9%ы мектеп тапшырмаларын аткаруу үчүн гана окуганын айтышат. Окуучулардын 80%дан көбү окуганды жакшы көрүшкөнүн айтып, 31.1%ы гана буга күнүнө 1 сааттан көп убакыт бөлөт. Мындан чындыгында окуганды жакшы көргөн жана көп окуган 4-класстын окуучулары абдан аз экенин билсе болот.

Андан кийинки суроо 4-класстын окуучулары окуган тексттердин мүнөзү жөнүндө болчу. Анкеталоонун жыйынтыктары алар адабий тексттерди (аңгемелерди, жомокторду) көбүрөөк көңүлдөнүп окуганын көрсөттү: 51.7%ы аларды күн сайын окуганын айтышты. Бул тесттин жыйынтыктарына да толугу менен туура келет: 4-класстын окуучулары адабий текст менен, маалыматтык текстке караганда, жакшыраак иштей алышат. Анкеталарда окуучулар белгилегендей, *“Бир нерсе түшүндүргөн китептерди (спортчулар, ар түрдүү жаныбарлардын жашоосу, ар кандай өлкөлөр, буюмдардын кандай түзүлгөнү ж.б. жөнүндө)”* 4-класс окуучуларынын 26.9%ы гана *“көп”* тандайт. Журналдарды алар мындан сейрек окушат: аларды күн сайын окуганын 16.2%ы белгилешип, 37.8%ы журналдарды эч качан окубайт.

Анкетанын кийинки суроосу мектеп китепканасынан же башка китепканадан пайдалануу жөнүндө сураган. Анкеталардын талдап чыгуу 4-класстын окуучуларынын 18.7%ы эч качан китепканага барбаганын, 16.3%ы жылына бир нече жолу барганы көрсөтүп, 9%ы бул суроого жооп берген жок. Калган 56%ы китепканадан аптасына же айына бир жолу пайдаланганын айтышты. Бул төмөн пайыз да бизге бир аз ашыра көрсөтүлгөндөй өңдөнөт, анткени эмки суроого берген жообунда окуучулар бардыгы эле төртүнчү класста оңой окуй албасын айтышты.

Ар бир төртүнчү окуучу анкетасында окуганда көп жерин түшүнбөгөнүн белгиледи; 4-класстын окуучуларынын ар бир үчүнчү окуучусу жай окуйт; окуучулардын жарымы жөнүндө эле мугалимдер алар жакшы окуй алат деп айтышат; кырк окуучунун (класста болжолу ушунча окуучу болот) алтоо үчүн окуу сабагы эң кыйын. Андыктан окуучулардын 11.2%ы окуу сабактарында зеригип отурганын белгилегени таң калтырбайт.

Төртүнчү класстын аягында жагдайдын ушундай болгонун оор абал катары эсептөө керек.

Андан кийин суроо мектептеги окуу сабактарына тийиштүү болду. Окуучулар берилген айтымдарга канчалык макул болушканын белгилеши керек болчу. Жыйынтыктарды талдап чыгуу окуучулардын 81.0%ына окуу сабактары кызыктуу болгонун, бирок алардын 63.2%ы гана ал жакта окутулгандын бардыгын түшүнгөнүн көрсөттү. 17%ы көп учурда аларга окуу сабагында өтүлүп жаткан чыгарманы түшүнүү кыйын болгонун айтышып, дагы 23.3%ы үчүн окулуп жаткан чыгармаларда түшүнүксүз сөздөр көп. Ошентсе да, бир

нерсе түшүнүксүз болгондо, мугалимге жардам сурап кайрыларын айткан окуучулар көп болбоду.

Кийинки суроо сабак учурунда окуу көндүмдөрүн өстүрүү кандай жүргөндүгү жөнүндө болду. Блум таксономиясынын (1956) негизинде, окуучунун когнитивдүү ойлоосун – билүү менен түшүнүүдөн баштап, баа берүүгө чейин – бардык деңгээлдерин өнүктүрүү маанилүү. Ошентип, мугалим окуучулардан өз мамилесин билдирүүнү, окуганын талкуулоону жана турмуштан мисал келтирүүнү канчалык көп суранса, жогорку деңгээлдеги ойлоо жөндөмүнүн өнүгүүсүнө ошончолук өбөлгө түзүлөт. Окуучулардын жооптору мугалимдер, негизинен, билүүнү жана түшүнүүнү өнүктүрүүгө багытталган усулдарды колдонгонун көрсөтүп турат, бул болсо когнитивдүү ойлоонун эң төмөнкү деңгээли. Башкача айтканда, 2009-жылкыдай эле, окуу сабактарында окуучулардын, негизинен, тексттерди окуп, кайталап айтуусу жана мугалимдин суроолоруна жооп берүүсү орун алууда. Окуучулардын жарымына жакыны сабактарда көбүнчө үн чыгарып окушканын жана окуганын кайра айтып беришкенин белгилешти – 45.1% жана 41.9%. Алардын 53.1%ы гана *көп учурда* сабактан окулгандар жөнүндө өз пикирин айтып беришет. Окуганын *көп учурда* талкуулоого окуучулардын 40,3%ында гана мүмкүнчүлүк бар, ал эми үйдөн окугандары жөнүндө пикир алышуу мүмкүнчүлүгү – 43.9%ында. Көбүнчө (73.2%) сабак учурунда мугалим текстте кездешкен түшүнүксүз сөздөрдү чечмелейт. Ошентип, окуучуларда текст окууга кызыгуу бар болгону менен, сабактан өз кызыгуусун өрчүтүүгө алардын дайыма эле мүмкүнчүлүгү боло бербейт.

Кийинки төрт суроо **мекен таануу** сабактарына тийиштүү болгон. Интеграцияланган бул предмет өз ичине табигый илимдердин негиздерин камтыйт. Мамлекеттик стандартка ылайык, окуучу айлана-чөйрөдөн жандуу жана жансыз жаратылыш кубулуштарын байкоону, тыянак чыгарууну, өз оюн билдирүүнү жана талкуулоону үйрөнүүгө тийиш. Башкача айтканда, бул предмет боюнча окуучулар такай жаңы маалыматтарды алып турушу, ал турсун сабактан алган практикалык билимдерин пайдалана билүүгө үйрөнүшү күтүлөт. Демек, мекен таанууну окутууда билим берүүнүн жана окуп үйрөнүүнүн интерактивдүү усулдарын колдонуу абдан маанилүү.

Эгерде окуучулардын жоопторуна кайрылсак, мугалим көбүнчө алган билимдерди турмушта кантип колдонсо болорун өзү түшүндүрөт (63.6%), анан окуучулардан мекен таануу дептеринен иш жүргүзүүнү суранат (58.5%). 4-класстын окуучуларынын 43%ында гана *көп учурда* класста өтүлүп жаткан материалды талкуулоо болот, окуучулардын 35.8%ы гана *көп учурда* мугалимдин жетекчилиги алдында тажрыйба жасашат, 25.9%ы гана *көп учурда* географиялык карта менен иштешет, дагы 25.9%ына мугалим *көп учурда* өтүлүп жаткан материал боюнча кошумча адабияттарды же интернет булактарын сунуш кылат. 2009-жылдагыдай эле, үйдөн өз алдынча тажрыйба жасоону *көп учурда* окуучулардын 35.4%ына тапшырышат. Сабактан изилдөө үчүн мектепке кандайдыр бир материалды алып келүүнү *көп учурда* окуучулардын 25.1%ынан суранышат. Окулуп жаткан тема боюнча өз алдынча кошумча маалымат табууну *көп учурда* окуучулардын 41.7%ына сунуш кылышат. Ал эми *көп учурда* “Мекен таануу боюнча окуу дептериндеги” тапшырмаларды аткарууну 4-класстын окуучуларынын 60%дан көбүнө туура келет. Үй тапшырма аткарып жатып, окуучулардын 63.7%ы *көп учурда* тапшырылган параграфты окушат жана жаттап алганга аракет кылышат. *Көп учурда* параграфтан кийинки суроолорго жооп берүүгө да азыраак окуучуларга туура келет (47.2%). Ушундан көбүнчө мугалимдер балдардан жаңы материалды окуп, кайталап айтууну суранышканын билсе болот. Маалыматты механикалык түрдө кайталап берүү көп мезгилде окуучулардын тексттин маңызын түшүнө албагандыгына алып келет. Мындан оолак болуу үчүн мугалимдин окуучулар материалды канчалык эстегенин эмес, кандай түшүнгөнүн текшергени маанилүү. Ошентип, эгерде класста окуу жана кайталап айтуу басымдуулук кылса, окуучулар чыныгы турмушка даяр болбой калышы толук ыктымал.

Бирок, окуу сабактарындай эле, мекен таануу сабактарында да 4-класстын окуучуларынын жарымына жакыны көбүнчө окуу китебиндеги параграфты өз алдынча окушат жана кайра айтып беришет. Т.а. мекен таанууну окутууда да, негизинен, ойлоонун төмөнкү деңгээлдерин өнүктүргөн усулдарды колдонуу басымдуулук кылат.

Анкетанын андан кийинки бөлүмү **математиканы** окутуу жөнүндөгү суроолорду камтыган. Окуучулардын жоопторунан көп учурда математика сабактары жалпысынан бири-бирине абдан окшош болгонун болжолдосо болот. Сейрек учурда мугалим маселе же мисал ойлоп табууну (окуучулардын 41.5%ы гана бул *көп учурда* болот дешти), фигура түзүүнү, өлчөө жүргүзүүнү (39.9%) суранат, чанда гана окуучулар менен маселенин же мисалдын чыгарылышын талкуулайт (47.3%). Атугүл көңүлдөн эсептөөнү да 4-класс окуучулары аз жасашат (44.4%ы гана мунун *көп учурда* кыларын белгилешти). Бирок окуучулардын ошондой эле саны мугалим *көп учурда* окуучулардан, бир нерсе түшүнүксүз болсо, суроо берүүнү суранарын (48.7%) жана, окуучунун өзүнүн колунан келбегенде, тапшырманы аткарууга жардам берерин (51.2%) айтышканы кубандырды. Башкача айтканда, математиканы окутууда да мугалимдер окуучулардын жогорку деңгээлдеги ойлоо жөндөмдөрүн өстүрүүгө чанда гана түрткү беришет. Натыйжада окуучулардын 52.6%ы тактага чыгып маселе чыгаруудан коркорун айтып, 30.7%ы гана материалды түшүнүүдөн кыйналбаганын ишеним менен билдиришти.

Ошентип, бардык тармакта (текст окуу, мекен таануу, математика) мугалимдер жаңы материалды окуучуларга өздөрү түшүндүргөн ыкмаларды колдонууну оң көрүшүп, балдардан эстеп калууну жана кайталап берүүнү гана талап кылышат.

Мектеп жөнүндөгү суроолор

Анкеталоонун жыйынтыктары 4-класстын окуучуларынын 76.2%ы мектепке көңүлдөнүп барганына карабай, дээрлик 60%ы мектепте аларды классташтары да, чоңураак балдар да таарынтышканын айтып беришти.

“*Бардык үй тапшырмаларыңды аткарууга сен күнүгө канча убакыт кетиресиң?*” деген суроого окуучулардын көпчүлүгү үй тапшырмаларга аз убакыт бөлүшкөнүн айтышты: үчтөн бири (32.8%) “*20-30 мүнөт*” деген жоопту белгилешти. Дагы 26.4%ы бардык сабактарга күнүнө 40 мүнөт-1 саат кетиргенин белгилешти. 4-класс окуучуларынын 25%ы күнүнө 1 сааттан көп убакыт сабак жасашат. 14.8%ы бул суроого жооп беришкен жок.

5.3.1 4-класстын окуучуларынын анкеталарынан чыгарылган корутундулар

- 4-класстын окуучуларынын 70%ы бала бакчага барган эмес жана мектепке чейинки даярдыктан өткөн эмес. Тесттин жыйынтыктары баланын өнүгүшүндөгү аталган баскычтын анын андан ары билим алышы үчүн маанилүү болгонун тастыктады.
- Кенже класстын окуучуларынын билим алуу жетишкендиктерине көп учурда ата-энеси үйдөн алыс жерден жумуш издөөгө аргасыз болуп, балдарын туугандарынын карамагына калтырганы олуттуу таасир тийгизет. Окуучулардын 62.9%ы гана ата-энеси азыркы учурда үйдөн алыс жерде иштебегенин белгилешип, ар бир онунчусу ата-энеси менен эмес, туугандары менен жашайт.
- Кеңже класстын окуучуларынын жашоосунда ата-энесинин жана жакындарынын алардын жашоосуна болгон кызыгуусу жана ага катышуусу зор мааниге ээ. Суралгандардын жарымынан көбүрөөгү ата-энеси үй тапшырма аткаруусун көзөмөлдөп турганын билдиришти. 4-класстын окуучуларынын 56.7%ында гана күн сайын жакындары менен мектептеги иштери жөнүндө сүйлөшүү мүмкүнчүлүгү бар. 12.7%ы муну “*эч качан*” же “*дээрлик эч качан*” жасай алышпайт (анкетабыздын маалыматтары боюнча, сурамжыланган 4-класстын окуучуларынын ар бир онунчусу ата-энеси менен эмес, туугандары менен жашайт).
- Белгилей кетчү нерсе, 4-класстын окуучуларынын окуу шарттары жалпы өлкө боюнча акыркы 5 жылдын ичинде кыйла начарлады. 2014-жылы окуучулардын

2009-жылга караганда 12%га азыраагы үйүндө сабак жасагыдай столу, 22%га азыраагы өзүнчө бөлмөсү бар болгонун билдиришти. Бала окуу үчүн колдоно алган китептердин саны да бир топ азайды. 4-класстын окуучуларындагы Интернетке чыга алган компьютерлердин саны 3%га гана көбөйүп, бул окуучулардын билим алуу жетишкендиктеринин өзгөрүүсүнө жетишерлик таасир бере албайт.

- Окуучулардын бардык билим алуу чөйрөлөрүндөгү жетишкендиктерине текст окуу жана окуганын түшүнүү орчундуу таасир тийгизет. Окуучулар такай текст окуу аркылуу билим алышат. Анкеталоонун жыйынтыктары ар бир төртүнчү окуучу окугандарынын көп жерин түшүнбөгөнүн, бир нече мүнөттөн узак окуу ал үчүн кыйын болгонун; ар бир үчүнчү окуучу 4-класстан дагы деле жай окуганын; окуучулардын жарымы эле *текстти жакшы окуй алганы* үчүн мугалимдин мактоосуна татыганын; ал эми ар бир кырк окуучунун (бир класстагы окуучулардын болжолу орточо саны) алтоосу үчүн окуу сабагы эң кыйын болгонун көрсөттү. Окуучулардын 11.2%ы окуу сабактары алар үчүн кызыксыз болорун белгилегени таң калтырбайт. Тест жыйынтыктары анкетанын ушул жоопторуна толугу менен дал келет.
- Ошондой эле сурамжылоонун натыйжалары 4-класстын окуучулары илимий-таанып билүү китептери менен журналдардан көрө (аларды мектеп китепканасынан табыш кыйыныраак) көркөм тексттерди (аңгемелер, жомоктор) көп окуганын көрсөттү. Тесттин жыйынтыктарына ылайык, адабий тексттерди маалыматтык тексттерден жакшыраак окуп, түшүнүшөт.
- Окуучулар мекен таануу сабактарында эмне окулуп жатканын баары эле түшүнө бербесин белгилешти (63.7%). Көбү сабакта өтүлгөн нерселер жөнүндө көбүрөөк билүүнү каалап, өз алдынча кошумча адабият издешет. Окуучулардын жарымы сабак учурунда мугалим тажрыйбаларды сейрек көрсөтүп, окуучулардан тажрыйба жасоону сейрек суранганын, кайсы бир кубулушту байкоо үчүн экскурсияга чыгууну аз сунуш кылып, кошумча адабияттар боюнча чанда гана кеңеш берерин билдирди. Көбүнчө 4-класстын окуучулары окуу китебиндеги параграфты окушуп, кайталап айтышат (баарында эле жеке окуу китеби жок), параграфтан кийинки суроолорго жооп беришет жана дептерден тапшырма аткарышат. Окуучулар билдиргендей, үйгө да ошондой эле тапшырма берилет. Бул аларды табият таанууну окууга кызыктырбайт, жогорку жыйынтыктарга жетүүгө түртпөйт.
- Математиканы окутууга тийиштүү суроолорго окуучулардын жарымы тактага чыгып маселе чыгаруудан коркпогонун, мугалим аларга эреже жаттатканын айта алышты. Мугалим окуучулар менен кошо маселенин чыгарылышын талкуулаган, алардан фигура түзүүнү, өз алдынча маселе жана мисал ойлоп табууну суранган учурлар кыйла азыраак болот. Мындай ыкма окуучулардын предметти окууга жетиштүү түрдө шыктандырбаганы белгилүү.
- Мектептеги жагдайдын коопсуздугу жана жайлуулугу жөнүндөгү суроолорго окуучулардын көбү (70%дан көп) өз анкеталарында мектепте достору көп болуп, ал жакка көңүлдөнүп барарын белгилешти. Бирок, ошол эле учурда, 60%ы аларды классташтары да, чоңураак класстардагы балдар да таарынтышканын айтышты.

6. Корутундулар

Кыргызстан мектептеринин 4-классынын окуучуларынын окуу жана түшүнүү, математика, мекен таануу боюнча билим алуу жетишкендиктерин улуттук деңгээлде баалоонун (ОБЖУБ) жыйынтыктары төмөнкүдөй тыянактарды чыгарууга мүмкүнчүлүк берет:

- Башталгыч класстардын бүтүрүүчүлөрү бардык предметтик чөйрөлөр боюнча бир топ төмөн жыйынтыктарды көрсөтүштү. Окуучулардын 60%ынан ашыгы окуу

жана түшүнүүдөн, математикадан жана табият таануунун негиздеринен базалык деңгээлге жетишкен жок.

- Окуу жана түшүнүүдө жалпы өлкө боюнча базалык 2-деңгээлге жетпей калган окуучулардын эң жогорку пайызы байкалууда. 2014-жылы, 2009-жылга караганда, окуучулардын жетишкендиктеринин бир аз көтөрүлүшү белгиленди. Базалык (2) деңгээлге жетпеген окуучулардын пайыздык үлүшү 3.3%га азайып, 2007-жылдын деңгээлине жетти десе болот.
- Анкеталоонун жыйынтыктары көрсөткөндөй, ар бир төртүнчү окуучу окуп жатканда көбүн түшүнбөйт, ага бир нече мүнөттөн ашык окуш кыйын. Ар бир үчүнчү 4-класстын окуучусунун окуганы дале жай. Кырк окуучунун (класстагы окуучулардын демейки саны) алтооно окуу сабагы эң кыйын. Окуучулардын 11.2%ы окуу сабагында текст окуш алар үчүн кызыксыз экенин белгилегени мыйзам ченемдүү. Тест жыйынтыктары да буга дал келет. Текст окуу менен түшүнүү билим алуунун негизги куралы болгон соң, окуп-түшүнүүнүн базалык көнүмдөрүнө ээ болмоюн, кайсы болсо да мектеп предметинен жакшы натыйжага жетүү мүмкүн эмес.
- 2014-жылы окуучулардын математика боюнча жыйынтыктары 2009-жылга салыштырмалуу төмөндөп, дээрлик 2007-жылкы деңгээлге кайтып, андан ары бир аз төмөндөө тенденциясы да байкалууда. Базалыктан жогорку деңгээлдеги окуучулардын пайыздык үлүшүнүн да байкалуучу азайышы белгиленди (13.6%га). Окуучулардын болжолу жарымы орто мектепте математикадан жакшы окууну камсыз кылган деңгээлге жете алган жок.
- ОБЖУБ 2014 изилдөөсүндө жалпы өлкө боюнча эң начар жыйынтыктар дал математикадан белгиленген: эң төмөн алгылыктуу 2-деңгээлге жетпеген 4-класстын окуучуларынын пайыздык үлүшү 66.9%ды түздү. Окуу жана түшүүдө бул көрсөткүч – 65.3%, мекен таанууда – 61.7% болду.
- Мекен таануу боюнча жыйынтыктарынын 2009-жылы белгиленген жакшыруусунун ордуна 2014-жылы, математикадан азыраак даражада болсо да, начарлоо тенденциясы байкалды. Деңгээли базалыктан жогору окуучулардын саны да азайды. Жагдай 2007-жылдын деңгээлине кайтты. Окуучулардын көбү табият таануудан табигый илим мерчеминдеги предметтерди орто мектептен андан ары ийгиликтүү окуп кетүү үчүн керектүү болгон жетиштүү баштапкы билимдерге ээ эмес болуп чыкты.
- Изилдөөнүн жыйынтыктары 4-класстын окуучуларынын “Мекен таануу” курсунун бардык сунушталган багыттары (Жер жана Космос, Физикалык дүйнө, Жандуу жаратылыш) боюнча билимдери ар кайсы фактыларды эстеп калуу аракетине негизделип, чаржайыт болгонун көрсөттү. Башталгыч мектепте окуу курсунун баштан-аяк жүрүшүндө окуучулар жандуу жана жансыз жаратылыш жөнүндө чачыранды, өз ара байланышпаган билимдерди алышат. Мындай мамиле табийгат кубулуштары жөнүндө бирдиктүү түшүнүктүн калыптанышына шарт түзбөйт.
- Окуучулар аздыр-көптүр теориялык билимдерге ээ, бирок аларды практикада пайдалана алышпайт. Мектепте алган билимдер менен алардын турмушта пайдаланылышынын өз ара байланышына жетиштүү көңүл бурулбайт.
- Экспериментти пландоо, тажрыйбаны сүрөттөө, анын натыйжасын болжолдоо жана түшүндүрүү керек болгон тапшырмаларды аткаруунун төмөн пайызы мугалимдин демонстрациялык да, лабораториялык да экспериментти уюштуруп, өткөрүүгө көңүл кош мамиле жасагандыгын көрсөтүп турат.
- Кыргызстанда башталгыч мектеп окуучуларынын билим алуу мүмкүндүктөрүндө алардын жашаган жерине жана окуган тилине байланыштуу олуттуу теңсиздик өкүм сүрөт. Бардык дисциплиналарда эң жогорку жыйынтыктарды башкалаа окуучулары, эң төмөндөрүн айыл окуучулары көрсөтүштү. Облустук борборлор

менен чакан шаарлардагы окуучулардын жыйынтыктары ортодон орун алды. Орусча окуган мектептерде жыйынтыктар кыргыз мектептеринен өйдө болуп, эң начар көрсөткүчтөр өзбек тилдүү мектептерде белгиленди.

- Окуу жана түшүнүүдөн 2014-жылы жалпы өлкө боюнча көрүнгөн бир аз жакшыруу мектептердин бардык категорияларында байкалды. Болгондо да, жыйынтыктардын эң чоң өсүшү облустук борборлор менен чакан шаарларда белгиленди.
- Математика жана мекен таануу боюнча бардык мектеп категорияларында жыйынтыктардын төмөндөшү катталды. Эң чоң төмөндөө Бишкекте белгиленди.
- Математика жана мекен таануу боюнча, окутуу тилдери өңүтүнөн алгандагы 2014-жылкы изилдөөдө жыйынтыктарынын эң чоң төмөндөшү орус тилинде окуткан мектептерде болду, ал эми 2009-жылы алар эң чоң позитивдүү өзгөрүүлөрдү көрсөткөн эле. Окуу жана түшүнүү боюнча 2014-жылкы жыйынтыктар кыргыз тилинде окуган мектептерде да, өзбек тилинде окуган мектептерде да жакшырды. Ошол эле мезгилде орус мектептеринде бул жыйынтыктар 2009-жылдын деңгээлинде калды.
- 2009-жылдагыдай эле, 2014-жылкы изилдөөдө дээрлик бардык дисциплиналарда жана бардык текшерилүүчү баалоо стандарттар боюнча кыздар көрсөткөн жыйынтыктар эркек балдардыкынан жогору болду. Айырма анча чоң болбосо да, туруктуу байкалат.
- Өзбек тилинде окуган 4-класстын окуучуларынын окуу жана түшүнүү жыйынтыктары 2014-жылы бир аз оңолгонуна карабай, жалпы жонунан алганда өзбек тилиндеги билим алуу өлкөдө акыркы орунда турат.
- Облустардын көбү, 2009-жылга караганда, *окуу жана түшүнүү* боюнча 1- жана 2-деңгээлдеги жыйынтыктардын жакшырганын көрсөттү. Эң чоң оң өзгөрүүлөр Нарын облусунда (15%), Ош ш. (15%) жана Талас облусунда (14%) белгиленди. Нарын жана Талас облустарында текст окуунун жыйынтыктарынын туруктуу өсүшүн баса көрсөтүү керек. 2009-жылы башка облустарда жыйынтыктар төмөндөсө, аларда изилдөөнүн жүрүшү оң өзгөрүүлөрдү көрсөткөн. Баткен жана Ысык-Көл облустары 2009-жылкы деңгээлдеги жыйынтыктарды көрсөтүштү. 2014-жылы бир аз жакшыруу байкалганы менен, Ош жана Баткен облусундагы жыйынтыктар дале абдан төмөн бойдон калууда: 77% жана 78% (бул 2-деңгээлден ылдый).
- Кыргызстандын Нарын облусунан башка бардык облустарында *математика* боюнча жыйынтыктардын төмөндөшү орун алды. Эң чоң төмөндөө Ош облусунда белгиленип, Бишкек бардык аймактардын ичинен 3-4-деңгээлдерде эң чоң жоготууларга учурады, т.а. айтканда орто мектепке жакшы жана мыкты билимдер менен көчкөн балдардын саны 5 жыл мурункуга караганда дээрлик үч эсе азайды.
- Изилдөө ар кайсы аймактарда *мекен таануу* боюнча жагдай бирдей эмес экенин көрсөттү. Жалпы өлкө боюнча жыйынтыктар төмөндөгөнү менен, окуучулардын жетишкендиктери абдан түшүп кеткен аймактарды, терс өзгөрүүлөр анчалык билинбеген аймактарды жана, тескерисинче, акыркы убакыттын ичинде 1-2-деңгээлдердеги жыйынтыктар бир аз оңолгон аймактарды бөлүп караса болот. Жыйынтыктардын эң орчундуу начарлашы Бишкек ш. орун алды. Бирок, ошого карабай, мындагы көрсөткүчтөр дагы деле өлкө боюнча эң жогорку бойдон калууда. Жыйынтыктардын өтө чоң төмөндөшү Баткен жана Ысык-Көл облустарында болуп өттү. Жалал-Абад жана Ош облустарынын жыйынтыктары дээрлик ошол эле деңгээлде калды, ал эми Ош ш. менен Нарын облусунда жыйынтыктар кыйла өстү.

Мектеп администрациясы, мугалимдер жана окуучулар анкеталарына берилген жооптордун негизинде төмөнкүдөй корутундулар жасалды:

- Мектептердин 60%ынан ашыгында кенже класстардын мугалимдери жетишпейт. Башталгыч мектептердин жарымында дипломунда көрсөтүлгөн профиль боюнча иштебеген мугалимдер бар. Ошентип, башталгыч мектепте кадрлык мүнөздөгү көйгөйлөр орун алып, алар окуучулардын билим алуу жетишкендиктерине терс таасир берүүдө.
- Мектептердин материалдык камсыздалышы, администраторлордун айтымында, жакшыртууга муктаж. Китепканасы жок мектептер бар, окуу материалдарынын (башталгыч мектеп үчүн окуу китептери, окуу комплекстери) сан жагынан тартыштыгы же талапка жооп бербегендиги белгиленди. Администраторлор мектеп китепканаларында башталгыч мектеп үчүн илимий-таанып билүүчүлүк жана маалымат алуучулук адабияттар жетишсиз экенин айтышты.
- Башталгыч мектепте окуу китептери жетишпейт. Жеке өзүнүн китептери, мугалимдер айткандай, окуучулардын 52,6-65.4%нда гана бар. Ар бир класста окуучулардын төрттөн бири үчтөн же андан көп болуп бир китепти колдонушат. Айрыкча кыргыз тилинде окуган мектептер үчүн окуу китептери (46% окуучулар гана өз китебине ээ) жана өзбек мектептери үчүн мекен таануу окуу китептери (балдардын 44.9%ы гана жеке китепке ээ) жетишпейт.
- 61%-70% мектептерде табият таануу сабактарына керек приборлор, муляждар, минералдар топтомдору, лабораториялык жабдуулар жок. Мектептердин жарымынан көбүндө компьютерлер, Интернетке чыгуу мүмкүнчүлүгү, көрмө магнитофондор менен проекторлор, башталгыч мектеп үчүн окуу фильмдери жок болуп, интерактивдүү такталар башталгыч мектептердин 10%дан азында бар.
- Мектептердин жарымында мугалимдер үчүн методикалык адабияттар жетишсиз, өзгөчө кыргыз жана өзбек тилдеринде. Орус тилинде окуткан мектептер да методикалык адабияттар менен 65.2%га гана камсыз кылынган. Методикалык адабияттардын бар болушу өзгөчө маанилүү, анткени мектептерде окутуу тажрыйбасы жок же дипломдогу профили туура келбеген мугалимдерди саны көбөйдү.
- Мугалимдердин жооптору боюнча, изилдөөгө катышкан мугалимдердин 63.2%ы гана башталгыч мектепте бир эле класс менен иштейт. Калгандарынын аткарган окутуу иши кыйла чоң: мугалимдердин дээрлик үчтөн бири 2 башталгыч классты жетектеп, кээ бири болсо орто мектептен да сабак беришет. Милдети мынчалык көп болгондо мугалимдердин сабактарга даярданууга да, артта калга окуучулар менен кошумча сабак өтүүгө да, өз билимин өстүрүүгө да жетиштүү убактысы жок.
- Мугалимдердин жоопторунан алар өз дасыгын өстүргөнү, заманбап методикалык адабияттардан пайдаланганы, сабактарда окутуунун ар кандай стратегияларын колдонгону, окууга алы жетпеген окуучулар менен бардык предметтерден кошумча сабак өткөнү, факультативдер менен ийримдерди алып барганы көрүнүп турат, бирок тесттин жыйынтыктары жасалган аракеттер үзүрлүү болгонун ырастабайт.
- Мугалимдер өз анкеталарында окуу, математика, мекен таануу сабактарында ар кандай стратегияларды, анын ичинде интерактивдүүлөрүн, колдонгонун айтышат. Бирок тесттин жыйынтыктарына ылайык, окуучулар көрсөткөн билимдер менен билгичтиктер сабактарда жаттоо, эстөө, типтүү тапшырмаларды үлгү боюнча аткаруу стратегиялары көбүрөөк колдонулганы жөнүндө күбөлөндүрүп турат. Мисалы, экспериментти пландоо, тажрыйбаны сыпаттоо, анын жыйынтыгын болжолдоо жана түшүндүрүү керек болгон тапшырмалардын аткарылыш пайызы төмөн болгону мугалимдин демонстрациялык да, лабораториялык да экспериментти уюштуруу менен өткөрүүгө көңүлү мамиле жасаганын көрсөтүп турат.
- Изилдөө окуучулар пикирин билдирүүнү, далил келтирүүнү, тыянак чыгарууну талап кылган тапшырмалардын суроолоруна жазуу түрүндө жооп бере

албагандыгын көрсөттү. Ал турсун текстте билдирилген ойду кыскача айтып берүү же тексттен жөн эле үзүндү көчүрүп жазуу 4-класстын окуучуларынын өтө аз пайызынын колуна келет.

- Мугалимдердин анкетанын суроолоруна берген жооптору алар баалоону, эң алды, окуучуларды сабактарга такай даярданууга кызыктыруу жана ата-энелерге балдарынын ийгиликтери жөнүндө маалымдоо куралы катары көрүп, бирок андан өз окутуу стратегиясы менен тактикасын иштеп чыгуунун жана өзгөртүүнүн куралы катары пайдаланбаганы жөнүндө күбөлөндүрүп турат.
- 4-класстын окуучуларынын 75%ы балдар бакчасына барбай, мектепке чейинки даярдыктан өтүшкөн эмес.
- Ата-энелери алыс жерден жумуш издөөгө аргасыз болуп, балдарын туугандарына табыштап кеткени кенже класстын окуучуларынын билим алуу жетишкендиктерине олуттуу таасир берет. Балдардын 40%ы өз анкеталарында атасы же энеси, же экөө тең башка өлкөдө же шаарда иштегенин белгилешти. Он баланын бири *ата-энесиз, башка туугандары менен жашайт*.
- Анкеталоонун жыйынтыктары үй-бүлө балдардын жашоосу менен окуусуна анча деле катышпаганын көрсөттү. Балдардын 40%ы гана үй тапшырма аткаруусун ата-энеси көзөмөлдөп турганын белгилешти. 4-класстын окуучуларынын жарымына жакыны гана мектептеги иштери жөнүндө туугандары менен сүйлөшүүгө көп мүмкүнчүлүгү бар экенин айтышты. 12.7%ы муну *эч качан же дээрлик эч качан* жасай алышпайт. Мектеп администраторлору да ата-энелердин балдары окуган мектептин билим берүү деңгээлине аз кызыгышканын белгилешти.
- Айта кетчү нерсе, 4-класстын окуучуларынын окуу шарттары жалпы өлкө боюнча акыркы 5 жылдын ичинде кыйла начарлады. 2014-жылы, 2009-жылга караганда, окуучулардын 12%га азыраагы үйүндө сабак жасай турган столу жана 22%га азыраагы өзүнчө бөлмөсү бар болгонун белгилешти. Балдар окуу үчүн пайдалана алган китептердин саны да азайды. Интернетке чыга алган компьютерлердин саны 5 жылдын ичинде 4-класс окуучуларында 3%га гана көбөйүп, бул окуучулардын билим алуу жетишкендиктеринин деңгээлин өзгөртүүдө олуттуу роль ойнобойт.
- Мектептеги жагдайдын коопсуздугу жана ыңгайлуулугу жөнүндөгү суроолорго жооп берип жатып, окуучулардын көбү (70%дан көп) өз анкеталарына мектепте достору көп болуп, ал жакка жыргап барганын белгилешти. Ошол эле мезгилде дээрлик 60%ы классташтары жана улуураак балдар таарынтканын айтышты.

Окуучулардын *жыйынтыктарына таасир эткен факторлордун* арасынан бир катар эң маанилүүлөрүн бөлүп көрсөтсө болот:

- Билим алуудагы теңсиздик: окуучулардын жыйынтыктары баланын жашаган жерине жана окуган тилине көз каранды. Эң жогорку жыйынтыктар башкалаадан алынды, эң төмөндөрү – айыл жеринен, чакан шаардагы окуучулар ортоңку орунда турат. Орусча окуткан мектептерде жыйынтыктар, кыргызча жана өзбекче окуткан мектептерге караганда, жогору.
- Мектептердин мугалимдер менен камсыздалышы: мектептердин мугалимдер менен толук эмес камсыздалышы, дасыгы ылайыксыз, кесиптик деңгээли жетишсиз мугалимдердин көп болушу.
- Мектеп дисциплиналарына окутуунун бирдиктүү талаптарынын жоктугу: заманбап талаптарга ылайык стандарттар менен программалардын (куррикулумдардын) жоктугу. Бар болгон мамлекеттик стандарттар керектүү окуу китептери, окуу комплекстери жана кыргыз, орус, өзбек тилдериндеги окутуу үчүн зарыл болгон башка материалдар менен камсыздалбай, аткарылбай жаткандыгы.
- Мугалимдердин иши өтө көп болуп, ошондон улам өз дасыгын өстүрүү жана дасыктык мүнөздөмөдө коюлган бардык талаптарды аткаруу мүмкүн болбогондугу.

- Мектептердин окуу жабдуулары менен начар камсыз кылынышы: мекен таануу, математика, окуу жана башталгыч мектептеги башка предметтер боюнча натыйжалуу сабак өткөрүү үчүн зарыл болгон лабораториялар менен лаборатордук жабдуулардын, көрсөтмө куралдардын жоктугу.
- Окуу китептеринин жетишсиздиги жана бир түрдүү болбогондугу, кыргыз, орус, өзбек тилдериндеги сапаттуу, заманбап окуу китептери менен окуу комплекстеринин тартыштыгы.
- Мугалимдердин заманбап методикалык булактарга жана кесиптик жактан өсүүнүн башка булактарга жетүүдөгү кыйынчылыктары.
- Окуучулардын, айрыкча айыл жеринде жана кыргызча, өзбекче окугандардын, маалымат булактарына жетүү мүмкүнчүлүгүнүн чектелгендиги. Заманбап жана жаш-курагына ылайыктуу адабияттар (көркөм, маалыматтык, илимий-таанып билүүчүлүк, интернет булактары ж.б.у.с.) тартыш болгондуктан маалыматтын жетишсиздиги.
- Мугалимдер менен жалпы башталгыч мектептин натыйжалуу окутуу стратегияларын аз колдонгондугу.
- Башталгыч мектеп бүтүрүүчүлөрүндө текст окуу жана түшүнүү жагынан олуттуу көйгөйлөрдүн бар болушу. Натыйжада – орто мектептен окууда чоң кыйынчылыктар болорун күтсө болот.
- Ата-энелердин өз балдарынын билим алуу көйгөйлөрүнө аз көңүл бургандыгы.
- Баланын үйүндө билим алуу ресурстары жана окуу шарттары жетишсиз, ылайыксыз болгондугу.

7. Сунуштамалар

Изилдөөнүн жыйынтыгында жасалган корутундуларга таянып, төмөнкүдөй сунуштамаларды жасаса болот:

- Билим берүү саясатындагы реформаларга системалуу мамиле жасап, ушул изилдөөнүн жана Кыргызстанда билим берүү жаатында жүргүзүлгөн башка изилдөөлөрдүн жүрүшүндө алынган жыйынтыктардын негизинде чыгарылган корутундуларды эске алуу. Өткөрүлгөн изилдөөнүн жыйынтыктарын талдап, бардык кызыктар тараптардын арасында (КР Өкмөтүндө, Билим берүү жана илим министрлигинде, Жогорку Кеңеште, шаардык жана райондук билим берүү бөлүмдөрүндө, мектептердин методикалык секцияларында, ата-энелер өкүлдөрү, жарандык сектор ж.б. менен) кеңири талкуулоо.
- Азыркы башталгыч мектептердин бүтүрүүчүлөрүн окута турган орто мектеп мугалимдерине 2014-жылкы ОБЖУБ изилдөөсүнүн жыйынтыктары жөнүндө маалымдоо. Балдар андан ары орто мектептин бешинчи классында окуганда келип чыга турган кыйынчылыктарды жеңүүгө багытталган зарыл иш-чараларды ойлонуштуруп, пландаштыруу.
- Билим берүүнүн натыйжага багытталган, чыныгы турмушта жана андан аркы окууда керек боло турган билимдер менен билгичтиктерди өстүрүүдө ырааттуулук сакталган заманбап стандарттарын жайылтуу ишин улантуу.
- Жаңы стандарттарды аларга ылайык иштелип чыккан окуу программалары, окуу куралдары жана мугалимдер үчүн методикалык материалдар менен камсыз кылуу.
- Башталгыч мектептин мугалимдерин даярдоо программасын азыркы методиканын талаптарына дал келтирүү. Башталгыч класстын мугалимдерин даярдаган жогорку жана атайын орто окуу жайларында тийиштүү адистер топтолгон атайын окутуу методикасы кафедраларын караштыруу. Студенттердин мектептерде адистердин жетекчилиги алдында өтүлүүчү педагогикалык практикасына олуттуу көңүл буруу.
- Мугалимдерди даярдоо, кайра даярдоо жана дасыгын өркүндөтүү ишинде өзгөчө көңүлдү мектеп окуучуларынын ойлоосун өрчүткөн жана аларды чыныгы турмушка даярдаган окутуу методикасына буруу. Мугалимдерди алар окуткан

предметтер боюнча кыргыз, орус жана өзбек тилдериндеги заманбап методикалык адабияттар менен камсыз кылуу.

- Экономикалык чараларды колдонуп, татыктуу жашоо, натыйжалуу иштөө жана билимин өстүрүү үчүн шарт түзүп, иш жүзүндө мугалимдердин беделин көтөрүүгө аракет жумшоо. Ошону менен бирге башталгыч класс мугалими жооп берүүгө тийиш болгон заманбап талаптар системасын иштеп чыгуу. Коюлган талаптарга анча ылайык келбеген мугалимдерге методикалык жардам көрсөтүү мүмкүнчүлүктөрүн ойлонуштуруу.
- Кыргызстандын мугалимдери үчүн стандарттар, куррикулумдар, программалар, окуу китептери менен куралдары, методикалык адабияттар, макалалар, билим берүү жаатында жүргүзүлгөн изилдөөлөрдүн отчеттору ж.б.у.с. маанилүү документтерди ыкчам жайгаштырууга болгон борбордоштурулган сайт түзүү. Ошол эле жерге окутуунун жана окуучулар жетишкендиктерин баалоонун натыйжалуу усулдары жөнүндө маалыматты, сабактардын көрмө жазмаларын жайгаштырса, онлайн талкууларды жүргүзсө ж.б.у.с. кылса болот. Бул сайтты түзүүдө Казакстандын тажрыйбасын пайдалануу.
- Мугалимдердин ашыкча ишин жоюу, аларды өз дасыгын өстүрүүгө кызыктыруу, сыйлыктар системасын, мектеп администрациясынын мугалимдерди сыйлоо мүмкүнчүлүктөрүн караштыруу ж.б.
- Окуучуларга адабий гана эмес, маалыматтык тексттерди да окууну, окуганын түшүнүүнү, талдоону жана корутунду жасоону, керектүү маалыматты таап чыгарууну ж.б. үйрөтүүгө багытталган зарыл иш-чаралардын иштеп чыгуу. Бул үчүн ар кандай ыкмаларды: окуп, анан талкуулоо (классташтары, мугалим менен), белгилүү бир тапшырманын өнүгүнөн карап окуу, негизгисин жана негизги эмесин аныктап табуу, тексттен керектүү маалыматты издеп табуу ж.б. колдонуу. Азыркы мезгилде маалыматтык тексттерди түшүнүүгө коюлуучу талаптар предметтер боюнча бекитилген мамлекеттик стандарттар менен программаларда бар, бирок окуу китептеринде да, методикалык адабияттарда да маалыматтык тексттер менен иштөө ыкмаларын үйрөтүү каралган эмес.
- Окуучуларды калыптандыруу жана жыйынтыктоо максатында баалоо системасын өзгөртүү. Окуучулар менен мугалимдин бирге аракеттенүүсүн жакшыртуу, окуучулардын сабак учурундагы жеке жана класстык ишин, ошондой эле өз алдынча ишин үзүрлүү пландаштыруу максатында баалоону жазалоо жана сыйлоо үчүн колдонуудан окуучулардын жетишкендиктерин мониторингдөө жана мугалимдин окуудагы көйгөйлөрдү аныктоо каражаты катары колдонууга өтүү. Жыйынтыктоочу баалоодо фактыларды билүүнүн көлөмүн эмес, концепциялык түшүнүүнү жана керектүү көнүмдөрдүн калыптаныш деңгээлин баалоо.
- Окуучулардын билимдерин көз карандысыз кызматтар тарабынан бирдиктүү чен-өлчөмдөрдүн негизинде баалоо мүмкүнчүлүгүн ойлонуштуруу (класстан класска көчүрүү жана жыйынтыктоочу сынактар, билимдер кесиндиси).
- Керектүү окуу материалдарынын кенже класстын окуучуларын окутууга коюлуучу заманбап талаптарга ылайык келген тизмесин (карталар, глобустар, приборлор, табигый материалдар топтомдору, чоң үч бурчтуктар, циркулдар ж.б.) иштеп чыгуу. Мектептерди ушундай материалдардын минималдык стандарттуу топтомдору менен камсыз кылууга мүмкүнчүлүк табуу.
- Айыл жеринде маалымат жетишсиздигин жоюуга күч-аракет багыттоо: мектеп китепканаларын көркөм, маалыматтык, даректүү, илимий-популярдуу, мезгилдүү адабияттар, балдар үчүн окуу адабияттары, программаны өздөштүрүү жана кошумча сабактар, ошондой эле кругозорду кеңейтүү үчүн керек болгон адабияттар менен камсыз кылуу. Бул жактан кыргыз жана өзбек тилдериндеги мектептерге олуттуу көңүл буруу.

8. Окуу жана түшүнүү боюнча тапшырмалардын мисалдары. 4-класс

ЖҮЗ ТОПЧУ

Л.Е. Улицкая боюнча

Бакыттын шымындагы топчу үзүлүп калат. Ал шымын бир колу менен, топчусун экинчи колу менен кармап, үйүн көздөй чуркап жөнөйт.

– Эне, – дейт ал, – топчумду тезирээк тигип бериңизчи!

Бакыттын энеси болсо – сүрөтчү. Ал үстөлдө балдар китеби үчүн сүрөт тартып отурган.

– Коё турсаң, Бакыт, – дейт энеси, – азыр чолом тийбет. Андан көрө өзүң эле ийне-жип алып, тигип албайт белең.

Бакыт ийне менен жип алып, топчуну өзү тикмекчи болот. Жипти саптайын десе, колунан келбей коёт. Көпкө чейин алышып, акыры жиптин учун ийненин көзүнө киргизет. Анан жиптин учун түйүп коёт: көрсө, бул да оңой эмес экен.

Топчуну тиге баштады эле – ийненин учу топчунун тешиктерине батпайт, анысы аз келгенсип, колун да сайып алганы аз калат, жип болсо кайра-кайра үзүлө берет.

Дегеле иш оңунан чыкпайт.

Бул учурда энеси сүрөттү тартып бүтүп, ийне менен жипти өз колуна алат да – бир заматта топчуну тигип коёт..

– Эне, энекебай, – деп сурайт Бакыт, – эмнеге топчуну тигиш мен үчүн кыйын, сиз үчүн оңой болду?

– Мен мындай топчудан жүздү тиккен болушум керек, ошон үчүн оңой да.

– Эмне, мен жүздү тиксем, мен үчүн да оңой болуп калабы?

– Албетте, ошондой, Бакыт, – деп жооп берет энеси.

Бакыт шымын кийди да короого чуркап чыкты.

Эртеси күнү, эртең менен эрте жамгыр жаап, энеси жумушка барышы керек болуп, Бакыт үйдө жалгыз калат. Топчулар, ийнелер, жиптер салынган кутучаны алып, топчу тиккенди үйрөнө баштайт.

Башында эки топчуну ал пардага тигип коёт. Анан бешөөнү – дасторконго, дагы төртөөнү – өзүнүн свитерине тигет.

Тиккен сайын, жакшыраак боло берет. Энеси болсо дагы эле келе элек. Ошондо Бакыт анын халатын алат да, ага төрт чоң жашыл топчуну, эки кызыл топчуну жана бир кичинекей күрөң топчуну, алжапкычына алты топчуну, аш үйдөгү сүлгүгө болсо дагы эки топчуну тигет! Ар бир кийинки топчуга улам азыраак убакыт кетет!

Анан энеси келип, туш келген жерге тигилген топчуларды көрүп, күлөт. Ошол топчуларды этияттап кесип салууну буюрат. Ал эми эң акыркы топчуну кечинде, уктаганы жатарда байкайт – ал топчу жаздыгынын нак ортосуна тигилген экен!

1-СУРОО: ЖҮЗ ТОПЧУ

Бул тексттеги башкы ой кандай?

- (А) Убакытты текке кетиргенге болбойт
- (Б) Бардыгы топчу тиккенди билүүгө тийиш
- (В) Бир нерсени үйрөнүш үчүн эмгектениш керек
- (Г) Жаш өткөн сайын адам бардыгын үйрөнө алат

Туура жооп: (В)

Суроонун максаты: 1.1. Түшүнүү. Тексттеги башкы ойду аныктап таба билүүнү текшерүү.

Туура жооп берген окуучулар – 40.8%.

2-СУРОО: ЖҮЗ ТОПЧУ

Эмне үчүн Бакыт шымына топчуну өзү тиге албай койду?

- (А) Ал короого, балдар менен ойногону шашып жатты
- (Б) Анда бышык жип жок болчу
- (В) Анда туура келгидей топчу жок болчу
- (Г) Ал мурда мындай иш жасап көргөн эмес

Туура жооп: (Г)

Суроонун максаты: 2.2. Түшүнүү. Каармандын кылган иши менен айткан сөзүн түшүндүрө билүүнү текшерүү

Туура жооп берген окуучулар – 63.0%.

3-СУРОО: ЖҮЗ ТОПЧУ

Тексттен биринчи жолу топчу тигип көрүү оңой-олтоң иш эмес экенин далилдеген бир мисалды таап жазып бер.

ЖҮЗ ТОПЧУ: 3-СУРООГО БЕРИЛГЕН ЖООПТУ БААЛОО

Жооп кабыл алынат

Код 1: Окуучу тексттен Бакыт үчүн топчуну тигүү канчалык кыйын болгондугу жөнүндө айткан сөздөрдү таап жазат

же ошону эле тексттин негизинде өз сөзү менен түшүндүрүп берет, мисалы:

- ийне колго сайылып кеткени аз турат;
- жипти ийнеге саптайын десе да – колуна келбей коет;
- жиптин учун түйүп коюу да ал ойлогондой оңой эмес экен;
- ийне топчунун тешиктине кирбей коёт;

Жооп кабыл алынбайт

Код 0: Окуучу керек болгон маалыматты таппай коет

же суроонун өзүн эле кайталап коёт,

же текстте жок болгон маалыматты келтирет,

же айкын болбогон, бүдөмүк жоопту берет, мисалы:

- Бакыт топчуну тиге албай койду;
- топчуну Бакытка энеси тигип берди;
- Бакыт топчу тиккенди үйрөнгүсү келди;
- Адегенде Бакыт эч нерсе билген эмес;
- Биринчи жолу баарына кыйын болот.

Код 9: Жооп жок.

Суроонун максаты: 1.2. Түшүнүү. Тексттен керек болгон маалыматты таба билүүнү текшерүү.

Туура жооп берген окуучулар – 19.2%.

4-СУРОО: ЖҮЗ ТОПЧУ

Энеси: «Мен мындай топчудан жүздү тиккен болушум керек, ошон үчүн оңой да» деп айтканда, ал муну менен кандай ойду билдиргиси келди?

- (А) Топчу тигүү – оңой эле иш
 - (Б) Энеси өз өмүрүндө туптуура жүз топчу тиккен
 - (В) Эгерде Бакыт жүздөн аз топчу тиксе, анда ал топчу тиккенди үйрөнө албайт
 - (Г) Топчу тиккенди үйрөнүш үчүн муну көп ирет жасап көрүш керек
- Туура жооп: (Г)

Суроонун максаты: 2.4. Түшүнүү. Сөздүн же айтымдын маанисин контекстке жараша аныктап таба билүүнү текшерүү.

Туура жооп берген окуучулар – 48.4%.

5-СУРОО: ЖҮЗ ТОПЧУ

Бакыттын мүнөзүнүн кандай жагы бул текстте **эң көп** көрсөтүлгөн?

- (А) Тентектиги
- (Б) Тыкандыгы
- (В) Тырышчаактыгы
- (Г) Жеңил ойлуулугу

Туура жооп: (В)

Суроонун максаты: 2.3. Баалоо. Каармандын мүнөзүнүн негизги сапаттарын аныктап таба билүүнү текшерүү.

Туура жооп берген окуучулар – 23.8%.

ЭМНЕ ҮЧҮН ТАТТУУ ТИШКЕ ЗЫЯН ЭКЕНДИГИ ЖӨНҮНДӨ

Д.Рябов боюнча

Кант организмге эмне үчүн керек?

Кандай болсо да кыймыл үчүн – бул спорт болобу, же мектептеги сабак болобу – организмге энергия керек. Кант – организмге энергия берген азыктардын бири. Таттуу азыктан биз дароо эле энергия менен күчтүн келгенин сезебиз. Ошон үчүн таттууну дене жана акыл көнүгүүлөрүнүн алдында жесе болот. Андан тышкары, таттуу нерселер даамдуу да болуп, көңүлдү көтөрөт.

Эмне үчүн таттуу тишке зыян?

Кант деген адамдар үчүн гана эмес, ооз көңдөйүндө жашап, тиш эмалын талкалаган бактериялар үчүн да азык. Мына ушул бактериялар биз менен кошо «тамактанат». Ал эми алардын баарынан жакшы көргөн тамагы – таттуу нерселер: булгалар, торттор, кант. Андан тышкары, таттуулар демейде жабышкак да болуп, тиште өңөр калтырат. Өнөрдү бактериялар жактырып, ага жашап калат да эмалды бузат. Ошентип кариес пайда болот. Адегенде ак, боз же сары так калып, ал кийин тешикке айланат.

Таттууну жакшы көргөндөр эмне кылышы керек?

Таттууларды сейрегирээк жеш керек. Мисалы, күнүнө үч жолу эмес, бир эле жолу, ал эми күн алыс болсо, андан да жакшы. Сүт шоколады ачуу шоколадга алмаштырган да жакшы – анда кант азыраак.

Негизгиси болсо – ар бир тамак жегенден кийин тишти тазалаш керек. Мындай мүмкүнчүлүк жок болсо, сагыз чайнап койсо да болот – ал тамактын калдыктарын кетирет. Бирок сагыз чайноо беш мүнөттөн ашпашы керек – ал өз даамын жоготконго чейин. Катуу алма жесе да болот – ал дагы тишти тамак калдыктарынан тазалайт. Эгерде тамак тиштердин ортосуна тыгылып калса, тиш тазалаган жипти пайдалангыла, тиш чукуурду болсо абайлап колдонуу керек – аны менен тиш бүйлөсүн жаралантып алыш оңой.

Эгерде таттуу ичимдикерди, шоколадды жана мармеладды салыштырып көрсө, кайсынысы тишке зыяндуураак болуп чыгат?

Таттуу нерсе ооздо канчалык аз кармалса, зыян да ошончолук аз болот. Лимонадды же чайды биз дароо эле жутабыз, шоколад бат эрийт, ал эми тортту же мармеладды биз бир аз болсо да чайнап, алар тишке жабышат. Бул жагынан алганда, торт менен мармеладдын зыяны көбүрөөк.

1-СУРОО: ЭМНЕ ҮЧҮН ТАТТУУ ТИШКЕ ЗЫЯН

Тексттен алынган билимдерден пайдаланып, төмөн жакта саналган азыктардын кайсынысы тишке эң чоң зыян келтиргенин аныктап бер?

- (А) Таттуу газдалган ичимдик
- (Б) Чайнаган сагыз
- (В) Бал муздак
- (Г) “Сникерс” батончиги

Туура жооп: (Г)

Суроонун максаты: 3.4. Колдонуу. Тексттин мазмунун окуучунун дүйнө жөнүндөгү билимдери менен байланыштыра билүүнү текшерүү.

Туура жооп берген окуучулар – 41.6%.

2-СУРОО: ЭМНЕ ҮЧҮН ТАТТУУ ТИШКЕ ЗЫЯН

Тексттен эмне себептен улам мармелад шоколаддан зыян экендигин айкын түшүндүргөн бир сүйлөмдү көчүрүп жаз

ЭМНЕ ҮЧҮН ТАТТУУ ТИШКЕ ЗЫЯН: 2-СУРООГО БЕРИЛГЕН ЖООПТУ БААЛОО

Жооп кабыл алынат

Код 1: Эгерде окуучу төмөнкү сүйлөмдү көчүрүп жазса:

- Таттуу нерсе ооздо канчалык аз кармалса, зыян да ошончолук аз болот. Шоколад бат эрийт, ал эми мармеладды биз бир аз болсо да чайнап, ал тишке жабышат

Же, ушул эле ойду окуучу өз сөзү менен жазса:

- Мармеладдын бөлүктөрү көпкө чейин тишке жабышып калат
- Биз лимонадды ичебиз, ал эми мармеладды чайнайбыз

Жооп кабыл алынбайт

Код 0: 1-коддо келтирилген ойго туура келбеген кандай болсо да башка сүйлөм же ой, мисалы:

- Таттуу нерсе ооздо канчалык аз кармалса, зыян да ошончолук аз болот (эмне жөнүндө айтылып жатканы түшүнүксүз, шоколад жөнүндөбү же мармелад жөнүндөбү)
- Мармеладда кант көп болот
- Бул жактан торт менен мармелад шоколаддан зыяндуураак

Код 9: Жооп жок.

Суроонун максаты: 1.2. Түшүнүү. Тексттен керектүү маалыматты таба билүүнү текшерүү.

Туура жооп берген окуучулар – 24.4%.

3-СУРОО: ЭМНЕ ҮЧҮН ТАТТУУ ТИШКЕ ЗЫЯН

Таттуу нерселер организмге зыян гана эмес, пайда да алып келет.
Таттуу кандай пайда алып келерин жазып бер.

ЭМНЕ ҮЧҮН ТАТТУУ ТИШКЕ ЗЫЯН: 3-СУРООГО БЕРИЛГЕН ЖООПТУ БААЛОО

Жооп кабыл алынат

Код 1: Окуучунун жообунда кант энергия берери, же таттуу нерселер көңүлдү көтөрөрү, же болбосо жогорудагынын экөө тең айтылса:

- Таттуу азыктан биз дароо эле энергия менен күчтүн келгенин сезебиз.
- Таттуу кыймыл үчүн керек
- Таттуу акылга жардам берет

Жооп кабыл алынбайт

Код 0: Башка жооп, мисалы, окуучу эмне үчүн кант жеш керек экендигин айтпай, качан – «дене тарбия сабактарынын алдында» – жеш керектигин, же болбосо таттуу нерселер даамдуу болорун айтса:

- Таттуу абдан даамдуу
- Таттуу пайдалуу (кандай пайда, түшүнүксүз)

Код 9: Жооп жок.

Суроонун максаты: 2.6. Колдонуу. Алынган маалыматты системалаштыра билүүнү текшерүү

Туура жооп берген окуучулар – 25.9%.

4-СУРОО: ЭМНЕ ҮЧҮН ТАТТУУ ТИШКЕ ЗЫЯН

Эмне үчүн бул текст 4 бөлүккө бөлүнүп, алардын ар биринин өзүнүн аталышы бар?

- (А) Анда бири-бири менен байланышпаган, төрт башка тема жөнүндө жазылган
(Б) Анда бир эле тема боюнча төрт башка суроонун төрт жообу камтылган
(В) Окурман бул теманын канчалык маанилүү экенин көрүшү үчүн
(Г) Анткени аларды төрт башка автор жазган

Туура жооп: (Б)

Суроонун максаты: 4.2. Талдоо. Тексттин түзүлүшүндөгү өзгөчөлүктөрдү түшүнө билүүнү текшерүү

Туура жооп берген окуучулар – 25.6%.

5-СУРОО: ЭМНЕ ҮЧҮН ТАТТУУ ТИШКЕ ЗЫЯН

Мектеп окуучусунун кадыресе күнү өз ичине буларды камтыйт: 1) мектептеги сабактар; 2) түшкү тамак; 3) мектептен кийинки эс алуу; 4) үй тапшырмаларды аткаруу; 5) бөлмөсүн тазалоо; 6) спорт секциядагы машыгуу; 7) китептер менен журналдарды окуу; 8) кечки телеберүүлөрдү көрүү.

Шоколад организмге эң көп пайда алып келгендей болуш үчүн аны качан жеген ЭҢ ЖАКШЫ болорун жазып бер. Өз жообунду түшүндүрүп бер.

ЭМНЕ ҮЧҮН ТАТТУУ ТИШКЕ ЗЫЯН: 5-СУРООГО БЕРИЛГЕН ЖООПТУ БААЛОО

Жооп кабыл алынат

Код 1: А) окуучу мүмкүн болгон төмөнкүдөй жооптордун бирин же бир нечесин тандайт: 1); 4); 6) жана жообун шоколад ошол жумушту жасоого энергия

берет деп түшүндүрөт.

Б) Окуучунун жообу иш-аракеттердин номерлерин эле камтып, алардын бири туура эмес болгону менен, жообуна түшүндүрмөнү туура берет, мисалы:

- 1 жана 3, анткени бул үчүн көп энергия керек болот
- Спорт секциядагы машыгуунун алдында, чарчабаш үчүн

Жооп кабыл алынбайт

Код 0: А) иш-аракеттер туура көрсөтүлгөнү менен, түшүндүрмө же берилбеген, же туура эмес түшүндүрмө берилген.

Б) түшүндүрмө туура, бирок иш-аракеттер көрсөтүлгөн эмес.

В) түшүндүрмө туура берилгени менен, иш-аракеттер (баары) туура эмес көрсөтүлгөн

- Эртең мененки, түшкү жана кечки тамактан кийин бирден
- Энергия көп болушу үчүн
- Үй тапшырмасын аткараардын алдында
- Спорт секциясынын машыгуусу
- Чай ичип жана телевизор көрүп жатканда
- Дене жана акыл көнүгүүлөрүнүн алдында (тексттен көчүрүп алынган, бирок берилген суроого так жоопту камтыбайт)

Код 9: Жооп жок.

Суроонун максаты: 3.4. Колдонуу. Тексттин мазмунун окуучунун дүйнө жөнүндөгү билимдери менен байланыштыра билүүнү текшерүү.

Туура жооп берген окуучулар – 5.3%.

6-СУРОО: ЭМНЕ ҮЧҮН ТАТТУУ ТИШКЕ ЗЫЯН

Бул текст төмөн жакта келтирилгендердин кайсынысы болуп эсептелет?

- (А) Жомок
- (Б) Көркөм аңгеме
- (В) Ылакап
- (Г) Балдар журналындагы макала

Туура жооп: (Г)

Суроонун максаты: 4.1. Колдонуу. Тексттердин түрлөрүн жана жанрларын ажырата билүүнү текшерүү.

Туура жооп берген окуучулар – 28.7%.

АР КИМДИН ЭМГЕГИ ӨЗҮНӨ КЫМБАТ

Илгери-илгери, качандыр бир заманда бир кемпир-абышка жашаптыр. Алардын жападан жалгыз уулу болуптур.

Бир күнү атасы уулун жанына чакырып алып: - «Уулум, сен эми чоңойдуң, жигит болдуң, кандайдыр бир өнөр үйрөн, турмушунда кереги тиет, кор болбойсун», – дептир.

Баласы атасын угуп, эртеси шаарга барайын деп даярданып жатса, аны боорукер энеси токтотуп:

– Уулум, сен али жасшың, дагы иштегенге жетишесиң. Андан көрө көчөгө чыгып досторуң менен ойноп кел. Кечинде атаң «бүгүн эмне кылдың?» - деп сураса: - «баш көтөрбөй иштеп, бир теңге иштеп таптым», - деп жооп бер – дейт экен. Ушул сөздөрдү айтып, энеси баласына бир теңге бериптир.

Бала энесинин айтканын угуп, кечке чейин ойноп жүрөт экен. Кечинде атасы баладан өткөргөн күнү жөнүндө сураганда, баласы ага энесинен алган акчаны бериптир.

Атасы теңгени алып короодогу көлмөчөгө ыргытып жиберет. Бала атасынын кылганын түшүнбөйт, бирок унчукпай тим болот. Эртеси да ушул окуя кайталанат. Эртең менен бала шаарга камынып жатса, аны энеси токтотуп, теңге берет, бала достору менен ойноп кетет. Кечинде үйүнө кайтып, атасына акчаны берет. Ал теңгени да атасы короодогу көлмөчөгө ыргытып жиберет.

Үчүнчү күнү баласы энесине мындай дейт:

– Мен бул акчаны эмгектенбей алып келгенимди атам билип калган окшойт. Эми бүгүн шаарга барып бир эмгектенип акча таап келейинчи.

Ушул сөздөрдү айтып, баласы шаарга барып, бир кишиникине жумушка жалданат. Бир күн бою, эртеден кечке чейин иштеп, жарым теңге акча табат. Кечинде үйүнө чарчап келип тапкан акчасын атасына берет. Атасы бул акчаны да көлмөчөгө таштайт. Ушунчалык кыйынчылык менен тапкан акчасына баланын ичи ачышып, үстүндөгү кийимин чечпестен көлмөчөдөгү сууга секирип, баякы жарым теңгени таап чыгат. Ошондо атасы уулуна:

– Көрдүңбү уулум, бекер акчага караганда өз эмгегиң менен тапкан акча канчалык кымбат болорун, – деген экен.

1-СУРОО. АР КИМДИН ЭМГЕГИ ӨЗҮНӨ КЫМБАТ

Эмне үчүн атасы баласынын берген акчасын сууга ыргытып жатты?

- (А) Акчаны сууга ырымдап, бакыт табыш үчүн ыргытат
- (Б) Баласы абдан аз акча алып келген үчүн
- (В) Атасы акчаны ыргытканда баласынын эмне кылаарын көргүсү келген
- (Г) Атасы баласынын акчаны коротуп коюшун каалаган эмес

Туура жооп: (В)

Суроонун максаты: 2.2. Талдоо. Каармандын сөздөрүн жана кылык-жоругун түшүндүрүү билгичтигин текшерүү.

Туура жооп берген окуучулар – 54.0%.

2-СУРОО. АР КИМДИН ЭМГЕГИ ӨЗҮНӨ КЫМБАТ

Бул текст эмнеге үйрөтөт?

- (А) Ар дайым чоңдордү угуш керек экендигине
- (Б) Адамга өзү иштеп тапкан акча баалуу болооруна
- (В) Ар ким өз ата-энесине кам көрүш керектигине
- (Г) Эркек киши кандайдыр-бир өнөргө үйрөнүш керектигине

Туура жооп: (Б)

Суроонун максаты: 3.2. Баалоо. Тексттин акыл айтуучу маанисин табуу билгичтигин текшерүү

Туура жооп берген окуучулар – 35.6%.

3-СУРОО. АР КИМДИН ЭМГЕГИ ӨЗҮНӨ КЫМБАТ

Эмне үчүн бала үчүнчү күнү иштегени кетти? Жообунду жаз.

АР КИМДИН ЭМГЕГИ ӨЗҮНӨ КЫМБАТ: 3-СУРООГО БЕРГЕН ЖООПТУ БААЛОО

Жооп кабыл алынат:

Код 1: эгерде окуучу атасынын баласы аны алдаганын билип калганы жөнүндө маалыматты тексттен алып же өзүнүн сөзү менен жазса:

- Балким, атам мен ага берген акчаны иштеп таппаганымды билип калса керек
- Баласынын акчаны өзү иштеп таппаганын атасы билип калды
- Анткени анын атасы баласы иштеп таппаган акчаны алып келгенин жактырган эмес.
- Баласы иштебегенин атасы билип калды
- Атасы алданганы жөнүндө билип калганын баласы түшүндү

Жооп кабыл алынбайт:

Код 0: эгерде окуучу текстке туура келбеген жооп **же** так эмес жооп берсе, мисалы:

- Анткени бала акчаны өзү иштеп табайын деп чечти (эмне үчүн бала муну үчүнчү күнү гана чечкени түшүнүксүз)
- Бала жалкоо эмес болчу
- Бала шаарга акча тапканы барды
- Ал атасы эмне кылаарын көргүсү келди
- Ал атасы акчаны сууга ыргытпасын каалады
- Анткени ал атасынан коркту

Код 9: Жооп жок.

Суроонун максаты: 2.2. Талдоо. Каармандын кылык-жоругун жана сөздөрүн түшүндүрүү билгичтигин текшерүү

Туура жооп берген окуучулар – 33.2%.

4-СУРОО. АР КИМДИН ЭМГЕГИ ӨЗҮНӨ КЫМБАТ

Энесинин кылган иши баласына жардам бердиби?

Жоопту тандап алып, өзүңдүн түшүндүрүүңдү жаз.

Ооба, анткени _____

Жок, анткени _____

АР КИМДИН ЭМГЕГИ ӨЗҮНӨ КЫМБАТ: 4 СУРООГО БЕРГЕН ЖООПТУ БААЛОО

Жооп кабыл алынат:

Код 1: эгерде окуучу «жок» деген жоопту тандап алып, текстке жараша түшүндүрмө берсе, мисалы:

- Жок, анткени бала атасына калп айтышы керек болду.
- Жок, анткени бала иштеген жок
- Жок, анткени бала эч нерсеге үйрөнгөн жок
- Жок, анткени бул чыныгы эмгек болгон жок

Жооп кабыл алынбайт:

Код 0: эгерде окуучу «ооба» же «жок» деген жоопту тандап алып, жообуна түшүндүрмө бербесе

ЖЕ: эгерде окуучу «ооба» деген жоопко кандай болбосун түшүндүрмө берсе

- Ооба, анткени бала жаш болчу

ЖЕ: эгерде окуучу «ооба» деген жоопту дагы, «жок» деген жоопту дагы тандап алып, жоопторго түшүндүрмө берсе, мисалы:

- Ооба, анткени энеси баласына иштеш керек экенин көрсөтүп берди, жана жок, анткени энеси баласына акча берди.

ЖЕ: эгерде окуучу «жок» деген жоопту тандап алып, так эмес, же текст менен байланышсыз жооп берсе

Код 9: Жооп жок.

Суроонун максаты: 3.3. Талдоо. Далил келтирүү билгичтигин текшерүү

Туура жооп берген окуучулар – 18.7%.

5-СУРОО. АР КИМДИН ЭМГЕГИ ӨЗҮНӨ КЫМБАТ

Бул текстте баланын атасы кандай көрсөтүлгөн?

- (А) Адилетсиз
- (Б) Камкор
- (В) Кайрымсыз
- (Г) Даанышман

Туура жооп: (Г)

Суроонун максаты: 2.3. Талдоо. Окуучу каармандын мүнөзүнүн негизги сапаттарын аныктай алат

Туура жооп берген окуучулар – 41.9%.

6-СУРОО. АР КИМДИН ЭМГЕГИ ӨЗҮНӨ КЫМБАТ

Атасы сууга бир теңге акчаны ыргытканда, бала анын аркасынан сууга секирген эмес, ал эми атасы жарым теңге эле акчаны ыргытканда, бала кийимчен бойдон акчанын аркасынан секирип кетти.

Эмне үчүн бала андай кылды? Жообунду жаз.

АР КИМДИН ЭМГЕГИ ӨЗҮНӨ КЫМБАТ: 6-СУРООГО БЕРГЕН ЖООПТУ БААЛОО

Жооп кабыл алынат:

Код 1: эгерде окуучу баланын жарым теңге акчаны өзү иштеп тапкандыгын белгилесе

ЖЕ, бир теңгени бала өзү иштеп таппагандыгын жазса:

- Бул акчаны ал өз эмгеги менен иштеп тапкан
- Иштеп таппаган акча баалуу эмес

Жооп кабыл алынбайт:

Код 0: эгерде окуучу кандай болсо да башка себепти белгилеп жазса, мисалы:

- Бала ал жакта акча көп болгондуктан секирди
- Ал акчаны ата-энеси үчүн чогултуп жаткан
- Теңгени апасы берген
- Бул баланын акчасы болчу

ЖЕ, так эмес жооп берсе.

Код 9: Жооп жок.

Суроонун максаты: 2.2. Талдоо. Каармандын кылык-жоругун жана сөздөрүн түшүндүрүү билгичтигин текшерүү.

Туура жооп берген окуучулар – 53.4%.

7-СУРОО. АР КИМДИН ЭМГЕГИ ӨЗҮНӨ КЫМБАТ

«Илгери-илгери, качандыр бир заманда бир кемпир-абышка жашаптыр. Алардын жападан жалгыз уулу болуптур».

Мындай башталыш төмөндөгү жанрлардын кайсынысына мүнөздүү?

- (А) Аңгемеге
- (Б) Макал-лакаптарга
- (В) Эл жомогуна
- (Г) Журналдагы макалага

Туура жооп: (В)

Суроонун максаты: 4.1. Колдонуу. Тексттердин түрлөрүн жана жанрларын айырмалап таануу билгичтигин текшерүү

Туура жооп берген окуучулар – 61.9%.

8-СУРОО. АР КИМДИН ЭМГЕГИ ӨЗҮНӨ КЫМБАТ

«Ар кимдин эмгеги өзүнө кымбат» деген тексттин аталышы эмнени түшүндүрөт?

- (А) Ар бир адам эмгектениши керек
- (Б) Адам өз эмгеги менен тапкан нерсени баалайт
- (В) Башка адамдарды өзүнө иштегенге мажбурлабаш керек
- (Г) Эгерде өзүң акча иштеп тапсаң, татууларды сатып алсаң болот

Туура жооп: (Б)

Суроонун максаты: 3.1. Түшүнүү. Тексттин аталышы менен иштөө билгичтигин текшерүү.

Туура жооп берген окуучулар – 38.9%.

Сөөлжандар (же жөө жыландар) Жер жүзүндө аябагандай көп: алардын 1500гө жакын түрү бар! Алардын көпчүлүгү жылуу жана нымдуу токойлордо жашайт. Биздин өлкөнүн аймагында болсо 100дөй түрүн эсептеп чыкса болот.

Кадимки жаш сөөлжандын узундугу бир нече сантиметр эле. Чоңойгондо ал 8–15 см-га чейин жетет. Ал эми кээ бир тропикалык сөөлжандардын узундугу 2,5–3 м-ге жетиши мүмкүн.

Сөөлжандар терең жол казып, өмүр бою жер астында жашап өтөт. Жер кыртышынын үстүнө алар түн ичинде жана нөөшөрлөп жамгыр жаап, ийиндерине суу толуп, тумчугуп калбаш үчүн, андан качканда гана чыгышат.

Сөөлжандар кургакчылык менен көтөрүңкү температуралардан абдан кыйналышат. Курттун ийини – бул кууш, узун канал, жайдын саратан мезгилинде ал 1,5 м тереңдикке жетиши мүмкүн. Бул жандыктардын азыгын түшкөн жалбырактар, чөп өсүмдүктөрүнүн калдыктары жана топурактын өзү түзөт. Натыйжада сөөлжандардын ийиндери тешип өткөн топурак копшуп, аралашып, нымдалып, семиртилет. Сутка ичинде бир курт өз денеси аркылуу топурактын өз салмагына барабар көлөмүн өткөрөт.

Ушундай пайдалуу жумушту сөөлжандар бүтүндөй Жер шарында аткарып, аны алардын ордуна башка эч ким жасай албайт. Белгилүү жазуучу жана биолог-окумуштуу Игорь Иванович Акимовкин «Жаныбарлар дүйнөсү» аттуу китебинде мындай деп жазат:

«Ушунчалык жумшак денелүү жаныбардын кээде өтө кургак жана катуу болгон топуракты казууга кудурети жеткендигинин өзү эле таң калыштуу?! Бул кыйын ишти аткарууда ал үч ыкманы колдонот. Эгерде жер борпоң жана жумшак болсо, сөөлжан аны бургуга⁵ окшоп тешип өтөт. Анын кекиртегинин кабы катуу, капталдары калың келет. Сөөлжан аны өтө тез алдыга тартып чыгара алат. Ошондо ал ичинен денесинин алды жагын кайра-кайра катуу ургулап, аны, балкага окшотуп, топуракка кагып киргизет. Бирок мындай соккулардан курт башынын алдындагы жер тапталып, катуулайт. Анда ал башка ыкманы колдонууга киришет: топуракты оозу менен үзгүлөп, жутат. Ичине толгуча үзгүлөйт да, толор замат жер кыртышын көздөй сойлоп барып, денесинин ичинен өткөн топуракты сыртка бүркөт. Аңгыча ылдый жылып бара жаткан курт өзгөчө катуу жерге туш болду дейли – ал аны шилекейи менен нымдайт. Топурак нымдалгандан кийин болсо – жутат. Анан кайра алдындагы жерди нымдап, кайра жутат. Ошентип, акырындык менен, ачыгын айтыш керек, бир топ күч жумшап, өзүнө үй даярдайт. Күндүзү сөөлжан, башын эшигин көздөй каратып, ийинине жашынып, ийиндин оозун жалбырактар, карагайдын ийнелери жана башка акыр-чикир менен жаап алат. Ал эми күүгүмдө жанданат. Сыртка ал денесин дээрлик толугу менен чыгарып, арткы учу менен гана ийиндин четин кармайт. Денесинин алдыңкы чоңураак бөлүгүн болсо жердин үстүнөн бир аз көтөрүп, айландыра кыймыл жасап, тегерегинин баарын сыйпалайт. Эриндери дарактан түшкөн жалбыракты сезери менен эле, аны шап кармайт да ийинине сүйрөп кетет».

⁵ Бургу –катуу заттарды бурап тешүү үчүн колдонуучу аспап

1-СУРОО: ТАБИЯТТЫН ТАЛЫКПАС МЭЭНЕТКЕЧТЕРИ

Сөөлжандарды орусча жамгыр курттары деп аташат. Эмне үчүн?

- (А) Жамгыр жааганда алар жер кыртышынын сыртына чыгышат
- (Б) Жамгырдын алдында жердин үстүндө көп сөөлжандарды көрсө болот
- (В) Жамгыр жаап жатканда алар ийин казууга жигердүү киришет
- (Г) Алар топуракты шилекейи менен суулашып, аны жамгыр жаагандай ным кылат

Туура жооп: (А)

Суроонун максаты: 2.1. Түшүнүү. Сүрөттөлүп жаткан кубулуштардын себептерин аныктап таба билүүнү текшерүү

Туура жооп берген окуучулар – 34.1%.

2-СУРОО: ТАБИЯТТЫН ТАЛЫКПАС МЭЭНЕТКЕЧТЕРИ

Тексттен Жер жүзүндө сөөлжандар кайсы жерде эң көп жашагандыгы айтылган сүйлөмдү көчүрүп жазгыла

ТАБИЯТТЫН ТАЛЫКПАС МЭЭНЕТКЕЧТЕРИ: 2-СУРООГО БЕРИЛГЕН ЖООПТУ БААЛОО

Жооп кабыл алынат

Код 1: окуучу төмөнкүдөй сүйлөмдү көчүрүп жазат: « Алардын көпчүлүгү жылуу жана нымдуу аймактарда жашайт»,

же ушул эле ойду өзүнүн сөзү менен жазып берет, мисалы:

- Алардын көпчүлүгү тропикалык аймактарда жашайт

Жооп кабыл алынбайт

Код 0: кандай болсо да башка сүйлөм же өз сөзү менен баяндалган башка маалымат, мисалы:

- Жер жүзүндө курттардын көп түрлөрү жашайт

Код 9: Жооп жок.

Суроонун максаты: 1.2. Колдонуу. Тексттен керектүү маалыматты таба билүүнү текшерүү.

Туура жооп берген окуучулар – 21.6%.

3-СУРОО: ТАБИЯТТЫН ТАЛЫКПАС МЭЭНЕТКЕЧТЕРИ

Бул тексттен кайсы суроого жооп тапса **болот**?

- (А) Сөөлжан эмне менен азыктанат?
- (Б) Эмне/ким сөөлжандын душманы болуп эсептелет?
- (В) Сөөлжандын дем алуусу кандай жүрөт?
- (Г) Сөөлжан жыт сезеби же сезбейби?

Туура жооп: (А)

Суроонун максаты: 1.3. Колдонуу. Берилген тексттен кандай маалыматты алуу мүмкүн, кандай маалыматты алуу мүмкүн эмес экендигин аныктай билүүнү текшерүү

Туура жооп берген окуучулар – 36.4%.

4-СУРОО: ТАБИЯТТЫН ТАЛЫКПАС МЭЭНЕТКЕЧТЕРИ

Сөөлжандын жашоо аракети кайсы убакта эң жигердүү болот?

- (А) Ал ачка болгонун сезгенде
- (Б) Аба аябай ысып чыкканда
- (В) Сутканын карангы мезгилинде
- (Г) Сутканын жарык мезгилинде

Туура жооп: (В)

Суроонун максаты: 2.6. Талдоо. Алган маалыматты системалаштыра билүүнү текшерүү.

Туура жооп берген окуучулар – 21.1%.

5-СУРОО: ТАБИЯТТЫН ТАЛЫКПАС МЭЭНЕТКЕЧТЕРИ

Эмнени текстте келтирилген **Игорь Акимушкиндин сөздөрүнөн гана** билүүгө болот?

- (А) Сөөлжан кайсы жерде жашаганын
- (Б) Сөөлжан жерди кандайча казганын
- (В) Сөөлжан кандай коркунучтарга туш болорун
- (Г) Сөөлжандын чоңдугу кандай болгонун

Туура жооп: (Б)

Суроонун максаты: 2.6. Талдоо. Алган маалыматты системалаштыра билүүнү текшерүү.

Туура жооп берген окуучулар – 32.9%.

6-СУРОО: ТАБИЯТТЫН ТАЛЫКПАС МЭЭНЕТКЕЧТЕРИ

Тексттин негизинде эмне себептен жай мезгили өзгөчө ысык болгондо сөөлжан өз ийинин демейдегиден терең казарын жазып бергиле?

ТАБИЯТТЫН ТАЛЫКПАС МЭЭНЕТКЕЧТЕРИ: 6-СУРООГО БЕРИЛГЕН ЖООПТУ БААЛОО

Жооп кабыл алынат

Код 1: Жооптон окуучу ийиндин тереңдиги абанын температурасына жана нымдуулугуна көз каранды болорун түшүнгөндүгү көрүнүп турушу керек. Мисалы, жооп сөөлжан ийинине жашынып, күн аптабынан же кургап калуудан сактанарын айтышы мүмкүн. Мисалы:

- Терең жерде анча ысык болбойт
- Кургап калбаш үчүн
- Сөөлжан салкын жерди жакшы көрөт
- Ал кургакчылыктан коркот
- Ал ысытан коркот

Жооп кабыл алынбайт

Код 0: башка себептер көрсөтүлөт:

- Кышка даярданат
- Сөөлжан жарыктан коркот
- Ага кургак топурактан көрө, ным топуракты казган оңоюраак
- Ал күн ысыкта жер казганды жакшы көрөт

Код 9 : Жооп жок

Суроонун максаты: 2.5. Синтез. Алган маалыматтан корутунду чыгара билүүнү текшерүү.

Туура жооп берген окуучулар – 24.2%.

7-СУРОО: ТАБИЯТТЫН ТАЛЫКПАС МЭЭНЕТКЕЧТЕРИ

Эгерде сен бакчада сөөлжандар көп болгонун байкасаң, кандай деп ойлойсуң, бул өсүмдүктөр үчүн жакшыбы же жаманбы? Өз жообунду жазып, аны түшүндүрүп бер.

Жакшы, анткени _____

Жаман, анткени _____

ТАБИЯТТЫН ТААЛЫКПАС МЭЭНЕТКЕЧТЕРИ: 7-СУРООГО БЕРИЛГЕН ЖООПТУ БААЛОО

Жооп кабыл алынат

Код 1: «жакшы» деген жооп берилип, сөөлжандар топуракты копшутуп, жумшартканы, же алар топуракты семирткени, же топуракты ным кылганы айтылган түшүндүрмө келтирилет, мисалы:

- Бул жакшы, топурак катуу болбойт
- Өсүмдүктөр үчүн жакшы, жер жумшак болгондо алар үчүн өсүү оңоюраак болот

Жооп кабыл алынбайт

Код 0: «жакшы» деген жооп берилип, эч кандай түшүндүрмө келтирилбейт же ылайык келбеген, бүдөмүк же карама-каршылыктуу түшүндүрмө берилет.

Же түшүндүрмөсү кандай болсо да, «жаман» деген жооп берилет, мисалы:

- Өсүмдүктөр үчүн жакшы (эмнеси жакшы экендиги, окуучу ошону түшүнгөн-түшүнбөгөнү белгисиз).
- Жаман, топурак ным жана борпоң болуп калат
- Жаман, анткени алар өсүмдүктөрдү жешет

Код 9: Жооп жок.

Суроонун максаты: 3.6. Колдонуу. Тексттин мазмунун окуучунун жашоо жөнүндөгү билимдери менен байланыштыра билүүнү текшерүү.

Туура жооп берген окуучулар – 10.0%.

9. Математика боюнча тапшырмалардын мисалдары. 4-класс

САНДАР

1-СУРОО: САНДАР

Санаганда 420 099 санынан кийин келген санды жаз.

Жооп: _____

САНДАР: 1-СУРООГО БЕРИЛГЕН ЖООПТУ БААЛОО

Жооп кабыл алынат

Код 1: 420 100

Жооп кабыл алынбайт

Код 0: Башка жооптор.

Код 9: Жооп жок.

Суроонун максаты: 1.1. Сандардын натуралдык катарын түзүү принцибин, сандардын позициялык жазылыш принцибин түшүнүүнү текшерүү (концептуалдык түшүнүү).

Катышуучулардын 36.4% туура жооп беришкен.

2-СУРОО: САНДАР

Эгерде 630 санын жазууда 3 жана 0 цифраларынын ордун алмаштырып коюшса, анда бул сан кандай өзгөрдү?

- (А) 27ге чоңойду
- (Б) 27ге азайды
- (В) 37ге чоңойду
- (Г) 37ге азайды

Туура жооп: (Б)

Суроонун максаты: 1.8. «Канчага көп (аз)», «канча эсе көп (аз)» деген түшүнүктөрдү камтыган маселелерди чыгара билүүнү текшерүү (эсептерди чыгаруу).

Катышуучулардын 36.6% туура жооп беришкен.

3-СУРОО: САНДАР

$3 * 2 < 315$ барабарсыздыгы туура болуусу үчүн * нын ордуна төмөндө келтирилген цифралардын кайсынысын жазуу керек?

- (A) 1
- (Б) 2
- (B) 3
- (Г) 4

Туура жооп: (A)

Суроонун максаты: 1.2. Милиондун чегиндеги натуралдык сандарды окуп, жазып, салыштыруу, сандарды разряддык кошулуучулардын суммасы түрүндө көрсөтүү билгичтигин текшерүү. (процедуралык билимдер)

Катышуучулардын 43.1% туура жооп беришкен.

БӨЛҮҮ

4-СУРОО: БӨЛҮҮ

$757\ 575 : 75 =$

- (A) 101
- (Б) 111
- (B) 1 001
- (Г) 10 101

Туура жооп (Г)

Суроонун максаты: 1.6. Көп орундуу сандарды бир орундуу жана эки орундуу сандарга көбөйтүүнү, бөлүүнү, анын ичинде калдык менен бөлүүнү жүргүзө билүүнү текшерүү (процедуралык билимдер).

Катышуучулардын 43.5% туура жооп беришкен.

5-СУРОО: БӨЛҮҮ

Бөлүүнү жүргүз. Чыгарылышын төмөн жактагы чакмак кагазга жаз.

	1	7	2	5	5	8	5		

БӨЛҮҮ: 5-СУРООГО БЕРИЛГЕН ЖООПТУ БААЛОО

Жооп кабыл алынат

Код 1: Чыгарылышы келтирилген

	1	7	2	5	5	8	5		
	1	7	0			2	0	3	
			2	5	5				
					0				

Жооп кабыл алынбайт

Код 0: Бөлүү ката менен жүргүзүлгөн. Башка жооп алынган.

Же 203. Чыгарылышы келтирилген эмес.

Код 9: Жооп жок.

Суроонун максаты: 1.6. Көп орундуу сандарды бир орундуу жана эки орундуу сандарга көбөйтүүнү, бөлүүнү, анын ичинде калдык менен бөлүүнү жүргүзө билүүнү текшерүү (процедуралык билимдер).

Катышуучулардын 34.1% туура жооп беришкен.

6-СУРОО: БӨЛҮҮ

715ти 7ге бөлгөндөгү калдык эмнеге барабар?

(А) 8

(Б) 5

(В) 2

(Г) 1

Туура жооп: (Г)

Суроонун максаты: 1.6. Көп орундуу сандарды бир орундуу жана эки орундуу сандарга көбөйтүүнү, бөлүүнү, анын ичинде калдык менен бөлүүнү жүргүзө билүүнү текшерүү (процедуралык билимдер).

Катышуучулардын 60.8% туура жооп беришкен.

7-СУРОО: КИМ ЖАҢЫЛДЫ?

Төмөн жактагы балдардын кимиси жаңылды?

- (А) Талгат
- (Б) Наташа
- (В) Максим
- (Г) Бермет

Туура жооп (В)

Суроонун максаты: 5.1. Сүрөт, текст, таблица аркылуу берилген маалыматты талдоо жана корутунду чыгаруу билгичтигин текшерүү (концептуалдык түшүнүү).

Катышуучулардын 44.6% туура жооп беришкен.

8-СУРОО: МАССА

Масса бирдиктери азаюу иретинде жазылган сапты тандап ал.

- (А) грамм, килограмм, центнер, тонна
- (Б) центнер, тонна, килограмм, грамм
- (В) тонна, центнер, килограмм, грамм
- (Г) килограмм, грамм, тонна, центнер

Туура жооп: (В)

Суроонун максаты: 2.1. Чоңдуктарды ченөө бирдиктеринин ортосундагы ара катышты билүүнү текшерүү (концептуалдык түшүнүү).

Катышуучулардын 34.3% туура жооп беришкен.

9-СУРОО: МАССА

24 300 кг =

- (Д) 243 т
- (Е) 24 т 3 ц
- (Ж) 24 т 30 ц
- (З) 2 430 ц

Туура жооп: (Б)

Суроонун максаты: 2.2. Чоңдуктарды салыштыра билүүнү, бир чен бирдигинен башкасына өтүү, аттуу чоңдуктар менен арифметикалык амалдарды аткаруу билгичтигин текшерүү (процедуралык билимдер).

Катышуучулардын 28.2% туура жооп беришкен.

САТЫП АЛУУЛАР

10-СУРОО: САТЫП АЛУУЛАР

Мандариндин 5 килограммы үчүн 375 сом төлөштү.

Мандариндин 1 килограммы канча турат?

Жооп: _____ сом

САТЫП АЛУУЛАР: 10-СУРООГО БЕРИЛГЕН ЖООПТУ БААЛОО

Жооп кабыл алынат

Код 1: 75 сом

Жооп кабыл алынбайт

Код 0: Башка жооптор.

Код 9: Жооп жок.

Суроонун максаты: 2.3. Ылдамдык, убакыт, аралык, баа, сан, нарк деген чоңдуктарды камтыган маселелерди чыгара билүүнү текшерүү (маселелерди чыгаруу).

Катышуучулардын 46.3% туура жооп беришкен.

11-СУРОО: САТЫП АЛУУЛАР

Эгерде бир балмуздак 28 сом турса, анда 200 сомго балмуздактан эң көп дегенде канчаны сатып алса болот?

(А) 9

(Б) 8

(В) 7

(Г) 6

Туура жооп: (В)

Суроонун максаты: 2.3. Ылдамдык, убакыт, аралык, баа, сан, нарк деген чоңдуктарды камтыган маселелерди чыгара билүүнү текшерүү (маселелерди чыгаруу).

Катышуучулардын 25.9% туура жооп беришкен.

12-СУРОО: САТЫП АЛУУЛАР

Асель, Бермет жана Валя бирдей калемдерди сатып алышты. Асель 3 калем үчүн 24 сом төлөгөнүн айтты. Бермет 5 калем үчүн 35 сом төлөгөнүн айтты. Ал эми Валя 8 калем үчүн 56 сом төлөгөнүн айтты. Эгерде кыздардын бири эсептөөсүнөн жаңылыштык кетирсе, анда бир калем канча турат?

(А) 9

(Б) 8

(В) 7

(Г) 6

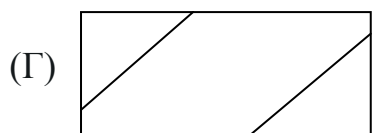
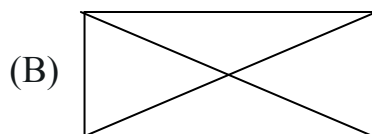
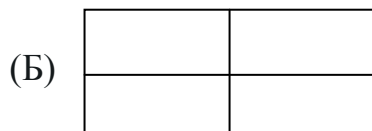
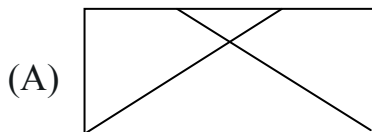
Туура жооп: (В)

Суроонун максаты: 2.3. Ылдамдык, убакыт, аралык, баа, сан, нарк деген чоңдуктарды камтыган маселелерди чыгара билүүнү текшерүү (маселелерди чыгаруу).

Катышуучулардын 24.2% туура жооп беришкен.

13-СУРОО: ГЕОМЕТРИЯЛЫК ФИГУРАЛАР

Төмөн жакта келтирилген сүрөттөрдүн кайсынысында диагоналдар сызылган тик бурчтук тартылган?

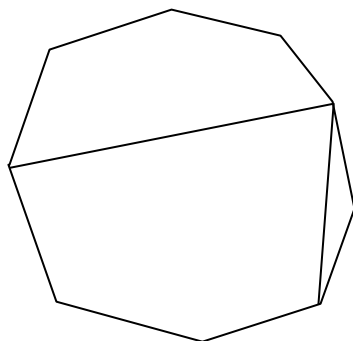

Туура жооп: (В)

Суроонун максаты: 4.1. Негизги геометриялык фигураларды жана алардын элементтерин айырмалай билүүнү текшерүү.

Катышуучулардын 56.5% туура жооп беришкен.

14-СУРОО: ГЕОМЕТРИЯЛЫК ФИГУРАЛАР

Жогорудагы сүрөттө канча беш бурчтук тартылганын жазып бер.

Жооп: _____

ГЕОМЕТРИЯЛЫК ФИГУРАЛАР: 14-СУРООГО БЕРИЛГЕН ЖООПТУ БААЛОО

Жооп кабыл алынат

Код 1:2

Жооп кабыл алынбайт

Код 0: Башка жооптор.

Код 9: Жооп жок.

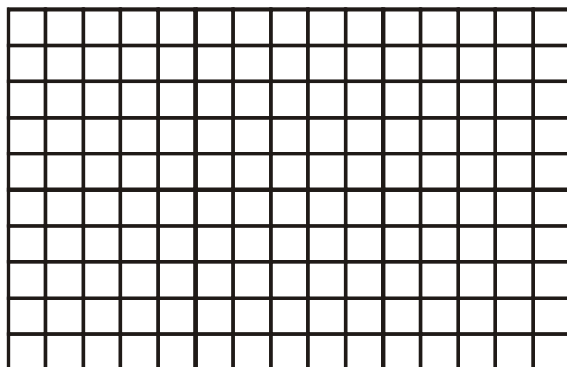
Суроонун максаты: 4.1. Негизги геометриялык фигураларды жана алардын элементтерин айырмалай билүүнү текшерүү (концептуалдык түшүнүү).

Катышуучулардын 30.2% туура жооп беришкен.

КВАДРАТ

15-СУРОО: КВАДРАТ

Төмөндөгү чакмак кагазга жагынын узундугу 3 см 5 мм ге барабар болгон квадрат чий (2 чакмак = 1 см).

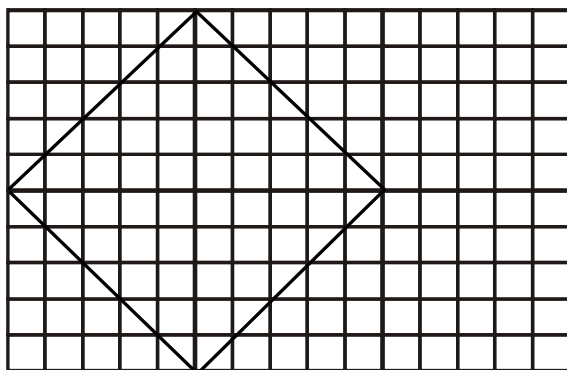

КВАДРАТ: 15-СУРООГО БЕРИЛГЕН ЖООПТУ БААЛОО

Жооп кабыл алынат

Код 1: Жагынын узундугу 7 чакмакка же болжол менен 7 чакмакка барабар болгон квадрат сүрөттө тартылган. Эгерде окуучу тургузуу үчүн сызгычтан пайдаланса, ± 2 мм так эместик пайда болуусу мүмкүн.

Эскертүү: эгерде квадрат анын жактары чакмактардын жактары менен дал келбегендей кылып сүрөткө тартылса, бирок, ошону менен бирге, анын жагынын узундугу жөнүндө шарт аткарылса, жооп кабыл алынат, мисалы:

Же окуучу бардык процедураларды туура аткарса, бирок квадраттын жагы узундугу бир чакмакка кичине же берилгенден чоң кылып чийилсе (ката чакмактарды санаганда кетирилген).

Жооп кабыл алынбайт

Код 0: Башка жооптор.

Код 9: Жооп жок.

Суроонун максаты: 4.3. Геометриялык фигураларды өзгөртүүнү жана түзүүнү аткаруу билгичтигин текшерүү (эсептерди чыгаруу) .

Катышуучулардын 24.3% туура жооп беришкен.

16-СУРОО: ТУЮНТМАЛАР

Эгерде $b = 2$ болсо, анда $28 \cdot b - 16$ туюнтмасы эмнеге барабар?

- (А) 74
- (Б) 40
- (В) 22
- (Г) 12

Туура жооп (Б)

Суроонун максаты: 3.1. Бир белгисизди камтыган, арип менен билдирилген туюнтманын маанисин таба билүүнү текшерүү (процедуралык билимдер).

Катышуучулардын 53.2% туура жооп беришкен.

17-СУРОО: ТУЮНТМАЛАР

2 ящиктин ар биринде 12 кг помидордон, ал эми 3 кутунун ар биринде 15 кг бадыраңдан бар.

Бадыраңдар помидорлордон канча килограммга көп болгондугун төмөн жакта келтирилген туюнтмалардын кайсынысы боюнча эсептеп чыкса болот?

- (А) $12 \cdot 3 - 15 \cdot 2$
- (Б) $15 \cdot 3 + 12 \cdot 2$
- (В) $12 \cdot 3 + 15 \cdot 2$
- (Г) $15 \cdot 3 - 12 \cdot 2$

Туура жооп (Г)

Суроонун максаты: 3.2. Берилген шартка ылайык сан менен жана арип менен белгиленген туюнтмаларды, теңдемелерди түзө жана жаза билүүнү текшерүү (эсептерди чыгаруу) .

Катышуучулардын 21.5% туура жооп беришкен.

ТЕҢДЕМЕЛЕР

18-СУРОО: ТЕҢДЕМЕЛЕР

Эгерде $385:t=11$ болсо, анда $t=$

(А) 4 235

(Б) 396

(В) 374

(Г) 35

Туура жооп (Г)

Суроонун максаты: 3.3. Жөнөкөй теңдемелерди чыгаруу үчүн арифметикалык амалдардын компоненттеринин ортосундагы катышты колдоно билүүнү текшерүү (процедуралык билимдер).

Катышуучулардын 54.2% туура жооп беришкен.

19-СУРОО: ТЕҢДЕМЕЛЕР

$7 \cdot y - 80 = 32$ теңдемесин чыгарыңыз.

Чыгарылышын жаз.

Жооп: _____

ТЕҢДЕМЕЛЕР: 19-СУРООГО БЕРИЛГЕН ЖООПТУ БААЛОО

Жооп кабыл алынат

Код 1: $y = 16$ же 16. Чыгарылыштын алгоритминин эки кадамы тең туура аткарылган чыгарылыш жазылган, мисалы:

- $7y = 32 + 80$

$$7y = 112$$

$$y = 112 : 7$$

$$y = 16$$

- $7y = 112$

$$y = 16$$

- $y = (80 + 32) : 7$

$$y = 16$$

- $7y = 112$

$$y = 112 : 7$$

$$y = 16$$

Текшерүү:

$$16 \cdot 7 - 80 = 32$$

$$112 - 80 = 32$$

$$32 = 32$$

Же окуучу чыгарылыштын алгоритмин туура жазган, бирок эсептөөлөрдү аяктабаган же арифметикалык ката кетирген (ушул себеп боюнча эсептөөлөрдү аяктабаган), мисалы:

- $7y = 32 + 80$

$$7y = 112$$

$$y = 112 : 7$$

$$y =$$

- $y = (80 + 32) : 7$

- $7y = 32 + 80$

$$7y = 112$$

$$y = 112 : 7$$

$$y = 16$$

Жооп кабыл алынбайт

Код 0: Башка жооп. Код 1 ге туура келбеген чыгарылыш жазылган.

Код 9: Жооп жок.

Суроонун максаты: 3.4. Түзүлүшү татаал теңдемелерди чыгарууну билүүсүн текшерүү (процедуралык билимдер).

Катышуучулардын 20.7% туура жооп беришкен.

20-СУРОО: РОМАШКАЛАР

Мектептин жанындагы участокто ромашкалар менен эки клумба бар. Бир клумба жактарынын узундуктары 6 м жана 4 м болгон тик бурчтук формасына ээ, ал эми экинчиси квадрат формасына ээ. Эки клумбанын периметрлери барабар.

Эгерде жердин ар бир квадраттык метринде бул клумбаларда бирдей сандагы ромашкалар өссө, анда клумбалардын кайсынысында ромашкалар көп?

Өзүңдүн жообунду эсептөө менен бекемде.

РОМАШКАЛАР: 20-СУРООГО БЕРИЛГЕН ЖООПТУ БААЛОО

Жооп толугу менен кабыл алынат

Код 2: Экинчиде же квадрат формасындагы клумбада. Алынган натыйжанын талдоосу жүргүзүлгөн эсептөө келтирилген, мисалы:

- $P_1 = (6 + 4) \cdot 2 = 20 \text{ м}$

$$20 : 4 = 5 \text{ м} - \text{квадраттын жагы}$$

$$S_1 = 6 \cdot 4 = 24 \text{ м}^2$$

$$S_2 = 5 \cdot 5 = 25 \text{ м}^2$$

$25 > 24$, демек, экинчи клумбада ромашкалар көбүрөөк.

- $P_{\text{мб}} = 20 \text{ м}$

$$a_{\text{кв}} = 5 \text{ м}$$

$$S_{\text{т}} = 24 \text{ м}^2$$

$$S_{\text{к}} = 25 \text{ м}^2$$

1 кв. м. де $S_{\text{т}}$ ден $S_{\text{к}}$ чоң

Жооп жарым-жартылай кабыл алынат

Код 1: Экинчиде же квадрат формасындагы клумбада. Түшүндүрүү келтирилген эмес, мисалы:

- №2

Же натыйжанын талдоосуз эсептөөсү келтирилген, мисалы:

- $P_1 = (6 + 4) \cdot 2 = 20 \text{ м}$

$$P_1 = P_2$$

$$P_2 = 4a$$

$$4a = 20$$

$$a = 5$$

$$S_1 = 6 \cdot 4 = 24$$

$$S_2 = 5 \cdot 5 = 25$$

Же биринчиде же тик бурчтук формасындагы клумбада. Эсептөөнүн алгоритми туура келтирилген. Туура эмес жооп эсептөө мүнөзүндөгү каталардын айынан алынган, мисалы:

- $P_T = 20$

$$a_K = 5$$

$$S_T = 6 \cdot 4 = 26$$

$$S_K = 5 \cdot 5 = 25$$

$26 > 25$, демек, биринчи клумбада.

Жооп кабыл алынбайт

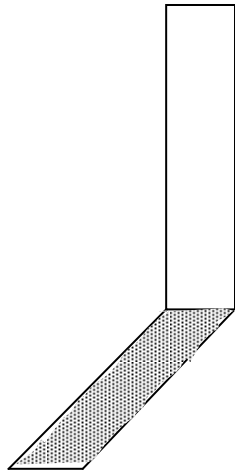
Код 0: Башка каалган жооп. Код 2 жана Код 1 ге туура келбеген эсеп келтирилген.

Код 9: Жооп жок.

Суроонун максаты: 6.1. Математикалык билимдерди чыныгы жагдайда пайдалануу билгичтигин текшерүү (маселелерди чыгаруу).

Катышуучулардын туура жооп бергендери: код 2-0,3%, код 1 – 2,5%.

1-СУРОО: КҮНДӨН ТҮШКӨН КӨЛӨКӨ

Жогору жактагы сүрөттө мамы жана ошол мамынын күндүз түшкөн көлөкөсү тартылган.

Бул сүрөттөн крестик менен Күн ошол учурда кайсы жерде болорун белгилеп кой.

КҮНДӨН ТҮШКӨН КӨЛӨКӨ: 1-СУРООГО БЕРИЛГЕН ЖООПТУ БААЛОО

Жооп кабыл алынат

Код 1: Крестик сүрөттүн жогорку оң жагына коюлган.

Жооп кабыл алынбайт

Код 0: Крестик сүрөттүн үстүн жагына вертикаль абалда, сүрөттүн сол, ылдый жагына коюлган

Код 9: Жооп жок.

Суроонун максаты: 1.1. Жердеги жашоонун булагы катары Күн жөнүндөгү билимдерди колдоно билүүнү текшерүү (концептуалдык түшүнүү).

Катышуучулардын 17.1% туура жооп беришкен.

АБА-ЫРАЙЫНЫН ШАРТТАРЫ

2- жана 3- суроолор төмөн жакта келтирилген маалыматка тийиштүү:

Түн ичинде жааган жамгырдан кийин асфальтта көлчүктөр пайда болду. Күндүз көлчүктөр жок болуп кетти.

2-СУРОО: АБА-ЫРАЙЫНЫН

Ошол күнү түнкү жамгырдан кийин аба-ырайы кандай болгонун жаз.

АБА-ЫРАЙЫНЫН ШАРТТАРЫ: 2-СУРООГО БЕРИЛГЕН ЖООПТУ БААЛОО

Жооп кабыл алынат

Код 1: Жоопто аба-ырайы кургак, жылуу же шамалдуу болгону белгиленет.

Мисалы,

- Күн ысык болду
- Күн ачык жана аба-ырайы кургак болду
- Асман ачык болду
- Күн тийип, шамал сокту

- Шамал сокту
- Аба-ырайы жылуу болду

Жооп кабыл алынбайт

Код 0: Жооптун башка варианттары.

Код 9: Жооп жок.

Суроонун максаты: 2.1. Суунун негизги касиеттерин билүүнү текшерүү (практикалык ой жүгүртүүлөр).

Катышуучулардын 30.4% туура жооп беришкен.

3-СУРОО: АБА-ЫРАЙЫНЫН ШАРТТАРЫ

Күндүз жана кышкы келчүктөрдөгү суу кайда кеткенин жаз.

АБА-ЫРАЙЫНЫН ШАРТТАРЫ: 3-СУРООГО БЕРИЛГЕН ЖООПТУ БААЛОО

Жооп кабыл алынат

Код 1: Жоопто буулануу эскертилет. Мисалы,

- Ал бууга айланды
- Буу болуп калды
- Абага (атмосферага)
- Бууланып кетти
- Кургап калды

Жооп кабыл алынбайт

Код 0: Жооптун буулануу процессине шилтеме берилбеген башка варианттары.

Мисалы,

- Суу тоңуп калды
- Аны жапайы иттер (куштар, курт-кумурскалар) ичип салды

Код 9: Жооп жок.

Суроонун максаты: 2.1. Суунун негизги касиеттерин билүүнү текшерүү (практикалык ой жүгүртүүлөр).

Катышуучулардын 27.7% туура жооп беришкен.

4-СУРОО: АБА-ЫРАЙЫНЫН ШАРТТАРЫ

Төмөн жакта келтирилгендердин кайсынысынын аба- ырайын сүрөттөөгө тиешеси ЖОК?

- (А) Шамалдын күчү
- (Б) Шамалдын багыты
- (В) Абанын температурасы
- (Г) Абанын курамы

Туура жооп: (Г)

Суроонун максаты: 2.2. Абанын касиеттери, курамы жана анын жашоо үчүн мааниси жөнүндө билимдерди колдоно билүүнү текшерүү (практикалык ой жүгүртүүлөр).

Катышуучулардын 23.9% туура жооп беришкен.

5-СУРОО: ЖААН-ЧАЧЫН

Жери	Жылына түшкөн жаан-чачындын саны
Тропикалык токой	150 см
Жайлоо	50 см
Чөл	?

Жогору жактагы таблицада ар кайсы жерде бир жылда түшкөн жаан-чачындын саны келтирилген.

Бир жылда чөлдө жаан-чачындын кандай саны түштү?

- (А) 200 см
- (Б) 100 см
- (В) 50 см
- (Г) 10 см

Туура жооп: (Г)

Суроонун максаты: 2.7. Топурактын курамы жана анын мааниси жөнүндө билимдерди текшерүү (илимий изилдөө).

Катышуучулардын 30.9% туура жооп беришкен.

6-СУРОО: ЖАНДУУ ЖАРАТЫЛЫШ

Адам баласынын төмөн жакта саналган ишмердик түрлөрүнүн кайсынысы жандуу жаратылыштын объектисине багытталган?

- (А) көмүрдү казып чыгаруу
- (Б) токойду кыюу
- (В) кенден темирди эритүү
- (Г) сууну суу сактагычка чогултуу

Туура жооп: (Б)

Суроонун максаты: 3.1. Жандуу жана жансыз жаратылыштын конкреттүү объектилерин аныктай билүүнү текшерүү (практикалык ой-жүгүртүүлөр).

Катышуучулардын 23.9% туура жооп беришкен.

7-СУРОО: КЕН БАЙЛИКТАР

Кен байлыктардын кайсынысын трубопровод аркылуу жеткиришет?

- (А) Алтын
- (Б) Мунай
- (В) Кварц куму
- (Г) Алюминий рудасы

Туура жооп: (Б)

Суроонун максаты : 2.4. Кен байлыктардын негизги түрлөрүн жана алардын касиеттерин билүүнү текшерүү (концептуалдык түшүнүү).

Катышуучулардын 32.9% туура жооп беришкен.

8-СУРОО: ПРИБОРЛОР

Компас	
Микроскоп	
Саат	
Термометр	

Жогору жакта келтирилген таблицага, ар бир прибордун аталышынын тушуна ошол прибор эмне үчүн колдонуларын жазып кой.

ПРИБОРЛОР: 8-СУРООГО БЕРИЛГЕН ЖООПТУ БААЛОО

Жооп кабыл алынат

Код 1: Приборлордун колдонулуш максаттары таблицага төмөнкүдөй жазылган:

	Горизонттун жактарын аныкташат (түндүк, түштүк, батыш, чыгыш)
	Майда объектилерди кароо үчүн колдонулат
	Убакытты аныкташат
	Температураны аныкташат (ченешет)

Жооп кабыл алынбайт

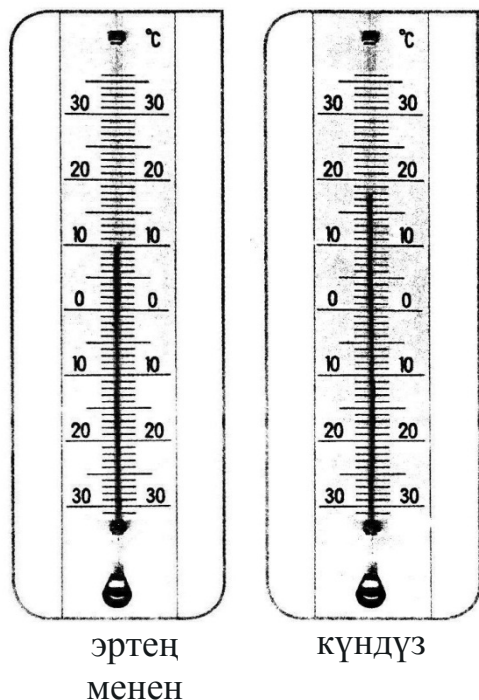
Код 0: Кайсы болбосун бир прибордун колдонуу максаты туура эмес жазылган

Код 9: Жооп жок.

Суроонун максаты: 2.8. Эң жөнөкөй тажрыйбалар (ченөөлөр) аркылуу суунун жана абанын кээ бир касиеттерин аныктай билүүнү текшерүү (концептуалдык түшүнүү).

Катышуучулардын 23.4% туура жооп беришкен.

9-СУРОО: АБА-ЫРАЙЫНЫН ШАРТТАРЫ

Жогору жактагы сүрөттө 20-сентябрда эртең менен жана күндүз атмосферадагы абанын температурасы ченелген термометрдин көрсөтүүлөрү берилген.

20-сентябрда күн ичинде температура кандай өзгөргөн?

- (А) 8 градуска жогорулаган
- (Б) 8 градуска төмөндөгөн
- (В) 18 градуска жогорулаган
- (Г) 10 градуска төмөндөгөн

Туура жооп: (А)

Суроонун максаты: 2.8. Эң жөнөкөй тажрыйбалар (ченөөлөр) аркылуу суунун жана абанын айрым касиеттерин аныктай билүүнү текшерүү (илимий изилдөө).

Катышуучулардын 26.7% туура жооп беришкен.

ӨСҮМДҮКТӨРДҮН ӨСҮШҮ

10-СУРОО: ӨСҮҮ ШАРТТАРЫ

Бөлмө гүлү отургузулган карапаны бир нече күнгө караңгы жерге коюп коюшту. Өсүмдүк өңүнөн кетип, сабагы ичкере түштү.

Өсүмдүк эмне үчүн ушинтип өзгөрүп кеткенин жаз.

ӨСҮҮ ШАРТТАРЫ: 10-СУРООГО БЕРИЛГЕН ЖООПТУ БААЛОО

Жооп кабыл алынат

Код 1: Эгерде өсүмдүктүн жарыкка муктаж болгону көрсөтүлсө, анда жооп толугу менен кабыл алынат

- Өсүү үчүн жарык керек
- Жарыксыз баары өлүп калат
- Караңгыда начар өсөт
- Анткени жарык (күн) жок болчу

Жооп кабыл алынбайт

Код 0: Башка жооптор берилсе, жооп кабыл алынбайт

- Караңгыда коркунучтуу болот
- Өсүмдүккө каяка өсүш керектиги көрүнбөйт
- Жарыкта жакшы да

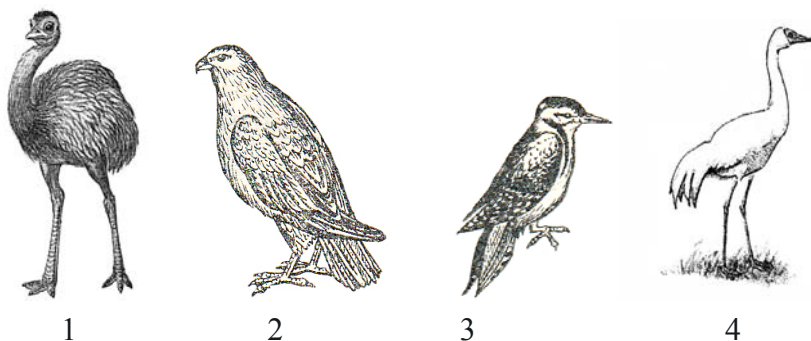
Код 9: Жооп жок.

Суроонун максаты: 3.2. Өсүмдүктөрдүн өсүү шарттары жөнүндө билимдерди колдоно билүүнү текшерүү (концептуалдык түшүнүү).

Катышуучулардын 46.7% туура жооп беришкен.

11-СУРОО: КУШТАР

Куштар ар кандай шарттарда жашайт. Куштардын дене түзүлүшү алардын жашаган жеринин шарттарына көз каранды болот.

1-4-сүрөттөрдө көрсөтүлгөн куштардын кайсынысы сазда жашайт?

- (А) 1
- (Б) 2
- (В) 3
- (Г) 4

Туура жооп: (Г)

Суроонун максаты: 3.3. Организмдин сырткы түзүлүшү менен анын жашоо чөйрөсүнүн ортосундагы өз ара байланышты аныктай билүүнү текшерүү (практикалык ой жүгүртүүлөр).

Катышуучулардын 54.3% туура жооп беришкен.

12-суроо Кыргызстандын төмөн жакта келтирилген картасына тийиштүү.

12-СУРОО: КЫРГЫЗСТАНДЫН КАРТАСЫ

Жогору жакта келтирилген карта боюнча Кыргызстандын кайсы облустук борбору бардыгынан батышыраак жайгашканын аныкта.

- (А) Нарын
- (Б) Каракол
- (В) Ош
- (Г) Баткен

Туура жооп: (Г)

Суроонун максаты: 1.5. Горизонттун жактарын жана аларды аныктап табуунун ыкмаларын билүүнү текшерүү (практикалык ой жүгүртүүлөр).

Катышуучулардын 26.9% туура жооп беришкен.

13-СУРОО: САЗДАГЫ ЖАНЫБАРЛАР

Саздагы жаныбарлар дүйнөсү ар түрдүү, андагы жаныбарлар бул жердеги жашоого ылайыкталган. Мында кытандар, бакалар, чиркейлер жашайт.

Быйыл жаз суук болуп, ошондон улам жайында чиркейлер да өтө аз болду.

Бул саздагы бакалардын быйылкы санына кандай таасир берерин жаз.

САЗДАГЫ ЖАНЫБАРЛАР: 13-СУРООГО БЕРИЛГЕН ЖООПТУ БААЛОО

Жооп кабыл алынат

Код 1: Эгерде жоопто бакалардын саны азаяры айтылса, анда жооп кабыл алынат:

- Алар аз болот
- Азаят
- Алардын азыгы азайгандыктан аз болот
- Ачкадан өлүшөт

Жооп кабыл алынбайт

Код 0: Эгерде башка жооптор берилсе, анда жооп кабыл алынбайт:

- Таасир бербейт
- Өзгөрбөйт
- Көбөйөт

Код 9: Жооп жок.

Суроонун максаты: 3.4. Табигый топтогу тирүү организмдердин ортосундагы өз ара байланышты түшүнө билүүнү текшерүү (практикалык ой жүгүртүүлөр).

Катышуучулардын 11.6% туура жооп беришкен.

14-СУРОО: КЕЛГИН КУШТАР

Куштардын кээ бир түрлөрү биз жакка жазында келип, күзүндө учуп кетишет.

Төмөнкү куштардын кайсынысы күзүндө жылуу жакка учуп кетет?

- (А) Чабалекей
- (Б) Карга
- (В) Таранчы
- (Г) Бүркүт

Туура жооп: (А)

Суроонун максаты: 3.5. Жаныбарлардын жашоосундагы мезгилге байланыштуу өзгөрүүлөрдү түшүндүрө билүүнү текшерүү (концептуалдык түшүнүү).

Катышуучулардын 63.4% туура жооп беришкен.

15-СУРОО: ТООДОГУ ӨСҮМДҮКТӨР

Жазында балдар тоодон байчечекей гүлдөрүн жерден жулуп теришти. Кийинки жылы байчечекейлер абдан аз болду.

Эмне үчүн ушундай болгонун жазып бер?

ТООДОГУ ӨСҮМДҮКТӨР: 15-СУРООГО БЕРИЛГЕН ЖООПТУ БААЛОО

Жооп кабыл алынат

Код 1: Эгерде жоопто тамыры жок гүл өсүп чыга албасы жөнүндө айтылса, анда мындай жооп толугу менен кабыл алынат.

- Анткени тамыры калбады.
- Тамыры болбосо, гүл өсүп чыкпайт.
- Анткени өсүмдүктү тамыры менен кошо жулуп салышкан.

Жооп кабыл алынбайт

Код 0: Башкача жооптор берилсе, анда жооп кабыл алынбайт.

- Анын уругу жок болот
- Гүлдөр бат эле соолуп калат
- Тоодо эч нерсени бузууга болбойт
- Аарылардын жана башка чымын-чиркейлердин саны азаят

Код 9: Жооп жок.

Суроонун максаты: 3.8. Жаратылыштын адамдын жашоосундагы мааниси жана практикалык пайдаланылышы жөнүндө корутунду жасай билүүнү текшерүү (практикалык ой жүгүртүүлөр).

Катышуучулардын 20.4% туура жооп беришкен.

16-СУРОО: БАГЫТ АЛУУ

Ысык-Көл Бишкек шаарынын чыгыш тарабында жайгашкан.

Бишкектин тургуну үчүн Ысык-Көлдүн жээгиндеги кайсы шаарга жетиш жакыныраак болорун жаз.

БАГЫТ АЛУУ: 16-СУРООГО БЕРИЛГЕН ЖООПТУУ БААЛОО

Жооп кабыл алынат

Код 1: Эгерде жоопто Балыкчы деп жазылса.

Жооп кабыл алынбайт

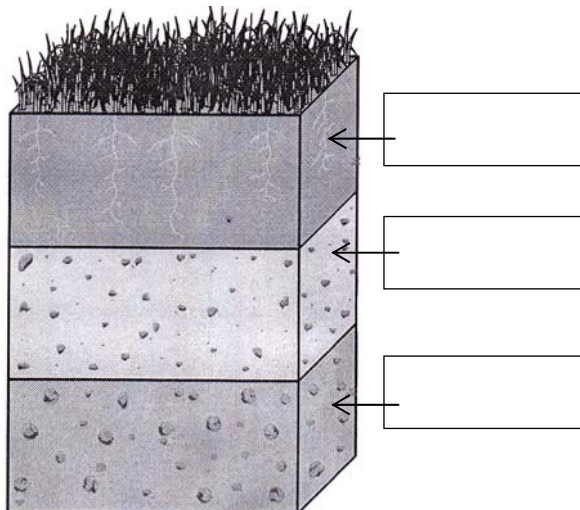
Код 0: Кандай болсо да башка жооп.

Код 9: Жооп жок.

Суроонун максаты: 1.5. Горизонттун жактары жана аларды аныктап табуу жөнүндөгү билимдерди текшерүү (практикалык ой жүгүртүүлөр).

Катышуучулардын 40.2% туура жооп беришкен.

17-СУРОО: ТОПУРАК

Жогору жактагы сүрөттө жердин ар кандай катмарлары көрсөтүлгөн. Жердин түшүмдү берүүчү катмарын көрсөткөн чарчыга галочка (v) белгисин кой.

ТОПУРАК: 17-СУРООГО БЕРИЛГЕН ЖООПТУ БААЛОО

Жооп кабыл алынат

Код 1: Галочка жогорку чарчыга гана коюлган.

Жооп кабыл алынбайт

Код 0: Бардык башка жооптор.

Код 9: Жооп жок.

Суроонун максаты: 2.7. Топурактын курамы жана мааниси жөнүндөгү билимди текшерүү (практикалык ой жүгүртүүлөр).

Катышуучулардын 34.6% туура жооп беришкен.

18-СУРОО: ТОПУРАК

Топуракта жашаган микробдор өсүмдүктөр менен майда жаныбарлардын калдыктарын чириндиге айландырып иштеп чыгарат.

Топуракка түшкөн нерселердин кайсынысын микробдор баарынан тез иштеп чыгарат?

- (А) Айнектин сыныгы
- (Б) Темир мык
- (В) Жыгачтын чамындысы
- (Г) Пластмассанын сыныгы

Туура жооп: (В)

Суроонун максаты: 2.7. Топурактын курамы жана мааниси жөнүндө билүүнү текшерүү (практикалык ой жүгүртүүлөр).

Катышуучулардын 39.1% туура жооп беришкен.

19-СУРОО: ӨСҮМДҮКТӨРДҮН ӨСҮШҮ

Окуучулар буурчак өсүмдүктөрүн ар кандай температурада өстүрүү боюнча үч тажрыйба жүргүзүштү.

Бир апта өткөндөн кийин өсмөлөрдүн узундугун ченеп көрүшүп, таблицкага жазып коюшту:

Тажрыйбанын номери	Өстүрүү температурасы	Өсмөнүн узундугу
1	1°	5 см
2	15°	
3	25°	15 см

Номер 2- тажрыйбада буурчактын өсмөсүнүн узундугу кандай болушу мүмкүн экенин таблицкага жазып кой.

ӨСҮМДҮКТӨРДҮН ӨСҮШҮ: 19-СУРООГО БЕРИЛГЕН ЖООПТУ БААЛОО

Жооп кабыл алынат

Код 1: 6дан 14 см-га чейинки узундук көрсөтүлсө, жооп кабыл алынат.

Жооп кабыл алынбайт

Код 0: Эгерде башка цифралар келтирилсе, жооп кабыл алынбайт

Код 9: Жооп жок.

Суроонун максаты: 3.2. Өсүмдүктөрдүн өсүү шарттары жөнүндөгү билимдерди колдоно билүүнү текшерүү (илимий изилдөө).

Катышуучулардын 40.9% туура жооп беришкен.

20-СУРОО: СУУ МЕНЕН ЖҮРГҮЗҮЛГӨН ТАЖРЫЙБА

Өсүмдүктүн өсүшү үчүн суу керек экендигин далилдеш үчүн эки бирдей бөлмө өсүмдүгү менен кандай тажрыйба жүргүзүү керектигин жазып бер.

СУУ МЕНЕН ЖҮРГҮЗҮЛГӨН ТАЖРЫЙБА: 20-СУРООГО БЕРИЛГЕН ЖООПТУ БААЛОО

Жооп кабыл алынат

Код 1: Жоопто өсүмдүктөрдүн бирин сугарып, экинчисин сугарбай коюп, бул башында бирдей болгон эки өсүмдүктүн бири-биринен кескин айырмаланып калышына алып келери жөнүндө айтылса, анда жооп толугу менен кабыл алынат.

- Бир эле өсүмдүктү сугарып туруу керек
- 1-өсүмдүктү гана сугаруу
- 2-өсүмдү гана сугаруу
- 1-өсүмдүктү сугаруу, ал эми 2-өсүмдүктү сугарбоо (же тескерисинче)
- Өсүмдүктөрдүн бирин сугарбай коюу керек
- Өсүмдүктөрдүн бирин көбүрөөк, экинчисин азыраак сугаруу керек

Жооп кабыл алынбайт

Код 0: Эгерде башкача жооптор берилсе, анда мындай жооп кабыл алынбайт:

- Сугарбоо керек
- Көп сугаруу керек
- Бир нече күн сугарбай коюу керек
- Эки өсүмдүктү тең сугарбай коюу керек

Код 9: Жооп жок.

Суроонун максаты: 3.2. Өсүмдүктүн өсүү шарттары жөнүндөгү билимдерди колдоно билүүнү текшерүү (илимий изилдөө).

Катышуучулардын 5.9% туура жооп беришкен.

11. Баалоо стандарттарын түзүүдө негиз болуп берген программалар менен окуу китептеринин мүнөздөмөлөрү

ОБЖУБ баалоосунун негизинде баалоо стандарттары жатып, изилдөө аларга таянуу менен жүргүзүлдү. Аталган стандарттарды үч предметтик чөйрө: окуу жана түшүнүү, математика жана мекен таануу боюнча түзүү үчүн адегенде башталгыч мектепти бүткөн мезгилде окуучулар кандай билимдерди, билгичтиктерди жана көндүмдөрдү өздөштүрүшү керектигин аныктоо талап кылынды. Бул талаптар колдонуудагы нормативдик документтерде: КР ББИМ башталгыч мектеп үчүн сунуш кылган билим берүү стандарттарында, программаларында жана окуу китептеринде жазылган. Тест башталгыч мектептин 2014-жылкы бүтүрүүчүлөрүнүн билим алуу жетишкендиктерине тийиштүү болгондуктан, ал толугу менен 4-класстын окуучулары окуп көрбөгөн куррикулумдарга негизделген эмес. Ар бир предмет боюнча 4-класстын окуучулары эмне билип, эмне жасай билиши керектигин аныктоо үчүн билим берүү стандарттары менен программалар талданып чыкты. Өлкөнүн ар кайсы аймактарынын шаар-айылдарындагы кыргыз, орус, өзбек тилдүү башталгыч мектептер кандай окуу китептер жана куралдар боюнча иштегенин билүү үчүн завучтар, мугалимдер жана окуучулар сурамжыланды. Тесттин мазмуну балдар башталгыч мектепте окугандарга туура келиш үчүн окуучулар ар бир предмет жана тема боюнча кандай маалымат жана кандай түрдө алганын билүү зарыл болчу. Бул иш бир катар кыйынчылыктар менен коштолду.

Алардын биринчиси Кыргызстанда окуучулардын негиз салуучу билимдери, билгичтиктери жана көндүмдөрү ар бири биринчи окуу жылынан тартып, бүтүрүүчү класска чейин өнүгүп, өсүү түрүндө кеңири сыпатталып жазылган билим берүү стандарттарынын жок болгондугуна байланыштуу. Эгерде болсо, анда окуучу белгилүү бир стандарт боюнча мурунку класста эмнелерди жасай билгенин, бул жылы ал эмнени үйрөнүшү жана кийинки класста кандай деңгээлге көтөрүлүшү керектигин ырааттуу түрдө байкап чыгуу мүмкүн болмок. Ошондо башталгыч мектепти бүтүрүп жатканда окуучу тигил же бул көндүмдүн кандай өнүгүү деңгээлинде болууга тийиш экенин аныктоо кыйын болбойт эле.

Экинчи кыйынчылык башталгыч мектептери үчүн окуу китептеринин тартыштыгына жана, ошондон улам, окуу, математика жана мекен таануу боюнча окуу китептери менен программаларынын бирдей болбой калгандыгына байланыштуу. Мектептердин бир катары гана ББИМ көрсөтмөлөрүн карманып, сунуш кылынган окуу китептерин колдонгону аныкталды. Мектептердин экинчи катары колунда бар окуу китептери менен, маселен, Россиядан чыккандары менен иштөөгө аргасыз.

Үчүнчү кыйынчылык кыргыз жана орус тилдериндеги мектептердин окуу китептеринин бир түрдүү болбогонуна байланыштуу. Орусча окуган мектептер көп учурда окуу жана мекен таануу боюнча Россия Федерациясында басылган окуу китептерин пайдаланышат. Алар Кыргызстандын башталгыч мектептер үчүн программасына туура келбейт. Ошентип, 4-класстын окуучуларын баалоо үчүн бардык мектептерде өтүлгөн темаларды гана, окуучулар жетиштүү бирдей маалымат алган материалдарды гана тандап алууга туура келди. ОБЖУБ изилдөөсү үчүн баалоо стандарттары ушулардын негизинде түзүлгөн.

Окуу жана түшүнүү

Текст окуунун негиз салуучу көндүмдөрү *Кыргыз Республикасынын мектептериндеги предметтик окутуунун мамлекеттик стандарттарында (Бишкек, 2006)* жана *“Башталгыч класстардын кыргыз тили, адабий окуу жана класстан тышкаркы окуу, математика, мекен таануу программасы (1-4)” (КББА “Билим” басма борбору, Бишкек, 2013)* Кыргызстан башталгыч мектептери үчүн окуу программасында камтылган. Бирок

аталган документтердин биринде да окуу көндүмдөрү системага салынган эмес, алар жөн гана топторго бөлүнүп саналган.

Андан тышкары, программада текст окуу менен түшүнүүнүн өз алдынча көндүмдөрүнүн класстан класска ырааттуу калыптанып-өркүндөшү чагылдырылган эмес. Айрым көндүмдөр жөн гана ар бир класстын программасында кайталанат.

Мектепте окуу үчүн окуучу окуу сабактарында атайын үйрөтүлгөн адабий тексттерди окуп-түшүнүү менен чектелбей, математика, мекен таануу, эне тил ж.б. сабактарда учураган маалымат берүүчү тексттер менен иштей билиши керек. Ошон үчүн тестке дал ушул көндүмдөрдү текшерүүчү тапшырмалар да киргизилген болчу.

Маалымат берүүчү текст менен иштөө көндүмдөрү ар бир предмет боюнча билим берүү стандартында жана программаларда чачыранды берилген.

Андыктан окуу боюнча программа гана эмес, мекен таануу, математика боюнча программалар да анализге алынды. Анын жыйынтыктарына таянуу менен баалоо стандарттары иштелип чыгып, алар адабий текст менен да, маалыматтык текст менен иштөө билгичтиктерин камтыды. Бул текст окуу жана түшүнүү боюнча ОБЖУБ изилдөөсүнүн негизине салынды.

Кыргызстанда кыргыз, орус жана өзбек тилдеринде билим берүү көп учурда ар башка окуу китептери боюнча жүргүзүлөт. ОБЖУБдун бардык катышуучулары үчүн текст окуп-түшүнүү көндүмдөрүн баалоонун окутуу тилине карабай бирдей чен-өлчөмдөрүн иштеп чыгуу зарыл болду. Бирок ага тийиштүү окуу китептери менен жабдылган адабият жана класстан тышкары окуу программасы окутуу кыргыз тилинде жүргөн мектептер үчүн гана түзүлгөн. Кыргыз мектептеринде орус адабияты экинчи тилдин өзгөчө программасы боюнча окутулуп, ал үчүн тийиштүү окуу китеби да бар. Окуу боюнча орус мектептери үчүн программалар да, бирдиктүү окуу китеби да Кыргызстанда жок. Бир мектептерде М.В. Голованов, В.Г. Горецкий, Л.Ф. Климанованын “Родная речь. 4-класс” (2 бөлүк) китеби, башкаларында – ошол эле авторлордун “Книга для чтения” китеби, башкаларында –З.И. Романовскаянын “Живое слово. 4 класс” (2 бөлүк) китеби, дагы башкаларында бул китептердин баары, ал эми кыргыз тилинде окуткан мектептердин дээрлик баарында программага туура келип, КР Билим берүү жана илим министрлиги тарабынан 2013-2014-окуу жылына сунуш кылынган А. Токтомамбетованын “Адабий окуу. 4-класс” китеби пайдаланылат.

Кыргызстанда орус жана кыргыз тилдүү мектептердеги окуу боюнча окуу китептерин салыштыруу такыр мүмкүн эмес. Негизги тили кыргыз тили болгон, бирок орус тилдүү мектепте М.В. Голованов, В.Г. Горецкий, Л.Ф. Климанованын “Родная речь. 4-класс” (2 бөлүк) китеби боюнча окуган 4-класстын окуучулары үчүн көп сандаган байыркы орус сөздөрү менен эскирген сөздөрдү жана жаш-курагына анча туура келбей, кызыктырбаган бир катар тексттерди түшүнүү кыйла кыйын болуп, бул текст окуу жана түшүнүү көндүмдөрүн калыптандырууга жардам бербейт. Мындай окуучулар “тарыхый эс тутум”, “адам оюнун дүйнөлөрү” сыяктуу татаал түшүнүктөргө учурайт. Аларга орус классик жазуучулары жөнүндөгү эскерүүлөр сунуш кылынып, аларда он тогузунчу кылымдын орус турмушундагы бүгүн түшүнүксүз болуп калган нерселер камтылган. Алар XIX кылымдагы татаал поэтикалык тексттерди абдан көп окуйт.

Орус тилинде билим берген мектепте М.В. Голованов, В.Г. Горецкий, Л.Ф. Климанованын “Книга для чтения” (2 бөлүк) китеби колдонулса, кыйынчылыктар азыраак болот: анда тексттер кыскараак жана түшүнүүгө оңоюраак, байыркы орус фольклору азыраак орун ээлеп, тексттер адаптацияланган, ал эми заманбап адабият кеңирирээк келтирилген.

Кыргыз тилинде окуган мектептердин тексттерди окуп-түшүнүү көндүмдөрүн калыптандыруу үчүн шарттары эң ыңгайлуу. Аларга көлөмү чакан, түшүнүктүү тексттер:

кыргыз жазуучуларынын кыска аңгемелери, кыргыз эл жомоктору жана башка фольклордук жанрдагы азыркы кыргыз тилине салынган чыгармалары, дүйнө элдеринин жомоктору жана дүйнөлүк балдар адабиятынын кыргыз жазуучулары которгон чыгармалары сунуш кылынат. Кыска, түшүнүктүү тексттер менен иштеп, мугалим, эскирген лексика менен алпурушууга жана өткөн заманга тийиштүү нерселерди түшүндүрүүгө көп убакыт кетирбей, окуунун ар кандай аспектилерине көбүрөөк көңүл бура алат.

Бирок ар кайсы тилдеги мектептердин окуу боюнча китептеринин дал келбестигинен башка окуу китептеринин тартыштыгы көйгөйү бар. Башталгыч мектеп мугалимдери анкетада жазгандай, окуу боюнча жеке китептери менен окуучулардын жарымынан бир аз көбүрөөгү гана камсыз кылынган. Көп учурда (25.7% учурларда) 4-класстын үч жана андан көп окуучусу окуу боюнча бир эле китеп менен иштешет, бул болсо алардын текстти окуп-түшүнүү көндүмдөрүнүн өнүгүшүнө өбөлгө түзбөйт.

Математика

Мектептеги математика курсунун негизги мазмунун, ар бир класстын окуучулары өздөштүрө турган билимдин көлөмүн аныктаган нормативдик, аткарылууга милдеттүү документ болуп математика боюнча окуу программасы эсептелет.

4-класстын окуучуларынын математика боюнча жетишкендиктерин баалоонун биз түзгөн стандарттары 1-4-класстар үчүн математика боюнча Кыргыз Билим берүү Академиясы жактырып, Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлиги бекиткен программасына (түзүүчүлөр И.Б. Бекбоев, Н.И. Ибраева) негизделген.

Башталгыч мектеп үчүн математика боюнча программанын “өзөгүн” төмөнкүлөр түзөт:

1. Сандар жана эсептөөлөр (натуралдык сан, арифметикалык амалдар жана алардын касиеттери, сандык туюнтмалар, үлүштөр, жөнөкөй жана курама тексттик арифметикалык маселелер)
2. Чондуктар жана аларды өлчөө (узундук, аянт, масса, ылдамдык, убакыт, аралык, нарк; чондуктарды өлчөө бирдиктери жана алардын байланыштары)
3. Геометриялык фигуралар (геометриялык фигураларды таануу, өлчөө жана чийүү көндүмдөрүн өстүрүү).
4. Алгебра элементтери бул программада өзүнчө багытка бөлүнгөн эмес. Бирок “Сандар жана эсептөөлөр” бөлүмүнө “Жөнөкөй тамгалык туюнтмалар, алардын маанилери, теңдемелер” темасы киргизилген.

Математикалык материал класстар боюнча окуучулардын курактык өзгөчөлүктөрүнө жараша бөлүштүрүлөт.

Программа өз ичинде башталгыч мектептин бүтүрүүчүсү өздөштүрүшү керек болгон минималдык математикалык билимдер менен билгичтиктердин жана окуу билимдеринин жалпыланган тизмесин камтыйт. Андан тышкары, программада кенже класстын окуучуларынын математикалык даярдыгынын минималдык талаптары белгиленген.

Изилдөөнүн жыйынтыктары төмөнкүлөрдү көрсөттү:

Башталгыч мектепте окутуу, негизинен, КР ББИМ сунуш кылган И.Б. Бекбоев, Н.И. Ибраева окуу китеби боюнча жүргүзүлгөн – тестке катышкан окуучулар санынын 69.8%ы. 4-класстын окуучуларынын дагы 23.7%ы математиканы М. И. Моро, М. А. Бантова, Г. В. Бельтюкованын математика окуу китеби боюнча окушкан. Калгандары И.И. Аргинскаянын (0.8%), А. Г. Петерсондун (1.4%) ж.б. китептери боюнча окушкан.

Ошон үчүн, 4-класстын окуучуларынын математика боюнча жетишкендиктерин баалоонун стандарттарын түзүп жатып, биз математика боюнча 1-4-класстар үчүн программага (түзүүчүлөр – И.Б. Бекбоев, Н.И. Ибраева) жана саналган окуу китептеринин биринчи экөөнүн материалдарына таяндык.

Окуу китептеринин экөө тең массалык жалпы билим берүү мектебине багышталган, билим берүү стандарттарына ылайык келет.

И.Б. Бекбоев менен Н.И. Ибраеванын окуу китеби боюнча окутуу ошол эле авторлордун орто мектептер үчүн түзүлгөн окуу китептери боюнча окутуу менен улантуу байланышы аркылуу байланган.

М.И. Моронун окуу китеби боюнча окутуу орто баскычтагы “Математика. 5-6” окуу китеби (Н.Я. Виленкин ж.б.) боюнча окутуу менен байланышкан.

Кээ бир темаларды баяндоого жасалган методикалык мамилелер эки жакта бир аз айырмаланат. Мисалы, И.Б. Бекбоев менен Н.И. Ибраеванын башталгыч мектеп үчүн математика окуу китептеринде арифметикалык амалдар сан жана сандык катар түшүнүктөрү калыптангандан кийин гана киргизилет. М.И. Моронун системасында сан арифметикалык амалдардын жыйынтыгы катары көрсөтүлөт. Сан жана амал түшүнүктөрү бир мезгилде киргизилет.

И.Б. Бекбоев менен Н.И. Ибраеванын окуу китептеринде көп көңүл геометриялык элестер пропедевтикасына бурулуп, геометриялык материал кеңири жана ар түрдүү берилген.

М.И. Моро, М. А. Бантова, Г. В. Бельтюкованын окуу китебинде геометриялык тапшырмалар кыйла азыраак. И.Б. Бекбоев, Н.И. Ибраеванын китебинде тапшырмалардын жалпы санында геометриялык тапшырмалардын үлүшү, М.И. Моро, М. А. Бантова, Г.В. Бельтюкованын китебине салыштырганда, дээрлик эки эсе көп.

Эки окуу китебинде тең оозеки жана жазма эсептөөлөр боюнча туруктуу көндүмдөрдү калыптандырууга, чоңдуктарды өлчөө бирдиктери менен чоңдуктар менен жүргүзүлүүчү амалдардын ортосундагы катыштарды өздөштүрүүгө, арифметикалык амалдардын компоненттеринин ортосундагы катыштарды жөнөкөй теңдемелерди чыгаруу үчүн колдонууга багытталган тапшырмалар жетиштүү.

Бирок татаалыраак түзүлүштөгү теңдемелерди чыгаруу тапшырмаларынын санында жана сапатында айырма бар. М.И. Моронун окуу китебинде эки кадам жасоону: теңдеменин оң бөлүгүндөгү сандар менен арифметикалык амалдарды аткарууну, арифметикалык амалдардын белгисиз компоненттерин табууну – талап кылган теңдемелер гана бар. Ал эми И.Б. Бекбоев, Н.И. Ибраеванын окуу китебине чыгаруу үчүн арифметикалык амалдардын компоненттеринин ортосундагы катышты эки ирет колдонуу керек болгон теңдемелер да кирген. Бирок мындай теңдемелерди М.И. Моронун китебин колдонгон мугалим ошол китептин жумушчу дептеринен таба алат.

Эки китепте тең окуучулардын маселени формулировкалоо билгичтигин калыптандырууга багытталган тапшырмалар жана маанисин түшүнүп окуу – тексттен маалымат таап чыгаруу көндүмдөрүн калыптандыруу үчүн колдонууга болгон тапшырмалар жетиштүү камтылган.

Бирок М.И. Моронун окуу китебинде маселени универсалдуу окуу амалы катары чыгаруу ыкмаларын калыптандырууга көбүрөөк көңүл бурулат. Маселенин мазмунун таблица түрүндө берүү ыкмасы кеңири колдонулат. Таблицада келтирилген маалыматтардын негизинде чоңдуктардын ортосундагы катыштар аныкталат. Ошондой эле таблицаларды колдонууда маалымат менен иштей билүү өтө маанилүү жалпы илимий көндүмү калыптанат.

Көп көңүл маселенин окуу моделин (схеманы) түзө билүүгө да бурулуп, бул маселенин шартын талдоо (анализдөө), анын курамдык компоненттерин бөлүп кароо билгичтигинин калыптанышына өбөлгө түзөт.

Жалпысынан, математика боюнча каралган бардык окуу китептеринде мугалим логикалык амалдар, белги-символ менен моделдөө, маселени коюп-чыгаруу сыяктуу

универсалдуу окуу амалдарын калыптандырууга багытталган көнүгүүлөрдүн жетиштүү санын таба алат.

Баалоонун түзүлгөн стандарттары 1-4-класстар үчүн математика боюнча программанын (түзүүчүлөр – И.Б. Бекбоев, Н.И. Ибраева) негизинде, башталгыч мектепте пайдаланылган бардык окуу китептеринин мазмунун эске алуу менен иштелип чыкты.

Мекен таануу

4-класстын окуучуларынын табият таануунун негиздери чөйрөсүндөгү билим алуу жетишкендиктерин баалоонун стандарттары жана тесттин тапшырмалары ОБЖУБ үчүн үч документке ылайык иштелип чыккан: Кыргыз Республикасынын мектептериндеги предметтик билим берүүнүн мамлекеттик стандарттары. Бишкек, 2006, “Мекен таануу” курсу боюнча программа (Бишкек, 2013) жана ушул окуу дисциплинасы боюнча бар болгон окуу китептери.

Мамлекеттик билим берүү стандартында окуучулардын мектептин башталгыч баскычындагы “Мекен таануу” предмети боюнча даярдыгынын милдеттүү деңгээлине коюлуучу талаптар аныкталып, табият таануунун окутуунун үч багыты белгиленген: жарытылыш жөнүндөгү, адам жөнүндөгү жана коом жөнүндөгү билимдер.

Ошол талаптарга ылайык, 1992-93-окуу жылында кыргыз тилиндеги башталгыч класстары үчүн *Мекен таануу* программасы иштелип чыккан (автору – З.Ж. Мамбетова), ал эми 1994-жылы орус мектептериндеги башталгыч класстар үчүн Мекен таануу боюнча программа иштелип чыккан (автору – А.И. Акулова). Бул программалар билим алуунун ар бир жылы үчүн 68 окуу сааты эсебинен түзүлгөн.

Аталган программалар 2010-жылга чейин колдонууда болгон. 2010-2011-окуу жылынан баштап, “Мекен таануу” курсун окуп-үйрөнүүгө бөлүнгөн окуу сааттарынын көлөмү эки эсе кыскарган (жылына 68 сааттан 34 саатка чейин). Ошого жараша программа да кыйла өзгөртүлгөн. Бирок жылына 34 окуу саатка чакталган “Мекен таануу” жаңы программасынын талаптарына жооп берген окуу китеби жок. Мугалим окуу китебинен керектүү материалды өзү тандап алышы керек. Мисалы, “Жер бетинин табияты” темасын окууга жаңы программа боюнча 7 окуу сааты гана берилген. Бирок эски программадагы 68 саатка ылайык бул темага окуу китебинде бир катар табигый илим түшүнүктөрү киргизилген: топурак, аба, атмосфера, суу, климат, аба-ырайы, жаратылышты коргоо, Кыргызстандын Кызыл китеби. Жаңы программада (34 окуу сааты) тигил же бул теманы чагылдырууда артыкчылыктар башкача бөлүштүрүлгөн. Мугалимдер уюшулган окуу материалынын бир бөлүгүн калтырып сала алышпайт. Бирок бул окуу китептери да мектептерде жетишпейт. Башталгыч класстын мугалимдерин сурамжылоонун жыйынтыктары боюнча, З. Ж. Мамбетованын “Мекен таануу” окуу китебинин жеке нускасы 4-класстын окуучуларынын жарымында гана бар (52.6%). Калгандары бир окуу китебин экиден (16%), үчтөн жана андан көп болуп (28.1%) пайдаланышат. Сурамжылоо бул окуу китебин өз ишинде мугалимдердин 28.9%ы гана, ал эми ошол эле автордун “Мекен таануу” боюнча жумушчу дептерин 7.7%ы гана колдонгонун көрсөттү.

Орус тилинде билим берген мектептерде башталгыч класс мугалимдеринин арасында Россиянын “Просвещение” басмасынан чыккан “Мир вокруг нас” (авторлору – А.А. Плешков, Е.А. Крючкова) окуу китеби көбүрөөк тараган. Бул окуу китебинин мазмуну З. Ж. Мамбетованын окуу китебинин мазмунунан кыйла айырмаланып, КР Билим берүү жана илим министрлиги бекиткен “Мекен таануу” программасына туура келбесе да, аны, анкеталарга ылайык, башталгыч мектептердин 41,3%ы пайдаланат.

Албетте, Күн системасы, Жердин жана анын кыртыштарынын формасы менен түзүлүшү, суу менен абанын касиеттери, шамалдын пайда болуу себеби, өсүмдүктөр жана

жаныбарлар дүйнөсүнүн өнүгүү мыйзам ченемдүүлүктөрү ж.б. жөнүндөгү табигый илим түшүнүктөрү бардык билим берүү системалары үчүн бирдей. Бирок бирдиктүү программалык талаптар менен бирдиктүү окуу куралдары жок болгондо, анда ар бир мугалим предметти окутууда эмнеге басым жасаш керектигин жана тигил же бул табигый-илимий түшүнүктү кандай көлөмдө ачуу керектигин өзү аныктайт. Мындай жагдайда “Мекен таануу” предмети боюнча мамлекеттик билим берүү стандартынын талаптары толук ченемде аткарыла албайт, бул болсо 4-класс окуучуларынын табият таануунун негиздери боюнча жетишкендиктеринин деңгээлин изилдөөнүн жыйынтыгына олуттуу түрдө таасир берди.

ОБЖУБ изилдөөсү үчүн табият таануунун негиздери боюнча баалоо стандарттары Кыргызстан ББИМ сунуш кылган программалардын жана окуу китептеринин негизинде түзүлдү. Баалоо стандарттарын иштеп чыгууда басым окуучуга табигый-илим мерчиминдеги предметтерди: физика, химия, география, биология жана астрономияны орто жана жогорку класстарда андан ары өздөштүрүү үчүн керек болгон эң маанилүү көнүмдөрдү текшерүүгө коюлган.